

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Veronika Srbová

***Na kresách. „Hraničářský román“ Františka Sokola-
Tůmy v kontextu vývoje české společnosti ve Slezsku
prvních desetiletí 20. století***

***On the Border. "Borderland novel" of František
Sokol-Tůma in the context of the Czech history in
Silesia of the first 20th century decades***

Praha 2012

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Poděkování

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce panu prof. PhDr. Eduardu Kubů, CSc. za obětavou pomoc se zpracováním tématu a za velmi cenné rady a připomínky. Zároveň děkuji pracovníkům Památníku národního písemnictví v Praze a Památníku Petra Bezruče v Opavě za zpřístupnění pozůstalosti Františka Sokola-Tůmy.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

.....

Abstrakt

Bakalářská práce *Na kresách. „Hraničářský román“ Františka Sokola-Tůmy v kontextu vývoje české společnosti prvních desetiletí 20. století* zpracovává téma „hraničářského románu“ na Ostravsku v průběhu prvních desetiletí 20. století. V kontextu vývoje česko-německých a česko-polských vztahů v regionu a převratných změn ve struktuře společnosti během industrializace ve druhé polovině 19. století sleduje situaci očima jednoho z aktérů – českého národního spisovatele Františka Sokola-Tůmy. Zaměřuje se na jeho identitu a motivace, způsob jeho práce a účinek jeho románů na dobovou společnost.

Klíčová slova

„Grendzlandroman“, nacionální stereotypy, česká, německá, polská a židovská společnost 19. a 20. století, národní hospodářská država, nacionalismus, realismus v české literatuře.

Abstract

Bachelor thesis *On the Border. "Borderland novel" of František Sokol-Tůma* in the context of the Czech history of the first 20th century decades copes with theme development of Czech society of the first decades of the 20th century. In the context of development of Czech-German and Czech-Polish relations in the region and other context of revolutionary changes in a structure of society during the industrialization in the second half of the 19th century. Bachelor thesis follows the situation from the point of view of one of players – Czech national writer František Sokol-Tůma. It concentrates on his identity, motivations, methods of his work and effect to contemporary society.

Keywords

"Grendzlandroman", national stereotyping, Czech, German, Polish and Jewish society 19. and 20. century, national possessions, nationalism, realism in Czech literature

Obsah

Úvod.....	8
Literatura	9
Prameny.....	12
Metody	14
1 Hospodářské a sociální poměry ve Slezsku na přelomu 19. a 20. století.....	15
1.1 Hospodářský rozvoj širšího Ostravska v 19. století.....	15
1.2 Zemědělství v Rakouském Slezsku v 19. století.....	15
1.3 Počty obyvatel v 19. století a na počátku 20. století.....	17
1.4 Sociální struktura obyvatel Ostravy.....	18
1.5 Situace na konci první světové války a po vzniku Československé republiky ...	19
2 Životopis Františka Sokola-Tůmy.....	22
2.1 Rodina.....	22
2.1.1 Bratr Jan	24
2.1.2 Bratr Vojtěch.....	25
2.2 Pekařský učeň	26
2.3 Z Benešova do Ostravy.....	27
2.3.1 Ostrava	30
2.3.2 Život po roce 1918	37
3 Román Na kresách	40
3.1 Místo románu Na kresách v kontextu literárního díla Františka Sokola-Tůmy .	40
3.1.1 Romány	40
3.1.2 Divadelní hry a proslovy	45
3.2 Vznik románu <i>Na kresách</i>	47
3.3 Obsah	48
3.3.1 Typ „hraničář“: Vladimír Divoký	59
3.3.2 Typ „emancipující se protagonistka národní společnosti“: Meda Fajkošová .	59

3.3.3	Typ „úspěšný moderní sedlák“: Josef Fajkoš	60
3.3.4	Typ „tradiční český sedlák“: Firkušný	60
3.3.5	Typ „osvícený kněz“: Farář Josef Molinek.....	61
3.3.6	Typ „nerozhodnutá vlastenka“: Bětuška Smýkalová	61
3.3.7	Typ „skeptická vlastenka“: Učitelka Budilová	62
3.3.8	Typ „klerikál“: Páter Dominik Malchar	62
3.3.9	Typ „přísluhovač germanizace“: Nadučitel Vopička.....	62
3.3.10	Skutečné osobnosti v románu <i>Na kresách</i>	63
3.3.11	Typizace postav – nástroj národní mobilizace	64
3.4	Román <i>Na kresách</i> - český „hraničářský román“	65
3.5	„Obraz druhého“	66
3.6	Čtenáři Sokola-Tůmy.....	69
	Závěr	74
	Seznam použité literatury a archivních pramenů	76
	Archivní prameny.....	76
	Tištěné prameny	76
	Literární prameny.....	76
	Memoárová literatura	76
	Periodika	76
	Literatura	77
	Seznam příloh.....	80
	Přílohy.....	81

Seznam použitých zkratek

LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví

SZM PPB – Slezské zemské muzeum, Památník Petra Bezruče Opava

Úvod

Předkládaná práce se věnuje významné osobnosti severomoravského regionu – Františku Sokolu-Tůmovi. Tento autor, dnes již téměř zapomenutý, působil především na Ostravsku a Těšínsku jako oblíbený řečník a spolkový pracovník, ale pro širší českou veřejnost se stal známým díky své literární činnosti. František Sokol-Tůma se profiloval jako autor sociálně a národnostně zaměřených prací, pro které čerpal náměty z každodenní reality, která ho obklopovala. Zařadil se tak do realistického proudu české literatury a jeho díla obsahují rovněž prvky naturalismu. Sokol-Tůma zároveň patří mezi spisovatele specifického žánru *hraničářského románu*, který v této práci reprezentuje rozsáhlý pětidílný román nazvaný *Na kresách*. Z pohledu historika v sobě toto konkrétní dílo nese několikanásobnou výpověď. Román *Na kresách* spolu s ostatními literárními díly Sokola-Tůmy není pro potřeby této práce pojímán jako kulturní statek, jež plní estetickou funkci a jež si klade za cíl nezávazně pobavit čtenáře. Nejedná se nám ani o posouzení uměleckých kvalit zmíněného díla, ale o využití prací Sokola-Tůmy jako historického pramene při studiu sociálních dějin. Tomuto pohledu na literární tvorbu Sokola-Tůmy nebyla v dosavadní historiografii věnována pozornost, byť některé dílčí otázky jeho tvorby již byly zpracovány.¹

Výpověď, kterou nám romány Sokola-Tůmy podávají, se týká především společnosti. Literatura obecně plní ve společnosti různé funkce, na prvním místě je to již zmíněná funkce zábavná, ale v případě žánru *hraničářského románu* se k ní přidávají agitační a mobilizační funkce, kterým spisovatelé tohoto žánru přikládali často větší důležitost než uměleckým kvalitám. Sokol-Tůma se sám v této souvislosti vyjádřil, že nikdy nepochopí „umění pro umění“, literatura měla v jeho očích za cíl sloužit národu. K tomu, aby mohla své funkce dobře plnit, používají autoři určité prostředky, především v rámci žánru *hraničářského románu*, důležité společenské stereotypy, se kterými „hraničářští“ spisovatelé v hojně míře pracují. Autostereotypy nebo heterostereotypy si vytváří každá společnost, aby se její členové lépe orientovali ve světě. Právě *hraničářský román* ze stereotypů bohatě čerpá a pomocí rozmanitých „obrazů druhého“ je posiluje nebo přímo vytváří.

Rozpoznání funkcí, které tvorba Sokola-Tůmy ve své době nesla, a stereotypů, se kterými pracovala, nám umožní proniknout do představ, které měli současníci o světě, v němž žili, a

---

1 např. ŠÚSTKOVÁ, Hana. *Židé v díle Františka Sokola-Tůmy* in: *Židé a Morava: sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska 13. listopadu 2002*. Petr Pálka (ed.) Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003.; GRACOVÁ, B. *Život učitele na Těšínsku v Tůmově románě Na kresách* in: *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické*, 1992, s. 172; TOMÁŠEK, Martin. *Zrod českého naturalismu a ostravské prózy Františka Sokola-Tůmy* in: *Region a jeho reflexe v literatuře Ostrava*: Ostravská univerzita, 1997.

usnadní cestu k poznání toho, jak svůj svět chápali, ale také toho, co si přáli a čeho se obávali. Konkrétněji pak vypovídají o situaci v daném regionu, o jeho národnostních a sociálních problémech a o vývoji, kterým prošly. Díla Sokola-Tůmy podávají svědectví i o dalších skutečnostech – o vztahu mužů a žen, o náboženských otázkách, o politickém smýšlení samotného autora. Interakce mezi spisovatelem a čtenáři je oboustranná. Autor se snaží působit ve veřejném prostoru a utvářet společenské vědomí, ale zároveň reaguje na společenskou poptávku a dobový vkus. Díky tomu můžeme české společnosti a jejím konfliktům na přelomu 19. a 20. století lépe porozumět a identifikovat její strategie.

Literatura

Literatury k samotné osobnosti Františka Sokola-Tůmy není mnoho. Moderní literární věda dluží Sokolu-Tůmovi biografii a stejně tak – pomíneme-li dvě vysokoškolské práce² – nebyl jeho život zpracován ani historiky. Jedinou Tůmovou biografií je práce literárního vědce Vojtěcha Martíňka.³ Silnou stránkou Martíňkova životopisu Sokola-Tůmy je velmi dobrá faktografická základna využitelná pro potřeby této práce. Dalším přínosem je i skutečnost, že Martínek měl možnost nahlédnout do materiálů, které se dodnes bohužel nedochovaly.⁴ Výpovědní hodnota této práce je však komplikována několika okolnostmi. Nejzávažnější z nich je doba vzniku, která na Martíňka kladla požadavek vyložit Sokola-Tůmu jako – byť neuvědomělého – protagonistu dělnického hnutí. Z analýzy Tůmova díla u Martíňka tak takřka mizí národnostní otázky a v jeho životopise bychom marně hledali zmínky o spolcích, ve kterých působil (na prvním místě o Sokole). Tím Martínek Sokola-Tůmu připravil o jeden z pilířů jeho tvorby, která vždy stála jak na sociálních, tak národnostních základech. Navíc ač má jeho životopis ambice vědecké práce a je postaven na kritické práci s prameny, na několika místech osciluje mezi odbornou studií a osobními vzpomínkami, neboť Martínek Sokola-Tůmu osobně znal.

Vojtěch Martínek (1887-1960) působil jako středoškolský profesor na Matičním gymnáziu v Ostravě a svou literární činností se zařadil mezi výrazné představitele ruralismu a realismu v české literatuře. Ve svých dílech zachytil rozpad původních venkovských struktur a rozvoj průmyslu na Ostravsku. Kromě činnosti prozaické se věnoval literárněvědné práci, sestavil několik příruček i životopisů (kromě Sokola-Tůmy například i Petra Bezruče). V letech 1919

---

2 BEK, Pavel. *František Sokol Tůma – život a dílo*. In: *Studia iuvenilia MMIII*. Sborník studentských prací. Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2004, s. 193 – 211; BOHÁČOVÁ, Marie. *František Sokol-Tůma a jeho postoj k národnímu hnutí na Ostravsku v letech 1894 – 1904*. Havířov, 1983, s. 2 – 78.

3 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma: Život a dílo*. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě, 1957.

4 jedná se například o tzv. „gázovou knížku“, tedy jakýsi soupis příjmů Sokola-Tůmy jako kočovného herce, který obsahoval i seznam štací nebo vysvědčení o recitátorské způsobilosti od profesora Josefa Durdíka.

– 1923 byl také dramaturgem Moravskoslezského národního divadla v Ostravě a byl předsedou Kola moravských spisovatelů.

Již moderní studie Karstena Rinase⁵ se zabývá komparací českého a německého „románu z pohraničí“ a formuluje jednoznačné závěry, které můžeme dále rozvíjet a konkretizovat. Rinas pracuje se základní tezí: „Grenzlandroman“ je literatura vycházející z pocitu ohrožení. Německé etnikum se cítí být ohroženo rostoucí kulturní a hospodářskou silou české společnosti, stejně tak se Češi cítí stále ohroženi převahou německého kapitálu, který může sloužit germanizaci. Důležité je zdůraznit, že zatímco německý „román z pohraničí“ je od svého počátku obranný, český má naopak ve své podstatě pozitivní emancipační obsah. V Rinasově studii jsou nastíněny shodné i odlišné rysy českého a německého „románu z pohraničí“. Specifickým rysem českého „románu z pohraničí“ je využití hospodářských motivů, které se v německém „Grenzlandromanu“ objevují samozřejmě také, ale nemají zde klíčovou funkci. Pro české autory je dále typický strach z germanizace organizované Německem. Češi se často obrací na ženy, které mohou v národnostním boji pomáhat, což znamená vychovávat děti k lásce k vlasti, ale také velmi škodit, tím je zde míněn například tlak na muže, aby kvůli lepším hmotným podmínkám přijali jinou národnost. V čem se naopak „romány z pohraničí“ shodují, je velký důraz kladený na školství.

Dalším společným rysem českého a německého „Grenzlandromanu“ je představa, „boj“ na hranicích je tisíciletý a ušlechtilý a jen ten, kdo jím prošel, ví, co to znamená být Čech/Němec. Rozdíly najdeme v přístupu k ženám. V českém „románu z pohraničí“ se vyskytují silné osobnosti, ať už v pozitivním nebo negativním smyslu slova, v německém mají spíše pasivní postavení. Jiný je také postoj k druhému „konkurenčnímu“ jazyku. Zatímco v německém „Grenzlandromanu“ najdeme jen pár základních českých slov, navíc často zkomolených, v českém čteme mnoho germanismů, kterým se autoři nezdědka vysmívají.

O podobné srovnání jako Rinas se pokusil český vědec Jan Budňák,⁶ který se ve svém příspěvku zaměřil již konkrétně na konstrukci obrazu Čechů a Němců v „románech z pohraničí“ a to ve dvou časových rovinách – jednak v době starší, kam řadí Fritze Mauthnera (1849 – 1923) a Karla Václava Raise (1859 – 1926), tak v době mladší, kde jako příklady uvádí Josefa Koudeláka (1906 – 1960) a Gottfrieda Rothackera (1901 – 1940). Budňák také vychází z teze, že německé a české „romány z pohraničí“ vykazují shodné rysy.

---

5 RINAS, Karsten. *Die andere Grenzlandliteratur. Zu einigen tschechischen Romanen mit antideutscher Tendenz.* In: *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei.* Neue Folge 16, 2008, č. 1–2, s. 115–163.

6 BUDŇÁK, Jan. *Vzájemný obraz Čechů a „jejich“ Němců v románech z pomezí.* In: *Euro litteraria a Euro lingua* 2007. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, s. 87–92.

Z Budňákových závěrů lze vyjít při analýze „obrazu druhého“ v románu *Na kresách*, případně je doplnit nebo modifikovat pro konkrétní příklad románu Sokola-Tůmy. Budňák přichází se zásadní tezí: V mladších hraničářských románech je nacionalita absolutním kritériem – určuje, jak bude která postava individualizována, jaké bude mít charakterové vlastnosti. To je tvrzení velmi závažné, se kterým je třeba dále pracovat. Předkládaná práce se pokusí obhájit nebo vyvrátit toto tvrzení v případě románu *Na kresách*.

Moderně zpracovány jsou jen dílčí otázky jeho tvorby. Otázce naturalismu v díle Sokola-Tůmy se ve své studii věnoval Martin Tomášek.⁷ Poukázal zde na schémata typická pro Sokola-Tůmu, např. využívání příkrých kontrastů, dlouhých „vychovatelských pasáží“, neschopnost rozlišit mezi důležitým a podřadným apod. Tomášek dospívá k závěru, že v případě Sokola-Tůmy nemůžeme mluvit o naturalismu v pravém slova smyslu. Dle Tomáška používal Sokol-Tůma osvědčený „mix“ literárních postupů, aby dosáhl svého „buditelského“ cíle, což jeho literaturu činí dobově omezenou. Tento mix se podle Tomáška skládá z romantické zápletky, ostře vyhraněných kontrastů „dobra“ a „zla“ a jednoduchých řešení. S příspěvkem Tomáška se dá v zásadě souhlasit, jeho závěry však lze v případě románu *Na kresách* dále rozšířit.

Hana Šústková se zabývala ve své studii postojem Sokola-Tůmy k Židům⁸ a dospěla k názoru, že Židé jsou u Sokola-Tůmy zobrazeni stejně jako ostatní lidé, tedy s kladnými i zápornými stránkami. Na židovském etniku dokázal Sokol-Tůma podle Šústkové najít pozitivní vlastnosti (pracovitost, inteligence) a negativně viděl spíše jejich povolání (hostinští, lichváři), která škodí společnosti. V mé práci bude stereotypům vnímání druhého věnována pozornost a s názorem Hany Šústkové je možné v tomto směru vést konstruktivní polemiku,⁹ především proto, že při své práci zcela opominula zařazení Sokola-Tůmy do proudu „hraničářské literatury“, která je svým postojem k Židům specifická a nelze jednoduše tvrdit, že Židé jsou pro spisovatele tohoto žánru „stejní jako ostatní lidé“. Souhrnně můžeme říci, že novější práce zabývající se byť jen dílčími aspekty díla Sokola-Tůmy, poskytují solidní metodologickou základnu pro další výzkum. V současné literární vědě je Sokol-Tůma hodnocen jako autor lidové, dobově omezené literatury s nacionálními a sociálními prvky, přičemž bývá často uváděn jako první ostravský autor, který se věnuje hornickému románu.

---

7 TOMÁŠEK, Martin. *Zrod českého naturalismu a ostravské prózy Františka Sokola-Tůmy* in: *Region a jeho reflexe v literatuře*. Editor Jiří Svoboda. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1997, s. 81 – 96.

8 ŠÚSTKOVÁ, Hana. *Židé v díle Františka Sokola-Tůmy*... c.d.

9 viz např. MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*. Praha: Votobia, 2000.

Prameny

Literární dílo Sokola-Tůmy slouží v této práci jako pramen pro pochopení a poznání české společnosti severomoravského regionu na přelomu 19. a 20. století, protože literární práce Sokola-Tůmy měly za cíl působit na společenské vědomí, ale zároveň jím byly utvářeny. Rozbor Tůmou psané literatury také umožňuje poznat autorovo vnímání reality. Ve svých pracích se Sokol-Tůma zaměřuje na dva hlavní okruhy – otázky „národnostní“ a „sociální“. V prvním případě se Sokol-Tůma zabýval postavením Čechů v severomoravském regionu a jejich vzájemným poměrem k Němcům, Polákům a Židům. Sokol-Tůma měl ambici skutečnou situaci popsat až s kronikářskou přesností a užíval někdy spíše novinářské než beletristické postupy. Zároveň však chtěl poukázat na nejkřiklavější příklady, které by čtenáře vyburcovaly. S popisem reality se nespokojil, snažil se čtenářům předložit konkrétní pozitivní příklad, vzor člověka, který dokáže danou situaci změnit. „Sociálním“ otázkám Sokol-Tůma věnoval především románovou trilogii z Ostravy *Černé království*, kde zpracoval životní osudy dělníků a jejich zaměstnavatelů. O dané oblasti se Sokol-Tůma vždy snažil zjistit co nejvíce informací a v románech z Ostravska nejvíce uplatnil svůj pozorovatelský talent. I zde najdeme idealizované postavy a přeexponované scény, které měly konkrétní problém čtenáři co nejvíce přiblížit. „Národnostní“ a „sociální“ se v díle Sokola-Tůmy nedá oddělit, představitel národnostního útlaku (tedy nejčastěji Němec nebo odrodilý Čech) je totiž nejčastěji zároveň utiskovatelem ve smyslu sociálním.

Pramenem pro pochopení osobnosti Sokola-Tůmy jsou vzpomínky jeho spolupracovníků. Již rok po jeho smrti vychází první kniha vzpomínek,¹⁰ která byla později ještě dvakrát dotiskována. Do této publikace přispěli Tůmovi spolupracovníci-spisovatelé R. B. Mácha, Josef František Karas a Metoděj Jahn, stejně jako pozdější Tůmův životopisec Vojtěch Martínek. Josef František Karas (1876–1931) cílevědomě zpracovával témata ze slezské minulosti a byl velmi oblíbeným lidovým autorem. Od roku 1907 pracoval jako redaktor Ostravských listů a angažoval se také jako tajemník Národní jednoty východomoravské. Jeho osobní život byl velmi bohatý, mimo jiné stejně jako Sokol-Tůma působil u kočovné herecké společnosti. Ve svých dílech vystupoval proti klerikalismu, kritizoval sociální poměry a podceňování německé expanzivnosti a po vzoru Aloise Jiráska se snažil o poučení z národní minulosti. Metoděj Jahn (1865–1942) patřil k Tůmovým přátelům ještě z Valašského Meziříčí. Jahn byl autorem realistických povídek ovlivněných naturalismem. Sokol-Tůma mu

---

10 *František Sokol Tůma: Člověk a dílo*, Brno: Moravské kolo spisovatelů, 1926, obsahuje vzpomínky R. B. Máchy, J. F. Karase, Metoděje Jahna a Antonína Hořínka.

věnoval svou práci *Lapači* a ani Jahn na něj nezapomínal, Sokolu-Tůmovi připsal povídkovou knihu *Horská srdce*.

Vlastní vzpomínkovou publikaci vydává u příležitosti desátého výročí úmrtí Sokola-Tůmy i spisovatel Adolf Reclík-Fremanský,¹¹ ve které nalezneme i vzpomínky „obyčejných lidí“, jež Tůmu znali, například horník nebo hospodská. V roce 1935 vychází i další vzpomínková kniha,¹² ve které jsou přetištěny vzpomínky Máchy a Martínka ve znění z roku 1926, z tohoto vydání však chybí vzpomínkové črty Karase a Jahna, naopak přibyly příspěvky Milana Rusinského a Antonína Hořínka. O deset let později své vzpomínky uveřejňuje i blízký spolupracovník Sokola-Tůmy Antonín Hořínek¹³, jehož vzpomínku jsme mohli číst už v publikaci z roku 1926. Zde však své vzpomínky rozvádí a obohacuje naše znalosti života Sokola-Tůmy o nové poznatky. Všechny vyjmenované vzpomínky se snaží především o idealizaci Sokola-Tůmy jako „velkého člověka“, významné osobnosti severomoravského regionu, která měla výjimečné osobní vlastnosti (inteligence, skromnost, osobní statečnost) a zaslouží si být vzpomínána a ctěna. Nabízí čtenáři navíc pár humorných vyprávění spíše anekdotického charakteru. Autoři v některých pasážích bezděčně poskytují informace, které obraz Sokola-Tůmy doplňují i o nepříliš lichotivé charakteristiky (lakota, nezáměr o rodinu).

Poměrně velké možnosti pro poznání a pochopení jeho života, společenských kontaktů a pracovních postupů Sokola-Tůmy poskytuje jeho pozůstalost,¹⁴ a to přes pochopitelné mezery, z nichž některé pravděpodobně záměrně způsobil sám Sokol-Tůma. O jeho síti společenských kontaktů podávají informace pozdravy a dopisy, které Sokolu-Tůmovi posílali jeho přátelé a spolupracovníci. Podobnou výpovědní hodnotu mají také legitimace spolků, jejichž byl Tůma členem, popř. pamětní listy. Na základě tohoto velmi bohatého materiálu můžeme říct, že Sokol-Tůma byl zapojen do husté sítě regionálních spolků, ve kterých byl buď přímým členem, nebo se v nich angažoval formou přednášek. S pomocí dochované přijaté korespondence nelze zcela jednoznačně odpovědět na otázku, zda měl Sokol-Tůma ke svým spolupracovníkům i vřelý vztah. Pro vznik díla *Na kresách* je prvořadým pramenem rukopis románu, který ale bohužel není datovaný. Nicméně je možné říci, že obsah pasáží důležitých ve smyslu národnostních otázek se v zásadě neliší od prvního vydání románu z roku 1922.

---

11 RECLÍK-FREMANŠKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře Františka Sokola-Tůmy. Hrst příběhů*, Moravská Ostrava: nákladem vlastním, 1936.

12 *František Sokol-Tůma, člověk a dílo: ze vzpomínek přátel autorových*, Praha: Julius Albert, 1935.

13 Osvětový letáček *Slezské ozvěny*, 8. prosince 1945.

14 Slezské zemské muzeum, Památník Petra Bezruče Opava, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy, 25 kartonů (nezpracováno); Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond František Sokol-Tůma, 1 karton (nezpracováno).

Metody

Vzhledem k charakteristice pramenů a vymezenému tématu se pro porozumění a interpretaci textu jako nejvhodnější jeví použití hermeneutické metody soustředěné na analýzu textu. Tato metoda je doplněna biografickou metodou pro zpracování životopisu Sokola-Tůmy. Těmito metodami se pokusím objasnit okolnosti vzniku románu *Na kresách*, identitu autora a najít jeho místo v kontextu české literatury a české společnosti na Těšínsku a Ostravsku v prvních desetiletích 20. století.

1 Hospodářské a sociální poměry ve Slezsku na přelomu 19. a 20. století

1.1 Hospodářský rozvoj širšího Ostravska v 19. století

Mezi lety 1874 až 1900 prošly české země obdobím masové industrializace a urbanizace. Lidé se ve větším množství než dříve stěhovali z venkova do měst, která zažívaly do té doby nezvyklý růst.¹⁵ Především rychle rostla tzv. „nová centra“, tedy města, která vznikla nebo získala hospodářský význam až za průmyslové revoluce.

K „novým centrům“ se řadila také ostravská aglomerace. Přejímám zde typologii uhelných revírů od autorské dvojice Macháčová-Matějček. Autoři rozlišují čtyři typy: minirevír, malý, střední a velký revír. Velké revíry byly v českých zemích jen dva – severočeský a ostravsko-karvinský. Pro velké revíry je typická větší potřeba hlavně nekvalifikovaných pracovních sil, která vyvolávala neustálé vlny masové imigrace z venkova, často ze vzdálenosti 100 až 200 km. V těchto oblastech převažovali mladí svobodní lidé. Přistěhovalci silně převládli nad místním obyvatelstvem, takže vznikly dělnické vesnice a mezi oběma skupinami se vytvořily sociální a kulturní přehrad. Neustále probíhala velká fluktuace obyvatelstva. Vyvinuly se nové spotřební vzorce horníků žijících už na konci 19. století poloměstským způsobem života.¹⁶

1.2 Zemědělství v Rakouském Slezsku v 19. století

Během 19. století se Slezsko mění z agrární země na zemi agrárně-průmyslovou a tento proces probíhal stejně jako v Čechách a na Moravě.¹⁷ Za těmito zeměmi mělo Slezsko maximálně desetiletý odstup, ale i zde byla na přelomu 70. a 80. let 19. století dokončena agrární revoluce, a to díky zvyšování ploch orné půdy na úkor pastvin, luk a především neproduktivní půdy.¹⁸

Od 70. let 19. století vydávaly rakouské úřady statistické ročenky, které dělily oblast tehdejšího Rakouského Slezska v zásadě na dvě oblasti – Opavsko a Těšínsko. Zaměřím se více na Těšínsko, které ve svých románech zpracovával Sokol-Tůma. Na Těšínsku jsou horší podmínky pro zemědělství než na Opavsku, oproti kterému zde spadne v průměru o ročně

---

15 MACHAČOVÁ, Jana, MATĚJČEK, Jiří, DOBEŠ, Jan a JANÁK, Jan. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Praha: Karolinum, 2010, s. 432.

16 Tamtéž, s. 69.

17 RODAN, Kamil. *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848-1914: (základní vývojové tendence)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2008, s. 303.

18 Tamtéž, s. 296.

40 % více srážek, a na rozdíl od hnědozemě Opavska zde nacházíme zemědělsky znehodnocenou půdu podzolového typu.¹⁹ Proto bylo Těšínsko vhodné spíše pro pěstování brambor, krmné řepy a píce, ²⁰ zatímco na Opavsku se pěstovaly i obiloviny a cukrová řepa. Oblast Těšínska kolem obce Hnojník, což je obec, kterou použil Sokol-Tůma jako předobraz vesnice Záhlubek v románu *Na kresách*, se využívala pro pěstování brambor s nejmenší intenzitou.

Celkově můžeme říci, že rakouské Slezsko nebylo oblastí vhodnou pro rostlinnou výrobu,²¹ ale ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století bylo zemědělství ve Slezsku ovlivněno potřebami rostoucí průmyslové ostravské aglomerace, a tak se produkce obilovin, především žita a ovesa, a také okopanin neustále zvyšovala²². Potřebám rostoucího průmyslového centra podléhala také živočišná výroba, hlavně zvýšenou poptávkou po mase a mléce, což způsobilo nárůst počtu chovaných kusů užitkového dobytka.²³ Velmi výrazný nárůst zaznamenal také počet koz, vepřů a drůbeže. Tato zvířata sloužila malorošníkům nebo tzv. kovošníkům jako doplňkový zdroj obživy.²⁴ Naopak během 19. století dochází k významnému poklesu chovu ovcí a koní, což byl v 18. století chov pro Slezsko typický.²⁵

Co se týče vlastnické struktury, byla pro Rakouské Slezsko typická „výrazná disproporce mezi koncentrovaným velkostatkem a roztroušenými pozemky drobných zemědělců“²⁶. Latentním problémem Slezska se navíc ukazoval trvalý hlad po půdě, jejíž nedostatek byl způsoben velkým podílem lesů, který se stabilně pohyboval okolo 40 %.²⁷ Tato vysoká poptávka vedla k tomu, že malé rolnické usedlosti se dále dělily a tím se výměra jednotlivých hospodářství stále zmenšovala. Naopak velkostatky se zpravidla nedělily. Celkově držel velkostatek ve Slezsku ve 2. polovině 19. století jednu třetinu veškeré půdy, lepší situace z tohoto pohledu panovala na Opavsku, kde byly výměry jednotlivých pozemků větší než na Těšínsku a mezi velkostatek a drobné chalupnictvo zde navíc vstupovala ještě poměrně početná vrstva velkých a středních sedláků.²⁸

---

19 RODAN, Kamil. *Dějiny zemědělství...c.d.*, s. 294.

20 Tamtéž, s. 86.

21 Tamtéž, s. 297.

22 Tamtéž, s. 298.

23 Tamtéž, s. 299.

24 Tamtéž, s. 300.

25 Tamtéž.

26 Tamtéž, s. 301.

27 Tamtéž.

28 Tamtéž, s. 140.

1.3 Počty obyvatel v 19. století a na počátku 20. století

Na počátku 20. století bylo Slezsko, nejmenší korunní země českých zemí, oblastí národnostně nevyhraněnou. Dle sčítání lidu z roku 1910 žilo ve Slezsku ze všech národností nejvíce Němců – 287 tisíc (43,7 %), za nimi následovali Poláci s 235 tisíci (31,7 %), Čechů bylo nejméně – 214 tisíc (tedy 29 %). Tato čísla bývala za první republiky zpochybňována, protože sčítala občany podle obcovací řeči, což v praxi znamenalo, že řada Čechů se hlásila k německé řeči, často proto, že na ně v této věci činil nátlak jejich zaměstnavatel. Po rozdělení Těšínska mezi Československou republiku a Polsko bylo roku 1921 napočítáno 296 tisíc Čechů (celých 47,6 %) a Němci se zařadili na druhé místo s 252 tisíci obyvateli (40,5 %). Poláků zbylo na československém území jen 70 tisíc. Slezsko se stalo jedinou zemí Československé republiky, která neměla národnostní většinu, byť byli Češi nejpočetnější.²⁹ Kromě českého, německého a polského etnika, se ve Slezsku hlásili lidé i ke skupině tzv. šlonzáků (Slezáci, šlonzaci, Schlesier). Při sčítání z roku 1921 se ke šlonzáctví přihlásilo 24 tisíc lidí československé národnosti, 1 400 obyvatel německé národnosti a 21 tisíc Poláků.³⁰

Počtem obyvatel nemohlo žádné slezské město v této době ani zdaleka konkurovat ostravské aglomeraci. Město rostlo neuvěřitelnou rychlostí, stačí se podívat na čísla počtu obyvatel – roku 1869 měla Ostrava pouhých 27 334 obyvatel, ale v roce 1910 vzrostl počet obyvatel na 166 547. Toto číslo se do roku 1921 zvětšilo o dalších zhruba 10 tis.³¹ Dynamická emancipace Čechů v hospodářské, sociální, politické i kulturní oblasti vyvolávala u obyvatelstva hlásícího se k německé národnosti negativní obranné tendence a pocit ohrožení. Počet Čechů v pohraničí skutečně rostl rychleji než počet Němců ve vnitrozemí³² – počet Čechů vzrůstal o 39,4 % a Němců o 26 %³³.

Zvýšení podílu osob hovořících německy můžeme sledovat právě v tzv. velkých revírech, tedy v oblastech severních Čech a moravskoslezské průmyslové oblasti. Majitelé dolů a továren zde cíleně dávali přednost při obsazování atraktivnějších pracovních míst Němcům, na Ostravsku a Těšínsku i Polákům.³⁴ Na rozdíl od Prahy, Plzně, Českých Budějovic, Přerova, Olomouce nebo Jihlavy, kde během 19. století stále rostl počet osob hlásících se k české obcovací řeči, se podíl německy hovořící populace v Moravské Ostravě zvyšoval, a to z 27 %

---

29 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky, 1918-1938*. Praha: Libri, 2000-2003, s. 88 – 89.

30 Tamtéž, s. 90.

31 Tamtéž, s. 281.

32 ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka, 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 41.

33 KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918*. Praha: Academia, 1990, s. 318.

34 FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 153.

na 47 %. Podle sčítání lidu z let 1880, 1890, 1900 a 1910 zaznamenala němčina a částečně polština nástup v Moravské Ostravě, Hrušově, Přívoze a Vítkovicích, což byl pravděpodobně výsledek silného a vědomého germanizačního tlaku vedení závodů a obecních správ (např. Vítkovické horní a hutní těžířstvo a jeho generální ředitel Emil Holz).³⁵ Podobný vývoj jako Ostrava, co se týkalo národnostní struktury, prodělalo i Brno, Frýdek nebo Opava.³⁶

1.4 Sociální struktura obyvatel Ostravy

Společnost Ostravy byla „konglomerátem lidí nejrůznějšího původu, sociálního statutu, národnosti, jazyka, vyznání apod., ale také nejrůznějších očekávání“³⁷. Před první světovou válkou byl pouze každý osmnáctý obyvatel Ostravy místního původu.³⁸ Imigranti většinou přicházeli z civilizačně retardovaného prostředí, především venkovského, které postrádalo národní povědomí. Tato skutečnost vedla ke vzrůstajícímu úsilí dominantních etnik – Čechů a Němců – získat tuto indiferentní masu obyvatelstva pro sebe.³⁹ Ostrava byla také jedním z populačně nejmladších měst habsburské monarchie, což bylo dáno tím, že do města stále proudili noví mladí uchazeči o zaměstnání, zatímco staří horníci se nezdávka vraceli do svých vesnic, aby tam prožili klidné stáří.⁴⁰ Důsledkem stálé migrace byl nedostatek míst ve školách, především na obecných školách, proto otevření každé nové školy patřilo k slavnostním událostem.⁴¹ Na budování nových škol měly výrazný podíl důlní a hutní společnosti, první závodní škola vznikla roku 1844 ve Vítkovicích.⁴² Školy byly zřizovány i náboženskými korporacemi jako židovská škola v Moravské Ostravě založená roku 1863, nebo ústředními školskými organizacemi (Ústřední matice školská, Deutscher Schulverein), případně jejich pobočkami.⁴³

V Moravské Ostravě se tak zformovala občanská společnost se značně specifickou strukturou – chyběli zde velcí podnikatelé, humanitní inteligence a až do zřízení okresního hejtmanství v roce 1900 i státní úřednictvo. Byli zde tedy zastoupeni jen soukromí úředníci, kteří ve společenském a politickém životě hájili zájmy svého zaměstnavatele.⁴⁴ Dělnictvo bylo silně homogenní – buď horníci nebo hutníci, často svobodní muži žijící na ubytovnách

---

35 BAKALA, Jaroslav a Karel JIŘÍK. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993, s. 207.

36 Tamtéž, s. 154.

37 *Člověk v Ostravě v XIX. století*. Milan Myška, Aleš Zářický (eds.) Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2007, s. 8.

38 Tamtéž, s. 8 – 9.

39 Tamtéž, s. 9.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž, s. 34.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž, s. 35.

44 Tamtéž, s. 9 – 10.

nebo u svých ženatých kolegů. To umožnilo rozvinutí „obslužných živností“ – hostinců, náleven, hokynářství, ale i prostituce.⁴⁵ Ostravský kronikář Franz Wattolik ve svém popisu Moravské Ostravy z roku 1888 uvádí, že ve městě bylo 68 výčepů, což je v přepočtu jedna hospoda na 170 dospělých, podobně na tom byla i Polská Ostrava a Vítkovice. Od 70. let 19. století už alkoholismus představoval závažný problém, byl důvodem rozpadu rodin, zhoršené pracovní kázně a zhoršoval také celkový zdravotní stav ostravského obyvatelstva.⁴⁶

Obyvatelé hlásící se k německé řeči byli především přímo majiteli hutí, ale i úředníci a mistři, popř. zastávali svobodná povolání, Češi byli zastoupeni hlavně mezi horníky, dělníky v hutích, ale i mezi inženýry a učiteli. Na nejnižším stupni sociálního žebříčku stáli Poláci. Židé obstarávali drobný obchod a pohostinství.⁴⁷ Tehdejší rakouské statistické úřady uvádí mezi Čechy ve Slezsku nejvíce rodinných příslušníků, na druhém místě dělníky, následují samostatní majitelé živností, pomáhající členové rodiny, nádeníci, zaměstnanci a domácí služebnictvo. U Němců ve Slezsku nalezneme skupinu rodinných příslušníků zmenšenou o část, o kterou se naopak rozšířila skupina samostatných majitelů živností, o něco se rozšířila také skupina zaměstnanců, podíl dělníků zůstává zhruba stejný. Poláci mají strukturu takřka totožnou s Čechy, jen u nich nalezneme více nádeníků.⁴⁸

1.5 Situace na konci první světové války a po vzniku Československé republiky

Ze sociálně-ekonomických důvodů vypukly mezi Čechy a Němci na Ostravsku během první světové války ostré národnostní spory. První hladové bouře doprovázené protestními stávkami zachvátily Ostravsko už v létě 1916.⁴⁹ Nepokoje začaly 2. července ve Vítkovicích, kde bylo pět osob zastřeleno a třináct těžce zraněno. Do 4. července se neklid rozšířil po celém revíru, 6. července bylo hlášeno v Přívoze i Karviné po dvou mrtvých a docházelo k rabování obchodů i vniknutí do soukromých bytů. Celkem bylo zastřeleno čtrnáct osob a desítky byly zraněny.⁵⁰ V reakci na nepokoje bylo 7. července vyhlášeno stanné právo a k zajištění pořádku muselo být povoláno 184 důstojníků, 7 139 pěšáků, 250 kavaleristů a 12 kulometů.⁵¹ Stovky účastníků demonstrací byly pozatýkány.⁵²

---

45 *Člověk v Ostravě...c.d.*, s. 10.

46 Tamtéž, s. 216

47 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země... c.d.*, s. 90.

48 FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva...c.d.*,s. 159.

49 ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Libri, 2004, s. 298 – 299.

50 Tamtéž, s. 299.

51 ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka...c.d.*

52 ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska...c. d.*, s. 298 – 299.

V roce 1918 sociální nepokoje pokračovaly, další hladové bouře propukly 5. listopadu 1918 v Moravské Ostravě, kde byly navíc provázeny i neorganizovanými stávkami a rabováním obchodů. Dělníci a horníci Ostravska se 18. ledna připojili ke generální stávce rakouského dělnictva, která vypukla ve Vídeňském Novém městě. Toto stávkové hnutí bylo potlačeno až po devatenácti dnech – 6. února 1918.⁵³ Nové hladové bouře vypukly po celé republice znovu v lednu 1919, protože vláda dostatečně neřešila problémy s černým trhem s potravinami.⁵⁴

V září 1918 se Slezsko zapsalo do dějin vznikající první československé republiky. Na táboře lidu 22. září na Ostré hůrce u Chabičova na Opavsku vystoupil František Udržal a Jaroslav Kvapil a společně deklarovali požadavek vytvoření Československého státu.⁵⁵ Aktivní byli také Poláci a 19. října založili Národní radu knížectví Těšínského jako reprezentativní orgán Poláků žijících v těšínském Slezsku, jehož cílem bylo prosadit připojení Těšínska k Polsku.⁵⁶ Ozývaly se i hlasy požadující samostatnost a neutralitu Těšínska.⁵⁷

Dne 30. října 1918 byla z převážně německých okresů severní Moravy a Slezska zformována provincie Německého Rakouska Sudetenland, jehož představitelé požadovali připojení k Německému Rakousku. Kamenouhelný revír Ostravska měl být internacionalizován, stejně jako dráha, která jej spojovala s Vídní.⁵⁸ O osmnáct dní později, tedy 17. listopadu, zažádala provincie Sudetenland o jednání o demarkační čáře, což vzhledem k pestré etnické situaci v regionu nebylo dost dobře možné.⁵⁹ Opava, hlavní město provincie Sudetenland, byla obsazena československými vojsky 18. prosince 1918.⁶⁰ Někteří špičkoví politici českých Němců emigrovali do Vídně, kde organizovali exilové vlády – stejně tomu bylo i v případě vlády Sudetenlandu.⁶¹

Po říjnovém převratu roku 1918 byla zrušena místodržitelství a byla přejmenována na *zemské správy politické* v čele s prezidenty, ve Slezsku však byla ponechána *zemská vláda*⁶², v jejímž čele stál zemský prezident Josef Šrámek⁶³. Relativní samostatnost Slezska skončila zákonem o organizaci politické správy (krátce též organizační zákon) z roku 1927, který znal

---

53 ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska...c. d.*, s. 298 – 299.

54 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země...c.d.*, s. 50.

55 ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska...c.d.*, s. 300.

56 Tamtéž.

57 Tamtéž, s. 301.

58 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země... c.d.*, s. 38.

59 Tamtéž, s. 42.

60 Tamtéž.

61 Tamtéž, s. 42 – 43.

62 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ a Jan JANÁK. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 350.

63 ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska...c. d.*, s. 307.

čtyři zemské celky, z nichž každý měl své *zemské zastupitelstvo*, které volilo *zemský výbor*. Předsedou každého zastupitelstva byl *zemský prezident*. Země moravskoslezská měla zastupitelstvo složené z 60 členů.⁶⁴

Spor o Těšínsko započal již během první světové války. Tomáš Garrigue Masaryk i domácí předáci se dohodli s polskými představiteli, že vyřeší územní otázky ve vhodný čas dohodou. Poláci na Těšínsku však využili své početní převahy a do konce října 1918 většinu Těšínska obsadili. Představitelé české místní správy podepsali 5. listopadu dohodu o demarkační linii, kterou nicméně pro její nevýhodnost odmítla pražská vláda uznat a 23. ledna 1919 reagovala na vypsání voleb do Sejmu i na odvody branců obsazováním území československými vojáky pod velením generála Šnejdárka a během sedmi dnů se podařilo za cenu několika desítek mrtvých Poláky ze sporného území vytlačit.⁶⁵ Nejasná situace, která po obsazení Těšínska československými vojsky nastala, vedla k ozbrojeným bojůvkám, vyvolávaným především Poláky. Na mírové konferenci v Paříži zatím o Těšínsku rokovala jak komise pro československé hranice, tak komise pro polské hranice i mezispojenecká komise pro Těšín, které v srpnu 1919 rozhodly, že nevyhoví polským požadavkům, které se jim zdály přehnané. Poláci navrhovali zpočátku plebiscit, ale později svůj návrh stáhli, protože se obávali, že by se většina obyvatel vyslovila pro setrvání v Československu.⁶⁶ Řešení situace se tedy znovu odložilo a ke konečnému rozhodnutí došlo až v srpnu 1920. Během polsko-sovětské války zavládla v Československu nechuť pomoci Polákům proti Sovětům jednak z důvodů levicového zaměření řady občanů, jednak z obavy, že by po případné vítězné válce Polsko chtělo řešit situaci na Těšínsku vojensky. Po vyřešení těšínské otázky se československá pomoc Polsku zlepšila – to byl argument Edvarda Beneše, kterým obnovil jednání o těšínské otázce na mezinárodní půdě. Společně s polským premiérem Grabskim přijal Beneš v červenci v belgických lázních Spa rozhodnutí Nejvyšší rady, že hranici určí Rada velvyslanců, která 28. července rozhodla ve prospěch Československa. Československu byly ponechány klíčové oblasti.⁶⁷ Slezsko mělo zásadní význam průmyslový a komunikační,⁶⁸ protože jeho území protínala bohumínsko-košická dráha, která představovala jediné spojení českých zemí a Slovenska.

---

64 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ a Jan JANÁK. *Dějiny správy...c.d.*, s. 381.

65 BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan, PROFANTOVÁ, Nadá, ČORNEJ, Petr, BOBKOVÁ, Lenka a KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí koruny české*. Praha: Paseka, 1999-2008, s. 44 – 45.

66 Tamtéž, s. 85 – 88.

67 Tamtéž, s. 182– 185.

68 ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska...c.d.* 303.

2 Životopis Františka Sokola-Tůmy

2.1 Rodina

Tůmovi pocházeli původem z Radošovic, vesnice nedaleko Vlašimi. Dědeček Františka – Václav – je v matrice uváděn jako domkář. Jeho manželkou byla Anna, rozená Jiroušková. Otec Sokola-Tůmy – Jakub – byl vyučený obuvnický mistr, který odešel z Radošovic do nedalekého Benešova hledat novou existenci, stejně jako mnoho jeho vrstevníků v této době, kdy probíhala urbanizace českých zemí. V Benešově se však už neжил jako švec, ale našel si práci jako vrátný a posléze soudní vykonavatel.⁶⁹ Po otci byl František „tvrdý a nepoddajný“, jak píše v předmluvě románu *Na šachtě*: „...a po tatínkovi zdědil jsem onen rys povahový, jaký vytvořil náš český jih a Tábořsko, v jehož žilách koluje krev Husitů a Českých bratrů – třeba naše předky násilně pokatoličili. Tatínkova nepoddajnost selského rodu, z něhož pocházel, udržela mne vždy, kde citovostí byl bych poklesal.“⁷⁰

Na matku Josefu, rozenou Vitejškovou (psáno i Vytejškovou), vzpomíná František ve výše zmiňovaném díle: „Vzpomínám Vás, maminko drahá, jaký soucit měla jste vždy s trpícími, a tak se mi zdá, že jsem dědicem Vaší básnické něhy a citovosti i Vašeho utrpení v životě. Je tomu tak dávno, co jste navždy odešla, a tak živě se pamatuji na onu chvíli, v níž stále vidím ty Vaše dobré, milé oči a slyším Váš měkký, lahodný hlas. Vy vložila jste mi do srdce lásku k trpícím, Vy učila jste mne poznávati...“⁷¹ Josefa Vytejšková byla dcerou tesařského tovaryše v Benešově a Doroty Vorlové, rovněž z Benešova.⁷²

František se narodil 2. května 1855 v Benešově u Prahy. Později neopravoval chybu, která se u některých autorů objevovala,⁷³ že je o rok mladší. Jeho spolupracovník Antonín Hořínek si to vysvětloval tím, že chtěl předejít oslavám svých blížících se sedmdesátin, omyl tedy měl vzniknout kvůli skromnosti samotného Sokola-Tůmy. V roce 1843 měl Benešov 2 194 obyvatel, v roce 1900 už 7 880 obyvatel, v roce 1921 dokonce 7 828 obyvatel, z toho jen 38 Němců.⁷⁴ Ve městě žila i židovská komunita, k roku 1880 čítala 355 osob.⁷⁵ V 19. století se

---

69 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 16.

70 Tamtéž.

71 SOKOL-TŮMA, František. *Na šachtě*, Praha: Julius Albert, 1947.

72 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

73 chybu nalezneme například v *Komenského slovníku naučném*, svazek X., Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného.

74 MLEZIVA, Štěpán a KUČA, Karel. *Historický lexikon městysů a měst: vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti*. Praha: Baset, 2006, s. 85.

75 Tamtéž, s. 87.

stal Benešov jedním z center českého národního obrození na jih od Prahy.⁷⁶ Tělocvičná jednota Sokol byla v Benešově založena už roku 1869.⁷⁷ Teprve na konci 19. st. začal rozmach výstavby a to v souvislosti se vstupem železnice do města roku 1871, železničním uzlem se Benešov stal roku 1895.⁷⁸ František pocházel z pěti dětí. Měl dva starší bratry, jednoho mladšího bratra a sestru, která byla zřejmě ze sourozenců nejstarší, v rodokmenu z roku 1926, kde navíc chybí bratr Josef, je však uvedena až na posledním místě⁷⁹). Ze čtyř bratrů byl pouze nejstarší syn Jan (1846 – 1910) určen pro studium, na zbylé tři bratry zbylo vyučit se řemeslu. O vzdělání, vyučení či zaměstnání sestry nemáme žádné doklady. Nejintenzivnější vztahy měl asi se svými bratry Janem a Vojtěchem, kterým proto věnují samostatné podkapitoly. O druhém nejstarším bratru Josefovi životopisci Sokola-Tůmy mlčí, jen Martínek zmiňuje alespoň jeho životopisná data (1851 – 1895)⁸⁰. Díky jeho úmrtnímu listu v pozůstalosti Sokola-Tůmy víme, že příčinou smrti Františkova bratra byla otrava alkoholem a jako zaměstnání je uvedeno „bývalý posluha v Benešově“.⁸¹

Najít vzpomínku na dětství Sokola-Tůmy je těžký úkol. V prvním životopise Sokola-Tůmy ale v příspěvku od R. B. Máchy nacházíme zvláštní větu. „*Vychován v tradici českých buditelů, zůstal jí věren – sám buditelem.*“⁸² Znamená to tedy, že otec nebo matka, případně oba, vedli své syny, nebo snad jen Františka, k vlastenectví? Nebo si to Sokol-Tůma později vymyslel, aby tak ještě zlepšil svůj obraz v očích tehdejších spolupracovníků? Nebo se jedná jen o pěkný obrat, který do vzpomínek, ničím nepodložený, napsal až sám R. B. Mácha, pozdější přítel Sokola-Tůmy, který s ním vedl bohatou korespondenci?

Jak vnímal Sokol-Tůma svůj původ? Jeho spolupracovníci neváhají tvrdit, že se o svém původu vůbec nezmiňoval, aby nám posléze alespoň některé, byť útržkovité, informace sdělili. Martínek tuto situaci komentuje výstižně slovy: „*Sokol Tůma zametal stopy za svou minulostí a nerad o tom mluvil, vykládaje to názorem patrně správným, že každý „má právo na tichý koutek, na skrytou komůrku, od níž klíček nepůjčuje.*“⁸³ Otázku původu můžeme v zásadě rozdělit podle dvou hledisek. Můžeme vycházet z toho, zda se jedná o původ ve smyslu geografickém nebo ve smyslu sociálním.

---

76 DOBEŠ, Jan, BAHLCKE, Joachim, EBERHARD, Winfried a POLÍVKA, Miloslav. *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Argo, 2001, s. 12.

77 JECH, František. *Tělocvičná jednota Sokol v Benešově* in: Monografie města Benešova a okolí, Ladislav Kliment (ed.), Praha: Václav Horký, 1938, s. 44.

78 Tamtéž, s. 88.

79 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo*, Brno: Moravské kolo spisovatelů, 1926.

80 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 16.

81 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

82 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo*, Brno: Moravské kolo spisovatelů, 1926.

83 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 14.

V prvním případě můžeme říci, že se o rodných jižních Čechách vyjadřoval vždy kladně. Zároveň bychom neměli zapomenout, že se tak dělo především ve vhodných chvílích, naopak v případech, kdy se to nehodilo, a takových případů bylo při působení ve Slezsku zřejmě více, se o něm vůbec nezmiňoval. Stejně tak se zdůrazňování jihočeského původu Sokola-Tůmy příliš nehodilo do Martínkovy koncepce, ve které pojal Sokola-Tůmu jako spisovatele hornické literatury. Jiným příkladem, nezatíženým ideologií, je Josef Šach. Inspektor státní dráhy, příležitostný spisovatel pod pseudonymem Jaroslav Smiřický, rodák z Radošovic, o 30 let mladší než Sokol-Tůma (narozen roku 1886), si se Sokolem-Tůmou dopisoval a právě v těchto dopisech najdeme formulace, které dokládají, že Sokol-Tůma byl hrdý na svůj původ. V dopise ze 3. července 1923 výslovně uvádí, že v jižních Čechách zůstalo i přes působení „kata a řezníka Habsburků, Adama Michny z Vacínova, zachováno něco z husitské a českobratrské tradice“.⁸⁴

I v předmluvě k románu *Na šachtě*⁸⁵, který se odehrává na Ostravsku, ale s jižními Čechami v určitém smyslu souvisí – hlavní hrdina totiž přichází na Ostravsko právě odtud – se Sokol-Tůma hlásí k tradici „statečných Jihočechů“, na nichž oceňoval v rámci dobového historismu především jejich husitskou a českobratrskou tradici, která byla ale bohužel násilně pokatolíčtěna. Můžeme si zároveň položit otázku, zda je Benešov ležící 37 km jihovýchodně od Prahy (tedy na polovině cesty mezi Prahou a Tábořem) skutečně v jižních Čechách.

Co se týče sociálního původu, uváděl Sokol-Tůma, že po otci zdědil „tvrdość selského rodu“.⁸⁶ Hlásil se tedy k selskému původu, nicméně jeho otec pocházel z rodiny *domkáře* a sedlák a domkář nestáli na stejném stupni společenského žebříčku. Zdá se tedy, že na svůj sociální původ nebyl tolik hrdý a snažil se jej v rámci možností vylepšit. Na druhou stranu mu při působení na severní Moravě, kterou sociální otázky velmi silně rezonovaly, nebylo na škodu, že pocházel z „malých poměrů“. V jeho životopisech a vzpomínkách pak mnohokrát najdeme odkazy na jeho „lidový původ“. Ponechme k tomuto tématu promluvit Adolfa Reclíka-Fremanského: „[Sokol-Tůma] nepsal profesorsky, psal lidově, z lidu vyšel, byl pekařským, pro lid psal a pro národ pracoval.“⁸⁷

2.1.1 Bratr Jan

Jan Tůma studoval na pražském piaristickém gymnáziu, kde se seznámil se Svatoplukem Čechem a Servácem Hellerem a pracoval s nimi ve studentském časopise *Zora*. Po gymnáziu

---

84 LA PNP, devět dopisů a dvě navštívenky spisovateli Josefu Šachovi z let 1923 – 1925.

85 SOKOL-TŮMA, František. *Na šachtě*, Praha: Julius Albert, 1947.

86 Tamtéž.

87 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře..c.d.*

vstoupil do kněžského semináře, posléze přešel na studium klasické filologie a češtiny. Stal se gymnaziálním profesorem a působil na reálném gymnáziu v Praze, v Klatovech a nakonec na Moravě – nejprve v Uherském Hradišti a později v Brně. Na obou posledně jmenovaných místech byl i ředitelem.⁸⁸

Jan vydal dvě sbírky básní⁸⁹ a stejně jako jeho bratr byl výborným řečníkem. Vztah Františka a Jana se dá dnes už jen těžko rekonstruovat, protože se nedochovala žádná osobní korespondence. Pravděpodobně autobiografickou povídkou vydal Sokol-Tůma ve svém listu *Radhošť*. Vystupují zde dva bratři, jeden z nich působí na vysokém úřednickém postu ve státní správě, druhý od něj žádá pomoc, ale protože se první nechce snížit stykem s ním, natož pak nějakou pomocí, nechává bratra upadnout do bídy.⁹⁰ Některé rysy obou bratrů jsou až příliš podobné skutečnosti, než aby šlo o pouhou náhodu. Pokud je povídka alespoň z části autobiografická, mezi bratry zela hluboká propast.

Bratr Jan měl syna Jaroslava (jméno, které mu vybral, není náhodné, jeho básnický pokus ve stylu Rukopisu královédvorského se jmenoval Jaroslav), který se stal později advokátem. Ten nám zanechal zcela odlišné svědectví o vztahu obou bratrů. V dopise z 21. dubna 1926, který ve své práci cituje Martínek, píše, že „bratr býval jeho [tj. Františkovým] rádcem a byl to jmenovitě on, který ho nabádal, aby se odklonil od novin a věnoval se více vlastnímu tvoření“ a přes svého bývalého spolužáka Serváce Hellera se mu dokonce snažil najít místo v Národních listech.⁹¹

2.1.2 Bratr Vojtěch

Nejmladší bratr Sokola-Tůmy Vojtěch Bedřich žil v letech 1864 – 1933. Alespoň pokud můžeme soudit z dochovaných materiálů, právě s tímto bratrem měl Sokol-Tůma nejvřelejší vztah. V jeho pozůstalosti se dochovala řada dopisů, které mu bratr posílal z Ameriky, kam se vystěhoval roku 1891.⁹² Stejně jako jeho bratr František byl nadšeným divadelním ochotníkem, spisovatelem a národním pracovníkem. V USA velmi podporoval krajanské spolky a psal do českých novin. Jak lze z dopisů vyčíst, k Františkovi měl blízko i svou povahou. Nářky na nedocnění, hlavně finanční, jako by zaznívaly z úst Sokola-Tůmy. Nevíme nic o tom, zda Sokol-Tůma během let navštívil nějakého příbuzného v Benešově, víme ale hodně o jeho cestě za bratrem Vojtěchem do Ameriky.

---

88 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 17.

89 TŮMA, Hanuš Věnceslav. *Básně*, Klatovy Max. Čermák, 1872; TŮMA, Hanuš Věnceslav. *Jaroslav*, Praha: F. A. Urbánek, 1873.

90 *Radhošť*, SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

91 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 136.

92 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

2.2 Pekařský učeň

František chodil na obecnou školu v Benešově. V jeho pozůstalosti se nám dochovalo jeho vysvědčení – za první a druhý běh čtvrtého oddělení veřejné školy, tedy v době, kdy mu bylo deset let, čteme, že „se choval výborně při dobrých schopnostech a vytrvalé pilnosti“, v náboženství si vedl výborně, v mluvnici, pravopisu a čtení velmi dobře, v mluvnictví a počítání dobře a v krasopisu skoro dobře, bylo tedy rozhodnuto, že náleží mezi žáky „schopné“.⁹³ Dále absolvoval dvě třídy hlavní piaristické školy tamtéž, kde vyučovacím jazykem byla němčina. V prvním ročníku si vysloužil takovéto známky: náboženství, německý jazyk velmi dobře, český jazyk, počítání a krasopis dobře.⁹⁴ Tím jeho všeobecné vzdělání končí a odchází se vyučit pekařem.

V řadě vzpomínek na něj se opět dočítáme, že o této etapě svého života se v pozdějších letech, kdy působil na Moravě, vůbec nezmiňoval (např. to tvrdí Vojtěch Martínek ve své další práci o Sokolu-Tůmovi⁹⁵). Z několika výpovědí, které se nám zachovaly, si můžeme udělat dvě docela odlišné představy o jeho životě pekařského učně. Vojtěch Martínek sděluje, že Sokol-Tůma si přál studovat dále, ale z nedostatku finančních prostředků se musel jít vyučit. Řemeslo neměl rád a k nechuti ze života v Benešově přispěla svatba z mladické nerozváženosti s mistrovou Barborou Novákovou, u které byl zaměstnán jako pomocník. V životopise (vydaném o 27 let později) už se Martínek opravuje – Barboru uvádí jako dceru tesaře, což odpovídá skutečnosti.⁹⁶ Svazek mu sice prý poskytl materiální zabezpečení, ne však duševní uspokojení. Sokol-Tůma byl od mládí horlivý čtenář a návštěvník divadelních představení, který toužil pracovat pro vlast.⁹⁷ Když se Sokol-Tůma v roce 1878 oženil, už měl s Barborou Novákovou dceru Josefu, která se narodila 11. března 1876.⁹⁸

V podání benešovského rodáka Suchánka vystupuje sice Sokol-Tůma také jako nedobrovolný pekařský učeň, který při průvodu konaný na Blaník při příležitosti vyzvednutí základního kamene pro stavbu Národního divadla prožívá opravdová muka, protože se průvodu nemůže zúčastnit a místo toho musí prodávat pečivo. Najdeme zde zmínku o sňatku z lásky, který byl však narušován tchýní, která nesouhlasila aktivitami svého

---

93 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy, školní vysvědčení, 10. září 1865.

94 Tamtéž, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy, Schul-Zeugnis, 8. července 1866

95 *Rozptýlené vzpomínky na Františka Sokola-Tůmu. K 75. výročí jeho narozenin* in: Kolo, č. 5, 1930.

96 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

97 HOŘÍNEK, Antonín. *Z mých vzpomínek na Františka Sokola-Tůmu. Na paměť 20. výročí jeho smrti*, osvětový letáček Slezské ozvěny, 8.12.1945, č. 2.

98 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

zetě v národních spolcích, což je ilustrováno na lehce úsměvné historce s trubkou, na kterou měl František hrát v Sokole, a musel na ni cvičit potají na zahradě.⁹⁹

2.3 Z Benešova do Ostravy

Po odchodu k divadlu máme o Sokolu-Tůmovi více zpráv, protože sám o tomto období více mluvil a v kruhu svých pozdějších přátel na něj rád vzpomínal. Suchánek podává ojedinělé svědectví o tom, že Sokol-Tůma své ženě od divadelní společnosti psal a přál si, aby se k němu připojila i s dítětem.¹⁰⁰ Jeho přání však zůstalo nevyslyšeno. Toto tvrzení nelze doložit, takže musíme pracovat i s verzí, že si to vrstevník Sokola-Tůmy vymyslel, aby později svého slavného krajana postavil do lepšího světla, jako někoho, kdo se o svou rodinu stará. Je totiž skutečně až zarážející, jaký nezájem projevoval podle všech ostatních pramenů Sokol-Tůma o osudy své ženy a dcery, po té, co od nich odešel. Nemáme sice žádné doklady o tom, že by jim od divadla posílal nějaké peníze, ale přijmeme-li tezi, že jich sám neměl mnoho, pak je pravděpodobné, že jim nic neposílal. Nedochovaly se ani žádné vzájemné dopisy. Jeho žena zemřela na tuberkulózu 4. srpna 1890, tedy v době, kdy byl Sokol-Tůma recitátorem na volné noze. Většina jeho známých v Ostravě ani netušila, že má dceru. Přesto se je v jeho životopise od Martínka zmínka o tom, že se později provdala za Josefa Pečínku, ředitele divadelní společnosti, kterou po jeho smrti sama vedla.

Zdá se tedy, že i přes hrdost na jihočeský selský původ, kterou možná v té době ani necítil, se toužil od své minulosti v Benešově co nejvíce odtrhnout, o čemž může svědčit i jeho pseudonym, který si u divadla zvolil. Už tedy žádný pekařský pomocník František Tůma, ale herec Franta Sokol. Význam nového jména zdůrazňuje ve své práci i Vojtěch Martínek.¹⁰¹ Odchod k divadlu roku 1879 se dá tedy zdůvodnit jako útěk od namáhavého a jednotvárného povolání, které si dobrovolně nevybral a z rodiny, která ho nerespektovala. Zároveň to byla možnost naplnit své idealistické sny o práci pro národ. R. B. Máchovi jednou řekl: „*To byla otázka existence.*“¹⁰² Pravděpodobně to nemyslel ve smyslu finančním.

Již od jeho hereckých let se ve vzpomínkách na Sokola-Tůmu objevují stesky na hmotnou nouzi. Přesto měl Sokol-Tůma kočovné herectví rád a naopak oceňoval veselé příhody, které se během let odehrály. Později vyprávěl, že zachytil ještě poslední generaci herců-vlastenců, národních buditelů, ale zažil už i novou generaci, které šlo u divadla jen o lehčí život. Je

---

99 SUCHÁNEK, J.: *Vzpomínky na Františka Sokola-Tůmu* in: Pod Bláníkem. Vlastivědný sborník školního okresu benešovského, roč. XI.

100 Tamtéž.

101 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 20.

102 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo...c.d.*, s. 20.

samozřejmě, že on se počítal k té první generaci. Ze svých hereckých let kupodivu nevytěžil žádnou větší literární práci, jen několik raných povídek uveřejněných v *Radhošti*, prvním listu, který vydával.¹⁰³ Celkem prošel Sokol-Tůma šesticí divadelních společností: Rottovou, Faltysovou, ze které dvakrát odešel a opět se tam vrátil, Choděrovou, se kterou se roku 1880 dostává i na Moravu, Pázdralovou, Terezy Knížkové a nejdější dobu strávil ve společnosti Braunově. Díky svému vzhledu a velmi dobrému hlasu hrál především charakterní milovníky, stal se tedy „elitou“ herecké společnosti. Výhodou byla jeho výborná paměť, současníci tvrdili, že ještě po mnoha desetiletích byl schopen své role přednášet. U divadla se také odehrály jeho první literární pokusy. První dvě divadelní hry se nám nedochovaly, víme o nich jen tolik, že je cenzura nepovolila pro jejich údajně revoluční obsah. Nesly názvy *Láska k vlasti* a *Nihilistka*. Další dvě hry, *Za doby Božetěcha na Sázavě* podle povídky Václava Beneše Třebízského a *Primátor Janovický aneb Odsouzení vlastního dítěte*, o níž na plakátech tvrdil, že je psána dle skutečné listiny dochované v archivu v Uhlířských Janovicích, byly uvedeny kočovnými hereckými společnostmi.

Na herecké dráze mu později začal vadit ostrý protiklad jevištního pozlátka a současného přezírání, kterého se hercům dostávalo od dobře situovaného publika. Sokolu-Tůmovi šlo bezesporu o uznání, prestiž a autoritu, které však působení u kočovných hereckých společností neposkytovalo, protože byly spíše komerční záležitosti. Navíc v té době již překročil věk vhodný pro role milovníků. R. B. Mácha nám podává svědectví o tom, že se Sokol-Tůma pokusil získat angažmá v Národním divadle v Praze, ale byl odmítnut.¹⁰⁴

Po odchodu od kočovné divadelní společnosti se Sokol-Tůma stal jedním z prvních českých recitátorů. Víme, že 5. ledna 1889 díky přímluvě poslance Emanuela Engela mohl složit zkoušku u Jaroslava Durdíka, profesora filozofie, který byl tehdejší esteticou autoritou. Na recitátorském vysvědčení si Sokol-Tůma dle Martínkova svědectví velmi zakládal.¹⁰⁵ O jeho recitátorském umění se pochvalně vyjádřil i Jaroslav Vrchlický a tuto pochvalu Sokol-Tůma rád před svými spolupracovníky připomínal. Mezi jeho oblíbené kusy patřil *Lešetínský kovář* od Svatopluka Čecha nebo Coppeého *Stávka kovářů*.¹⁰⁶ Sám na svém recitátorském představení oceňoval to, že vždy přednášel z paměti.

---

103 *Radhošť*, SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy, např. Opařená smrt, Radhošť, roč. I, č. 28, přetištěna v brněnské Neděli 1904 a Těšinském kalendáři na rok 1922.

104 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo...c.d.*, s. 20.

105 Tamtéž, s. 20.

106 na repertoáru měl i *Vodníka a Štědrý den* od Karla Jaromíra Erbena (druhou báseň navíc jako melodram s hudbou Zdeňka Fibicha), *Věčnost* od Rudolfa Myera, od Jaroslava Vrchlického báseň *Bligger Bič* nebo od Samo Chalupky *Mor ho!*

Pět let se Sokol-Tůma živil recitátorstvím a toužil již po změně, Martínek doslova píše: „*Tůma chtěl začít novou kapitolu svého života.*“¹⁰⁷ Údajně měl dostat nabídku od amerického impresária z Chicaga,¹⁰⁸ bohužel toto tvrzení nemůžeme nijak doložit. Zachovaly se také další dokumenty – osobní dopisy od herečky Milevy Astry,¹⁰⁹ která s ním měla do Ameriky odcestovat. Ona však od plánované cesty upustila a ani Sokol-Tůma do Ameriky neodjel. Nová kapitola pro něj začala ve Valašském Meziříčí, které bylo tehdy malým českým městem (k roku 1880 se udává 3 328 obyvatel, z toho jen 410 Němců) a bylo hlavně správním střediskem okolních vesnic, průmysl sem pronikl až po roce 1948.¹¹⁰ Město bylo také kulturním střediskem oblasti, kromě obecných škol se zde od roku 1871 nacházelo gymnázium, kde Sokol-Tůma pravděpodobně při svém turné přednášel. V listopadu 1893 během tohoto turné ho oslovila skupinka vlastenců v čele se stavitelem ing. Antonínem Staňkem, kteří ho požádali, aby pracoval pro nový list s názvem *Radhošť*, který měl vést k šíření pokrokových myšlenek a dával si za cíl boj s bídou, zaostalostí a politickou nezralostí Valašska. Ve Valašském Meziříčí se Sokol-Tůma také setkal s dalším národním spisovatelem a učitelem Metodějem Jahnem. Sokol-Tůma dokončil své turné vystoupením ve Slezské Ostravě-Salmovci (to byla jeho první návštěva v Ostravě) a v Opavě, kde s ním spolupůsobil skladatel Edvard Bartoníček. Při příležitosti prozatímního otevření Národního domu v Ostravě sepsal Sokol-Tůma také projev.

První číslo *Radhoště* s podtitulem „politický čtrnáctideník ku hájení zájmů národnostních na Valašsku, Kravařsku a Lašsku“ vyšlo 7. ledna 1894. Zpočátku vycházel jen každou první a třetí sobotu v měsíci, později začal vycházet jednou týdně. Formou dopisů *Radhošť* informoval o světovém i domácím dění v politice a kultuře, v části nazvané Besídka se pak věnoval uveřejňování drobné beletrie, kterou psal sám Sokol-Tůma a zpracovával zde své zážitky z dob kočovného herectví, posléze začal publikovat povídky z valašského prostředí. *Radhošť* ve Valašském Meziříčí finančně neprosperoval a byl tedy přenesen do Moravské Ostravy, kde 21. dubna 1895 (tedy po pouhých 15 měsících působení ve Valašském Meziříčí) vyšlo jeho 15. číslo. Josef František Karas uvádí i další důvody k odchodu do Ostravy – Valašské Meziříčí bylo Sokolu-Tůmovi malé.¹¹¹

---

107 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 26.

108 Tamtéž.

109 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

110 BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 7, Okresy: Valašské Meziříčí, Vsetín, Holešov, Gottwaldov (Zlín)*. Ostrava: Profil, 1980, s. 35.

111 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo...c.d.*, s. 29.

2.3.1 Ostrava

Sokol-Tůma se odstěhoval do Ostravy, kde bydlel nejprve v domě rodičů inženýra Jana Kubly, který se stal jeho blízkým přítelem, později ve stejné ulici v domě, který patřil přímo Janu Kublovi.¹¹² Posléze si obstaral levný byt ve vile Kregczy/Kreyczy, o níž bude řeč ještě dále. Vojtěch Martínek píše o příchodu Sokola-Tůmy do Ostravy: „[Sokol-Tůma] přišel do Ostravy v době rostoucích sociálních zápasů, viděl krvavou srážku stávkujících havířů s ozbrojenou mocí, viděl útlak českého dělnického lidu pod cizím kapitálem, viděl mocné stávkové výjevy, byl svědkem strašlivých živelních katastrof, pozoroval zpupnou vůli někdejších německých vladařů na radnicích.“¹¹³ Martínek zde tedy znovu akcentuje především sociální otázku, stranou však neponechává ani otázku národnostní. Tato část životopisu je pro něj příležitostí k rozboru se nad rostoucí mocí kapitálu a nad vykořisťováním (nejen) těch nejuбоžejších dělníků z Haliče. Sám Sokol-Tůma podává podobně působivý obraz Ostravy jako průmyslového města, zde konkrétně Vítkovic, v románu *Na kresách*: „Když přišli za Mar. Obory zjevilo se učitelé přišerné divadlo. Obrovská záře zaplála na obzoru nad Ostravou a v ní trčely jako zbytky ohromné stavby černé, ohořelé sloupy do výše jako pozůstatky dávných báječných dob. Celý obzor tonul v záplavě ohně.“¹¹⁴

Sokol-Tůma přišel se svým *Radhoštěm* do prostředí již novinářsky celkem vyspělého. V roce 1893 se do Ostravy přistěhoval Petr Cingr, do té doby předák dělníků ze severozápadních Čech a vydavatel dělnického listu *Na zdar*, a začal v říjnu 1893 vydávat *Odborné listy* a založil také hornický spolek Prokop. Od roku 1896 vydával Cingr list pod znovuobnoveným názvem *Na zdar*, kde s ním spolupracoval Jan Prokeš, který od ledna roku 1899 zahájil vydávání vlastního sociálnědemokratického listu *Duch času* a stal se i zakladatelem ostravské Dělnické tělocvičné jednoty. Další časopis orientovaný na dělníky vycházel pod názvem *Zájmy dělníků* a jednalo se o list vedený v katolickém duchu, který byl podporován olomouckým arcibiskupem Theodorem Kohnem. Národní strana staročeská vydávala list *Ostravice – ku hájení zájmů české národnosti na Ostravici*. Výraznou osobností zde byl právník Edmund Palkovský, zakladatel a první starosta moravsko-ostravského Sokola, předseda odbočky Ústřední Matice školské a funkcionář Matice ostravské.¹¹⁵ Sokol-Tůma nechtěl, aby byl jeho list spojen s jakoukoli politickou stranou, a od poloviny třetího ročníku nesl *Radhošt* hrdý podtitul – „neodvislý list“. Vedl svůj list v národním a pokrokovém duchu,

---

112 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...c.d.*, s. 25.

113 František Sokol-Tůma. *Člověk a dílo...c.d.*, s. 10.

114 SOKOL-TŮMA František, *Na kresách. Původní román z kraje Bezručova o pěti knihách*. Díl první, Mariánské Hory u Moravské Ostravy, Alois Zelinka 1924[?], s. 115.

115 *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 1997, sešit 9., s. 85.

ale nebál se ani kritizovat – např. Ústřední matici českou – v případě, že se Sokolu-Tůmovi zdálo, že Matice chrání nevhodného českého učitele.¹¹⁶

Radhošť se i nadále potýkal s finančními problémy. Kromě *Radhoště* a *Ostravice* vycházel další velmi podobně laděný list *Naše otázky*, který usiloval o rozřešení národních a sociálních otázek na základě náboženském, „kališnickém“, a bylo zřejmé, že tři listy stejného zaměření se nemohou v Ostravě uživit. V říjnu 1897 se tedy *Radhošť* spojil s konzervativní *Ostravicí* vedenou Čeněkem Zapletalem pod názvem *Ostravský obzor, dříve Ostravice a Radhošť*. Ekonomické důvody překlenuly dosavadní názorové spory mezi sociálně radikálnějším Sokolem-Tůmou a konzervativním měšťanským liberálem Palkovským.¹¹⁷

Ostravský obzor vycházel dvakrát týdně, František Sokol-Tůma byl jeho redaktorem, dosavadní vydavatel *Ostravice* Čeněk Zapletal se stal i vydavatelem *Ostravského obzoru* a do redakce byl jako administrátor přijat někdejší havíř Antonín Hořínek, který se posléze stal – stejně jako Sokol-Tůma – vyhledávaným řečníkem a obětavým spolkovým pracovníkem.¹¹⁸ Od něj také pochází tvrzení, převyprávěné Martínkem, že Sokol-Tůma pracoval v *Ostravském obzoru* za mzdu neodpovídající jeho pracovnímu nasazení.¹¹⁹ Páteř *Ostravského obzoru* tvořily stejně jako u *Radhoště* dopisy. List byl kritizován za příliš velký podíl beletrie, která nebyla ve vyrovnaném poměru ke „skutečné novinařině“.¹²⁰ Sokol-Tůma v *Ostravském obzoru* skutečně uveřejňoval své první literární pokusy, například povídku pojmenovanou *Za právo a pravdu*, která byla zárodkem rozsáhlejší práce *Sudiči*, nebo povídku *Na rumech štěstí* či výňatky z díla *Z deníku samotáře*.¹²¹ V *Ostravském obzoru* také vyšla značná část pozdějšího románu *V záři milionů*, v této době nazývaného *E'Gešeftsman*.

Ani *Ostravský obzor* nevycházel dlouho, skončil svou činnost po čtyřech letech. Jeho 80. číslo bylo v říjnu 1901 úředně zabaveno.¹²² Sokol-Tůma, který svou podřízeností v redakci trpěl, se rozhodl založit výhradně svůj list, který nesl název *Ostravan*. *Ostravan* míval kolem 800 předplatitelů, z nichž většina neplatila,¹²³ takže finanční situace Sokola-Tůmy se dále nelepšila. Konkurence v Ostravě mezitím narůstala. Kromě již zmíněného *Duchu času*, vycházel i *Ostravský deník*, *Ostravsko-Přívozské noviny*, které patřily katolické straně, *Ostravské listy* a *Ostravské noviny* náležející Národní straně. Tyto noviny byly zakotvené

116 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 39.

117 Tamtéž, s. 41 – 42.

118 *Biografický slovník Slezska... c.d.*, sešit 4., s. 49.

119 Doslovné znění v osvětovém letáčku *Slezské ozvěny*.

120 *Noviny těšínské*, 11.11.1899.

121 Jedná se o podivuhodnou zповěď spisovatele, která posléze vyšla i knižně. František Sokol Tůma. *Z deníku samotáře. Romanetto (s použitím zápisků S.T. Apostaty)*, Přerov: E. Dobrovolný, 19?

122 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 43.

123 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo. Ze vzpomínek...c.d.*, s. 28.

v politických stranách a měly tak podporu (hlavně hmotnou) jejich organizačních struktur. *Ostravan* Sokola-Tůmy naopak neměl velký politický význam. Sokolu-Tůmovi však bylo místo redaktora „drahé“, jednak proto, že mu u lidí poskytovalo respekt a autoritu, a také proto, že se rád účastnil stavovských akcí, např. novinářských sjezdů. Zapojení do těchto struktur mu umožnilo také cestu po jihovýchodní Evropě (viz dále).

Zlepšení hmotné situace si Sokol-Tůma sliboval od založení vlastního nakladatelství. S nápadem zřejmě jako první přišel někdejší administrátor Antonín Hořínek. Nakladatelská koncese jim byla udělena pro Mariánské Hory.¹²⁴ Neměli však dostatek provozního kapitálu a v podnikání se nevyznali. Sokol-Tůma měl v plánu vydávat především své vlastní spisy. Román *Na šachtě* skutečně vycházet začal, ale pro nedostatek financí skončilo jeho vydávání už u prvního dílu. Díky příspěví zemského moravského sněmu vyšly ještě reportáže Sokola-Tůmy pod názvem *Z cest po Americe*. Sokol-Tůma se chystal i na vydávání jiných autorů v edici „Moravskoslezská knihovna pro lid“, ale nakonec z cizích prací vyšel jen *Průvodce po Moravské Ostravě a okolí*¹²⁵ a román *Divoký muž*¹²⁶.

Později zažádal o další koncesi, tentokrát knihkupeckou jako doplněk k nakladatelské činnosti. Knihy nejdříve poskytl Sokol-Tůma ze své bohaté knihovny. Některý den však neprodali vůbec nic. Sokol-Tůma zjevně očekával, že lidé jeho obchod navštíví kvůli jeho známému jménu.¹²⁷ Podle Vyrozumění a volební legitimace z 15. srpna 1909 vydané C. k. okresním hejtmánstvím v Moravské Ostravě mu byla za rok 1909 předepsána daňová povinnost 13 korun 92 haléřů, čímž se zařadil do čtvrté berní třídy.¹²⁸ Stálým zaměstnancem se Sokol-Tůma stal až 1. června 1910, kdy nastoupil na post tajemníka Sdružení báňských úředníků v Ostravě a vedl také jejich odborový časopis *Horník* (od 1. ledna 1924 vycházel pod názvem *Horník – Naše hory a hutě*). První číslo, které redigoval, vyšlo už 17. června 1910. Měl to být spolupracovník Sokola-Tůmy Antonín Hořínek, kdo se za jeho přijetí na post redaktora přimluvil u naddůlního Jedličky, když zjistil, že současný redaktor *Horníka* odchází.¹²⁹

2.3.1.1 Spolkový život

Sokol-Tůma se v Ostravě vrátil k divadlu. Ostrava tehdy neměla žádný český profesionální soubor, a tak Sokol-Tůma začal organizovat ochotnická představení pomocí

124 František Sokol-Tůma. *Člověk a dílo. Ze vzpomínek...c.d.*, s. 28.

125 FADRUS, Karel. *Průvodce po Moravské Ostravě a okolí*. Moravská Ostrava: Sokol-Tůma, 1902.

126 KARAS, Josef František. *Divoký muž. Humoreska*, Moravská Ostrava: Sokol-Tůma, 1908.

127 František Sokol-Tůma. *Člověk a dílo. Ze vzpomínek přátel autorových...c.d.*, s. 28-29.

128 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

129 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...c.d.*, s. 60.

volného sdružení, jakési stolní společnosti, tzv. Františků, která se scházela v moravsko-
ostravském Národním domě. První představení se hrála ve prospěch Matice ostravské, tedy na
podporu českých škol na Ostravsku¹³⁰ a i později se hrálo ve prospěch národních aktivit¹³¹.
Podařilo se mu do Ostravy přivést i slavné pražské herce – Hanu Kvapilovou, Vojtěcha
Mošnu nebo Eduarda Vojana.¹³²

Spolek Františků se roku 1897 změnil na Spolek ochotnického divadla v Moravské
Ostravě, u jehož zrodu stáli kromě Sokola-Tůmy také JUDr. K. Fajfrlík, rovněž spolkový
pracovník, který se mimo jiné zasloužil o založení moravskoslezské sokolské župy,¹³³ inženýr
Jan Kubla a Karel Mollinary.¹³⁴ Na ustavující valné hromadě byl předsedou zvolen právě
Sokol-Tůma,¹³⁵ který se představení i nadále účastnil jako herec a režisér. Spolku také nabízel
své vlastní divadelní hry, z nichž velký úspěch podle Reclíka-Fremanského zaznamenala
Hana,¹³⁶ drama, které nikdy nevyšlo tiskem a zůstalo jen na repertoáru ochotnických souborů.
Sokol-Tůma také usiloval o stavbu samostatné budovy českého divadla, ale to se podařilo až
po roce 1918, kdy se Národní divadlo moravsko-slezské v Ostravě přestěhovalo do budovy
bývalého německého divadla. Prvním dramaturgem se stal Vojtěch Martínek a díky němu zde
bylo uvedeno mnoho her Sokola-Tůmy, nicméně po odchodu Martínka, došlo mezi novým
vedením a Sokolem-Tůmou k roztržce. Sokol-Tůma si dle dochované korespondence stěžoval
na krácení a upravování svých her.¹³⁷

Sokol-Tůma byl nadšeným cyklistou a členem Klubu českých velocipedistů „Blesk“
v Moravské Ostravě. Zorganizoval dokonce zájezd cyklistů na Moravu a Slovensko, kterého
se zúčastnilo devět osob, včetně tří cyklistek. Společnost se setkala v Turčanském Svatém
Martině se zástupci místního spolku Vesna a Sokol-Tůma pronesl projev.¹³⁸ Ve dnech 22. –
23. července 1899 se zúčastnil jízdy Praha-Krakov, za níž obdržel od České ústřední jednoty
velocipedistů čestné uznání.¹³⁹ Sám prý také v srpnu 1897 vykonal cestu z Moravské Ostravy
přes Olomouc do Prahy, tedy 378 km!¹⁴⁰ Zachovala se ale i vzpomínka na dopravní nehodu,

---

130 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...*c.d, s. 30.

131 Např. ve prospěch družstva pro zřízení Českého domu ve Vítkovicích.

132 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...*c.d., s. 36.

133 *Biografický slovník Slezska a severní Moravy...*c.d., sešit 4, s. 34.

134 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...*c.d, s. 31 – 32.

135 Tamtéž.

136 Tamtéž, s. 33.

137 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

138 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...*c.d, s. 42.

139 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

140 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...*c.d, s. 40.

jejímž účastníkem se Sokol-Tůma stal kvůli své krátkozrakosti, když přehlédl přijíždějící drožku.¹⁴¹

Finančně podporoval Matici opavskou,¹⁴² Matici osvěty lidové pro Těšínsko¹⁴³. Odebíral časopis *Strádal*, orgán Jednoty českých střádalů a nebo také *Věstník Národohospodářského odboru Československé jednoty*.¹⁴⁴ Antonín Hořínek ve své vzpomínkové črtě uvádí, že po svém příchodu do Ostravy přednášel Sokol-Tůma několikrát ve spolku Bratrství.¹⁴⁵ Po roce 1918 byl také členem Syndikátu denního tisku československého.¹⁴⁶

2.3.1.2 Socialismus, nacionalismus, klerikalismus

Celým životopisem od Vojtěcha Martínka se jako červená nit line zhruba toto poselství „*Tůma nebyl v sociálně demokratické straně, ale jinak to byl uvědomělý socialista*“. Aby toto mohl Martínek napsat, musel – a v roce 1957 se mu ani nemůžeme divit – účelově vynechat některé výroky Sokola-Tůmy, o kterých zřejmě věděl. R.B. Mácha nám jeden takový dodává: „*Socialismus je víra. Lidstvo prožilo konflikt víry církevní s vědou, prožije, ba prožívá už konflikt víry socialistické s vědou. Socialistický stát je halucinace hladovějícího žaludku.*“¹⁴⁷ Antonín Hořínek nám zase zanechal svědectví, že Sokol-Tůma se snažil sblížit ostravskou měšťanskou společnost a dělníky, což se mu ale nepodařilo – např. při stávce roku 1896 odmítli měšťanští liberálové půjčit dělníkům k proslovům Národní dům.¹⁴⁸ Sokol-Tůma byl totiž přesvědčen, že „*liberální buržoazie má hájit zájmy dělnictva v duchu národního socialismu*“¹⁴⁹. Martínek píše: „*[Sokol-Tůma] věřil, že náprava sociálních řádů je možná mravním přerodem společnosti.*“¹⁵⁰ Ne tedy rozbitím kapitalismu a nastolením vlády dělníků. Sokol-Tůma nechce zničit buržoazii, ale zlepšit podmínky proletariátu tak, aby tím zanikl.¹⁵¹ Martínek píše: „*i na Ostravsku je národní zápas součástí velkého boje sociálního nemohl být trvale a spravedlivě vybojován, dokud nezvítězil spravedlivý sociální řád.*“¹⁵² Z postoje Sokola-Tůmy se dá usuzovat, že jeho názor byl přesně opačný. Sociální zápas pro něj byl jen součástí národního boje, který bylo především třeba vybojovat. Dle Martínka zastával zhruba

141 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...c.d.*, s. 36.

142 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy., děkovaný dopis za dar 307,50 korun, nedatováno.

143 Tamtéž.

144 Tamtéž.

145 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo. Ze vzpomínek...c.d.*, s. 28.

146 *Národní politika*, 2.1. 1926.

147 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s.25.

148 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo. ... c.d.*, s. 28.

149 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 39.

150 Tamtéž, s. 75.

151 Tamtéž, s. 122, jedná se o citaci z dramatu Sven Stendal.

152 Tamtéž, s. 37.

zájmy moravské pokrokové strany lidové, socialismus chápal v národním smyslu Josefa Baráka.¹⁵³

Klerikalismus na Ostravsku, ale i Valašsku a potažmo v celém Slezsku, vadil Sokolu-Tůmovi, protože rozbil českou jednotu vůči germanizaci. Podle některých jeho přátel Sokol-Tůma politiku nesnášel, na druhou stranu víme, že se stal členem městského zastupitelstva v Mariánských Horách.¹⁵⁴ Mariánské Hory byly specifickou součástí Ostravy, dřívější chudá zemědělská ves se změnila v průmyslové město, které si zachovalo český ráz – z jeho 7 571 obyvatel bylo 2 026 Poláků a jen 384 Němců. Nacházel se zde důl Ignát, kdysi jediný český důl na Ostravsku, který patřival Vladimíru Vondráčkovi, dále bychom zde našli slévárnu, cihelnu a lihovou rafinerii.¹⁵⁵

2.3.1.3 Osobní život

Dlouholetým – a ve vzpomínkách mnohokrát zmiňovaným domovem – Sokola-Tůmy byla vila Kregczy/Kreyczy (Krejčí), která dříve patřila řediteli Zwierzinových dolů a v době, kdy se tam Sokol-Tůma nastěhoval, se nacházela v majetku Občanské záložny a byla určena ke zbourání. Byla to tmavá ponurá budova „zvláštního slohu“, plná tajemných zákoutí, ke které patřila i velká zahrada. Sokol-Tůma zde bydlel ve dvou místnostech v prvním patře, z nichž jedna mu sloužila jako pokoj a druhá jako redakce.¹⁵⁶ Jedním z jeho spolubydlících byl i Josef František Karas a v podkroví dva studenti českého gymnázia, které Sokol-Tůma údajně podporoval.¹⁵⁷

Všichni autoři vzpomínek leckdy pro spisovatele a redaktora nekonvenční chování Sokola-Tůmy omlouvají jako součást jeho bohémského života nebo se spíše zaměřují na prospěšné věci, které vykonal, jen Hořínek v závěru své vzpomínky píše: „*časem přestal dbáti i na svůj zevnějšek a stal se podivínem, leckdy velmi podrážděným a nervově nemocným. Ovšem k podivínskému způsobu života přispěly vedle zneuznání i neutěšené poměry hmotné.*“ Toto je ojedinělé svědectví. Všichni ostatní sice zvláštní rysy osobnosti Sokola-Tůmy připouštějí, ale nikdo je neoznačuje za projev psychické nemoci. Hořínek mohl být ke svému někdejšímu příteli nespravedlivý, mohla to být však také slova, která měla chování Sokola-Tůmy vysvětlit a omluvit. Sokolu-Tůmovi skutečně nelze upřít pracovitost, tedy vlastnost, kterou u něj vyzdvihují všichni jeho přátelé. Kromě vlastní literární práce se účastnil také

---

153 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 39.

154 Tamtéž, s. 50.

155 BAKALA, Jaroslav a Karel JIŘÍK. *Dějiny Ostravy...c.d.*, s. 523 – 525.

156 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo. Ze vzpomínek přátel autorových...c.d.*, s. 29.

157 Tamtéž, s. 31.

spolkového života, přednášel, jezdil na studijní cesty po Valašsku, organizoval divadlo apod. Z dopisů zachovaných v pozůstalosti Sokola-Tůmy se dají rekonstruovat tři milostné vztahy. V dopisech se objevují jména Olga, Marie a Míla, kterou lze zřejmě ztotožnit s herečkou Milevou Astrou.¹⁵⁸

„Péče o zjev“ je přímo samostatnou kapitolou životopisu Františka Sokola-Tůmy. Nemůže být pochyb, že si zakládal na svém krásném impozantním zjevu a charakteristických černých hustých vlasech, vždyť sám tolikrát připomínal, jak hrál první milovníky, a jeho přátelé a kolegové se všichni do jednoho shodují, jakým dojmem na ně působil ještě ve stáří. Zcela v rozporu s právě řečeným jsou vzpomínky na jeho styl oblékání. Hned od největšího životopisce Sokola-Tůmy Martínka se dozvíme, že chodil „...v oděvu, o jehož eleganci a zánovnost se nositel nikdy mnoho nestaral.“¹⁵⁹ Naproti tomu stojí tvrzení R. B. Máchy, který jako sekundán matičního gymnázia v Opavě v roce 1892 viděl poprvé Sokola-Tůmu přednášet oblečeného do krémové vesty a čamary.¹⁶⁰ Tento rozpor se dá vysvětlit tím, že Sokol-Tůma si na svém zjevu zakládal v době, kdy působil jako herec a deklamátor, ale po svém příchodu do Ostravy se mu mnohem více hodila „image“ chudého intelektuála. Martínek navíc vzpomíná, že se zdůrazňováním své chudoby Sokol-Tůma „přitvrdil“ po návratu z Ameriky. Popisuje ho takto: „*Jeho ošumělý havelok, pomačkaný kabát, klobouk všemi barvami hrající a zkornatělé boty byly v Ostravě příslovečné.*“¹⁶¹ Za války si sám vyrobil dřeváky s primitivními řemínky!¹⁶²

2.3.1.4 Cesty

Roku 1896 cestuje po Itálii. Tento údaj se objevuje v životopisném přehledu v první vzpomínkové knize věnované Sokolu-Tůmovi,¹⁶³ nicméně nic dalšího o tomto pobytu nelze zjistit. O další cestě – tentokrát roku 1901 a 1902 do Dalmácie, Černé Hory a Bosny – se zmiňuje Martínek, byť velmi letmo. Až v kapitole věnované ostravským románům Sokola-Tůmy se objevuje zmínka o jeho druhé cestě – plavba jedné z postav podél dalmatského pobřeží čerpá z vlastní zkušenosti Sokola-Tůmy.

Cesta do Ameriky za bratrem Vojtěchem byla pro Sokola-Tůmu opravdu významnou událostí. Mohla se uskutečnit díky honoráři, který činil 1 000 korun,¹⁶⁴ za knihu *Na šachtě*,

---

158 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

159 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma*...c.d., s. 5.

160 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo. Ze vzpomínek*...c.d., s. 35.

161 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma*...c.d., s. 50.

162 Tamtéž, s. 52.

163 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo. Ze vzpomínek přátel autorových*...c. d., s. 40

164 Tamtéž, s. 30.

kteřou vydalo Šimáčkovo nakladatelství v Praze. V USA strávil celkem čtyři měsíce – od května do října 1904. Na světové výstavě v St. Louis přednesl svůj projev při příležitosti „českého dne“. Jako řečník se zúčastnil i Husových oslav v New Yorku a za proslov v ženském spolku tamtéž dostal zlaté pero. Našel si zde čas i na obchodní záležitosti – s vydavatelem Augustem Geringerem se dohodl na vydání románu *Celibát*.¹⁶⁵ Mimo jiné potkal v Americe metodistického kněze, ve kterém poznal bývalého ředitele kočovné herecké společnosti, u níž Sokol-Tůma také krátce působil.¹⁶⁶ Své dojmy z Ameriky Sokol-Tůma bohatě zúročil, věnoval se jim ve svých přednáškách a napsal dvoudílnou knihu.¹⁶⁷

2.3.2 Život po roce 1918

Už za války zaznamenal Sokol-Tůma úspěchy, roku 1917 byla v Plzni výborně přijata jeho valašská hra *Hevička*, ale až po vzniku Československé republiky přichází nejlepší léta Sokola-Tůmy jako spisovatele. Sokol-Tůma si značně polepšil finančně, a to i přes úpadek nakladatele Zelinky, který ho velmi poškodil. Nakladatel Alois Zelinka začal vydávat sebrané spisy Sokola-Tůmy. Knihy měly velký úspěch, nicméně celý podnik byl nad finanční síly mariánsko-horského knihkupce a ten zbankrotoval. Sokola-Tůmu to velice zasáhlo, považoval totiž výnosy ze sebraných spisů za své budoucí zajištění ve stáří, a když o ně přišel, začal se bát o svou budoucnost. Špatný psychický stav se zřejmě podepsal na jeho zhoršeném zdraví – dostal záchvat mrtvice a ochrnula mu ruka. Nezavil se ani chorobného strachu ze ztráty peněz – všechny je nosil do konce života stále sebou v malém kufříčku.¹⁶⁸

Sokol-Tůma po roce 1918 vydal mnoho svých děl, která do té doby nebyla publikována, kromě románu *Na kresách* se jednalo o román *Lapači* nebo *Valašská světice*. V létě roku 1925 probíhaly v Rožnově pod Radhoštěm velké oslavy Valašského roku a v přírodě byla 18. července před Jaroňkovým valašským muzeem uvedena jeho hra *Pasekáři*. Zůstával i nadále oblíbeným řečníkem. Ještě několik měsíců před svou smrtí přednášel na Těšinsku při slavnosti položení základního kamene k budově školy. Poslední slavnost se konala v Horní Suché, kde už se necítil dobře a poprosil Antonína Hořínka, zda by nepřednesl projev místo něj, ale Hořínek odmítl, protože podle svých slov věděl, jak lid čeká na slova přímo od

---

165 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 47.

166 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo. Ze vzpomínek přátel autorových...c.d.*, s. 35, jednalo se o ředitele Pázdrala.

167 SOKOL-TŮMA, František. *Z cest po Americe: Úvahy cestopisné, národnostní, kulturní, sociální a výtěžkové ze života amerického. Díl 1*, Moravská Ostrava: František Sokol-Tůma, 1910, 239 s.; SOKOL-TŮMA, František. *Z cest po Americe: Úvahy cestopisné, národnostní, kulturní, sociální a výtěžkové ze života amerického. Díl 2*, Moravská Ostrava: František Sokol-Tůma, 1910, 319 s.

168 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*,s. 55.

Sokola-Tůmy.¹⁶⁹ Sokol-Tůma Hořínkovi také řekl, že se cítí unaven a že by rád dal své věci do pořádku a sepsal své paměti. Hořínek ukončuje svou vzpomínku povzdechem, že toto dílo už Sokol-Tůma nedokončil.

2.3.2.1 Pohřeb jako národní manifestace

František Sokol-Tůma zemřel 31. prosince 1925 ve 20.23¹⁷⁰ po sedmnáctidenním zápalu plic v ostravské městské nemocnici. Do posledních chvil s ním byl pan učitel Řepka.¹⁷¹ Bohužel o neznámém učiteli nevíme nic bližšího. Již 1. ledna informuje o jeho úmrtí *Národní politika*. Redaktoři *Národní politiky* převzali nepřesné datum narození Sokola-Tůmy, tedy rok 1856. V tomto krátkém nekrologu je připomenuta jeho divadelní a recitátorská kariéra, působení redaktora regionálních tiskovin a z jeho románových a dramatických prací jsou vybrány *Hlad*, *Obětovaná*, *Na rumech štěstí*, *Soucit*, *Na šachtě* a *Pasekáři*.¹⁷² Více prostoru věnují zprávě o smrti Sokola-Tůmy *Národní listy*, ve kterých se mohli čtenáři dočíst mnohem více podrobností z jeho života (a znovu také chybně uvedený rok jeho narození). Tón nekrologu v *Národních listech* je patetičtější než v případě *Národní politiky*, jsou zde připomínány jeho „buditelské“ zásluhy.¹⁷³

2. ledna 1926 přináší *Národní politika* krátkou výzvu členům Syndikátu denního tisku československého: „*Pohřeb zesnulého Sokola-Tůmy se koná v neděli o 3. hod. odpo. v Moravské Ostravě. Jest žádoucí, aby se pohřbu účastnili všichni členové syndikátu, kterým je to možno. Společný odjezd z Prahy rychlovlakem z Wilsonova nádraží o 22.30 hod.*“¹⁷⁴ List *Národní politika* se úmrtí Sokola-Tůmy věnuje i v následujících dnech – 3. ledna přetiskuje telegram, který zaslal ministr školství a národní osvěty prof. dr. Srdínko Moravskému kolu spisovatelů v Brně¹⁷⁵ a informuje, že soustrastný telegram poslal i Antonín Švehla, v té době zastávající funkci ministerského předsedy.

Pohřeb byl organizován moravsko-ostravskou odbočkou Syndikátu denního tisku československého a městem Moravská Ostrava.¹⁷⁶ Tělo Sokola-Tůmy bylo převezeno z nemocniční kaple do vestibulu Národního divadla Moravsko-slezského. U katafalku drželi

---

169 František Sokol-Tůma. *Člověk a dílo...c.d.*, s. 33.

170 *Národní politika*, 1. 1. 1926, s. 7.

171 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...c.d.*, s. 61.

172 *Národní politika*, 1. 1. 1926, s. 7.

173 *Národní listy*, 1. 1. 1926, s. 2.

174 *Národní politika*, 2. 1. 1926, s. 8.

175 *Národní politika*, 3. 1. 1926, s. 6. „*Smrtí redaktora a spisovatele Františka Sokola-Tůmy stihla těžká ztráta naší národní věc, literaturu a divadlo. Moravským spisovatelům odešel milý druh, neúnavný pracovník a bojovník, jehož dílo bylo plno plodných pobídek. Cítě všechnu bolestivost této ztráty, vyslovuji upřímnou účast s Vaším zármutkem.*“

176 *Národní politika*, 3. 1. 1926, s. 6.

čestnou stráž Sokolové, legionáři, horníci, báňští úředníci a skupina Valachů v krojích a hold mu přicházely vzdát tisíce lidí. Ve dvě hodiny odpoledne zahájil smuteční obřad proslov starosty Moravské Ostravy Jana Prokeše (dřívějšího sociálně demokratického redaktora) a režiséra Národního divadla Riedla. Poté členové Syndikátu denního tisku československého za zvuků hymny a houkání důlních sirén odnesli rakev na vůz tažený dvěma páry koní. V pohřebním průvodu jel jízdní odbor ostravského Sokola, následovala lazecká hornická filharmonie, Valaši v krojích, horníci a báňští úředníci, hasiči, střelci, hudba ostravských báňských úředníků, legionáři, Dělnická tělocvičná jednota, skauti a představitelé jak českého tak německého tisku. Na pohřeb přijeli zástupci prezidenta republiky, vlády a zúčastnili se ho i zástupci všech státních i samosprávných úřadů, důstojnického sboru a četnictva, školství a uměleckého a literárního života, spolkoví činitelé. Na schody krematoria odnesli rakev Valaši a projev pronesl člen Syndikátu denního tisku československého Pichl a tajemník spolku soukromých úředníků Žížala. Přímo v krematoriu promluvil Vojtěch Martínek, jménem Kola moravských spisovatelů, a A. Martínek, jménem ostravské odbočky Syndikátu denního tisku československého.¹⁷⁷

*„Obrovské zástupy naplnily 3. ledna 1926 ostravské ulice a doprovázely pohřeb, jakého neviděla Ostrava od let. Od městského divadla ke krematoriu vlnil se nepřetržitý proud úředních zástupců, novinářů, spisovatelů, členů spolků, havířů a Valachů v krojích...a počet ještě větší obecnosti všech společenských tříd stál ve sražených špalírech po celé délce cesty.“*¹⁷⁸ To jsou slova Vojtěcha Martínka a Adolf Reclík-Fremanský k tomu poznamenává: *„Desetisícové zástupy procházely Ostravou. Z daleka, téměř z celé vlasti se sjížděly deputace i v krojích vzdát poslední hold a „Sbohem“ svému duševnímu vůdci.“*¹⁷⁹ Podle policejních odhadů se pohřbu zúčastnilo až osmdesát tisíc lidí.¹⁸⁰

---

177 *Národní politika*, 4. 1. 1926, s. 2.

178 *František Sokol-Tůma. Člověk a dílo*, Moravské kolo spisovatelů 1926, s. 5 (vzpomínka V. Martínka).

179 RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře...*c.d., s. 62.

180 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...*c.d.,s. 56; *Národní politika*, 4. 1. 1926, s. 2.

3 Román Na kresách

3.1 Místo románu Na kresách v kontextu literárního díla Františka Sokola-Tůmy

3.1.1 Romány

Romány Sokola-Tůmy jsou v odborné literatuře rozdělovány podle tématu na „sociální“ a „vlastenecké“, ačkoli je to dělení nepřesné. Sociální a národnostní otázky se v literárním díle Sokola-Tůmy prolínají, což je dobře vidět například v románu *Na šachtě*, který zobrazuje rodinné drama na pozadí složité sociální situace v Ostravě, v níž hrají důležitou roli i národnostní otázky – řešen je zde mimo jiné nástup Čecha na místo závodního inženýra, které bylo do té doby obsazováno jen Němci, kteří tak tvořili většinu technické inteligence. Zároveň se Sokol-Tůma řadí k autorům „hraničářským“, spisovatelům píšícím „romány z pohraničí“.

První literární pokusy Sokola-Tůmy vycházely v listech, které sám redigoval. Ve veršované povídce *Hlad*¹⁸¹ Sokol-Tůma zpracoval příběh chudé rodiny tkalců z Podkrkonoší. Povídka byla zkonfiskována ostravským policejním komisařstvím, ale soud v Novém Jičíně konfiskaci nepotvrdil.¹⁸² Črta *Na rumech štěstí*,¹⁸³ pro kterou autor také zvolil veršovanou formu, byla inspirována hereckými zkušenostmi Sokola-Tůmy. Líčí zde osud kdysi slavné herečky, která umírá spolu se svým synem na Štědrý večer. Šest z jeho prvotin vydávaných v *Radhošti a Ostravském obzoru* bylo později uveřejněno v souborném vydání pod názvem *Povídky z pekla*¹⁸⁴. Již rozsáhlejší práce nazvaná *Obětovaná*¹⁸⁵ vychází nejprve rovněž na pokračování v *Radhošti* a na konci roku 1896 je vydána jako první román Sokola-Tůmy. V tomto díle, odehrávajícím se v jižních Čechách, se odvíjí spletitá rodinná historie, kterou ovlivní odhalení dávného milostného vztahu a nemanželského dítěte, které z něj vzešlo. V roce 1898 vychází druhý román Sokola-Tůmy *Literární učitelka*, v němž autor vylíčil přerod starého zpohodlnělého zbohatlíka v činorodého muže díky jeho mladé ženě – básničce. Zajímavostí románu je, že zde Sokol-Tůma popisuje stolní společnost, které zřejmě za předobraz posloužila společnost „františků“, která se skutečně scházela v Moravské Ostravě a

---

181 *Radhošť*, 1884.

182 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma*...c. d., s. 58.

183 *Ostravský obzor*, 1898-1899.

184 SOKOL-TŮMA, František. *Povídky z pekla a jiná drobná próza*, Praha: Julius Albert, 1934.

185 SOKOL-TŮMA, František. *Obětovaná. Původní román z jižních Čech*, Praha: Julius Albert, 1932, 3. vyd.

jejímž členem Sokol-Tůma byl.¹⁸⁶ Zatím tedy tvořil společenské romány, které se i přes sociální obsah zaměřovaly hlavně na popis dramatického romantického děje. Všechna tato díla již nesou typické znaky stylu Sokola-Tůmy – ať už jde o zálibu v kontrastech, milostných zápletkách nebo o přítomnost obsáhlých poučujících a vysvětlujících pasáží (vysvětlení se týkají jak národnostních a sociálních poměrů ve Slezsku, tak konkrétních technických záležitostí, například těžby uhlí).

Až ve své třetí práci, v povídce *Sudiči*,¹⁸⁷ původně nazvané *Za právo a pravdu*, se Sokol-Tůma zabýval prostředím, které důvěrně poznal – valašskou vesnicí – a poprvé vystoupil jako „hraničářský“ spisovatel. V úvodu píše: „*Celé Valašsko, až na část splývající k nížinám a něco půdy selské, je v rukou našich národních nepřátel.*“¹⁸⁸ Povídka líčí spor dvou sedláků o nesmyslně malý kousek půdy. Ve zpracování „národní“ a zároveň valašské tematiky Sokol-Tůma pokračuje v románu *Lapači*, který věnoval svému příteli a spisovateli Metoději Jahnovi.¹⁸⁹ Sokol-Tůma vypráví příběh nesmírně talentovaného, ale příliš důvěřivého valašského chlapce, který je různými sliby vylákán do Vídně. Zde jeho schopností bezohledně využívá jeho mnohem méně nadaný zaměstnavatel Navrátil, který představuje typ českého odrodilce a prospěcháře. Objevuje se tu mnoho charakteristických znaků díla Sokola-Tůmy – odrodilectví demonstrované na poněmčených českých jménech (Neufferthüll místo Navrátil), postava geniálního dítěte z chudé valašské vsi (hlavní hrdina románu, Juřík), milostné, nebo přímo erotické, intriky (personifikované v osobě Navrátilovy dcery Hermíny) i postava andělsky dobré dívky (Hermínina sestra). Sokol-Tůma zde právě na rodině Neufferthüll-Navrátila dokládá své přesvědčení, že kde se děje národnostní a sociální bezpráví, nelze hledat mravní kvality. V tomto díle mimo jiné Sokol-Tůma vyzdvihl význam lidového umění, ve kterém viděl dle Martínka zdroj umění národního.¹⁹⁰ *Lapači* napsaní již v roce 1906 poprvé vychází až po roce 1918, nejprve jako příloha *Moravsko-slezského deníku* a knižně posléze v roce 1922¹⁹¹.

Dalším dílem Sokola-Tůmy, ve kterém zúročil svou znalost Valašska, je román *Valašská světice* z roku 1917, který zachytil představu Sokola-Tůmy o ideální ženě, která má být

---

186 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 64.

187 SOKOL-TŮMA, František. *Sudiči. Povídka ze života moravských Valachů*, Praha: J. Otta 1899.

188 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 64.

189 „*Tobě, drahý příteli, s nímž po léta pracuji na stejném poli; Tobě, jenž jsi život svůj posvětil práci na povznesení Valašska a jeho lidu, z něhož jsi nejkrásnější květy své práce vypěstil; Tobě, který znáš nelépe tu dětskou snivou duši valašského dítěte a povahu našeho valašského lidu.*“, SOKOL-TŮMA, František. *Lapači. Původní román o třech dílech. Díl první*, Praha: Julius Albert 1927, 2. opravené vydání.; srov. medailon Metoděje Jahna, kapitola o pramenech a literatuře.

190 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 67.

191 Tamtéž, s. 65.

„hluboce citová, chápací mužovu práci a znamenitá pomocnice v jeho úsilí.“¹⁹² Hlavní hrdinka románu se vzdala lásky ve prospěch své sestry, nikdy se neprovdala a zasvětila život práci pro valašský lid. Stejně jako v románu *Na kresách* je zde vylíčen hospodářský rozmach kraje nebo lépe řečeno představa Sokola-Tůmy o tom, jak by mělo národu užitečné hospodářství vypadat, konkrétně Sokol-Tůma popisuje prodej a zpracování lesních plodů. Sokol-Tůma do samotného textu románu vkládá i mnoho úvah o poslání ženy, o lásce a o manželství obecně, které jsou samozřejmě ovlivněné dobou vzniku díla.¹⁹³

Do „vlasteneckých prací“ patří i dvě povídky – *Prodané duše*¹⁹⁴ a *Na prahu života*,¹⁹⁵ z nichž druhá byla později zdramatizována. Obě tato dílka mají výrazný mobilizační potenciál, svou výchovnou dikcí mají působit na rodiče, kteří se rozhodují, zda poslat své děti do české nebo německé školy. Na odstrašujících příkladech zde Sokol-Tůma demonstruje škodlivost německého vzdělávání pro české děti. V povídce *Prodané duše* byla ohlašována kniha *Z kraje ztraceného*, která se měla zřejmě zabývat rovněž problémy nacionálních střetů ve Slezsku, ale nikdy nevyšla.¹⁹⁶ Mezi díla s vlasteneckým tématem řadím dále román *Vystěhovalci*, ve kterém Sokol-Tůma využil své dojmy z pobytu v USA. Tento román líčí nesnadnou cestu ostravských a valašských obyvatel „za lepším“ do Ameriky, jejich těžké sžívání se s novými poměry i touhu po návratu domů. Místy však román přechází až v senzační detektivku, například ve scéně stíhání proradného majitele cestovní kanceláře. Kniha *Vystěhovalci* byla napsána roku 1913, ale vyšla až roku 1931.¹⁹⁷

Mezi „sociální“ práce Sokola-Tůmy se řadí na prvním místě trilogie *Černé království*¹⁹⁸ skládající se z původně tří samostatných děl *V záři milionů*, *Na šachtě* a *Pan závodní*. Jedná

---

192 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 68-69.

193 Tamtéž, s. 69.

194 SOKOL-TŮMA, František. *Prodané duše. Původní povídka ze života horníků moravsko-ostravské uhelné pánve*, Polská Ostrava: nakladem vlastním, 1903.

195 Bohužel k této povídce se mi nepodařilo dohledat nic bližšího, nenachází se ani ve fondu Národní knihovny. Nezbyvá nám tedy než se řídit údajem uvedeným u Martínka, že byla vydána roku 1908.

196 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 94.

197 SOKOL-TŮMA, František. *Vystěhovalci. Původní román ze života českých vystěhovalců do Ameriky. Díl první, [Za bludičkou]*, Praha: Julius Albert 1931; SOKOL-TŮMA, František. *Vystěhovalci. Původní román ze života českých vystěhovalců do Ameriky. Díl druhý, [Na moři]*, Praha: Julius Albert 1931.

198 SOKOL-TŮMA, František. *V záři milionů. Původní román o pěti dílech. Díl I-II*, Praha: Julius Albert 1928, 2. vyd.; SOKOL-TŮMA, František. *V záři milionů. Původní román o pěti dílech. První samostatná část ostravské trilogie Černé království. Díl III., [Zlato na ulici]*, Praha: Julius Albert 1928, 2. vyd.; SOKOL-TŮMA, František. *V záři milionů. Původní román o pěti dílech. První samostatná část ostravské trilogie Černé království. Díl IV.-V.*, Praha: Julius Albert 1928, 2. vyd.; SOKOL-TŮMA, František. *Na šachtě. Původní román o třech dílech. Druhá samostatná část ostravské trilogie "Černé království"*, (2 sv.) Praha: Julius Albert 1929, 3. vyd.; SOKOL-TŮMA, František. *Pan závodní. Původní román o třech dílech z ovzduší vlády mamonu. Třetí samostatná část ostravské trilogie "Černé království". Díl první*, Praha: Julius Albert 1929, 3. vyd.; SOKOL-TŮMA, František. *Pan závodní. Původní román o třech dílech z ovzduší vlády mamonu. Třetí samostatná část ostravské trilogie "Černé království". Díl druhý*, Praha: Julius Albert 1929, 3. vyd.; SOKOL-TŮMA, František. *Pan závodní. Původní román o třech dílech z ovzduší vlády mamonu. Třetí samostatná část ostravské trilogie "Černé království". Díl třetí*, Praha: Julius Albert 1929, 3. vyd.

se o skutečně úctyhodné dílo, které ve vydání nakladatelství Julia Alberta dosáhlo rozsahu devíti dílů v osmi knihách, které dohromady čítají téměř tři tisíce stran. Román *V záři milionů* vycházel v letech 1900 až 1901 v Ostravském obzoru ještě pod názvem *E' Geschäftsmann* a mezi lety 1913 až 1914 byl přepracován pro knižní vydání, které se uskutečnilo v letech 1922 až 1923. Na tomto díle si Sokol-Tůma prý velmi zakládal a zdůrazňoval, že kvůli němu musel nastudovat řadu odlehlých oblastí.¹⁹⁹ V románu jsou líčeny životní osudy židovského obchodníka z Haliče, který v Ostravě druhé poloviny 19. století pohádkově zbohatne. Právě tato postava je pro Sokola-Tůmu oporou ostravského německví. Vydání románu vzbudilo kontroverzi, o níž svědčí i speciální brožury, ve které Sokol-Tůma obhajuje svá stanoviska a brání se nařčení z antisemitismu.²⁰⁰

Důkladnou přípravu vyžadoval i následující díl trilogie – *Na šachtě*. Díky českým inženýrům mohl Sokol-Tůma sestoupit do šachet a poznat techniku těžby, práci havířů i strojové zařízení. Seznámil se také s domácím prostředím horníků a atmosférou dělnických schůzí. Hlavní téma tohoto románu představuje osobní spor horníka Soukupa a závodního inženýra Dušana. Soukup si nechá namluvit, že jeho žena měla poměr s Dušanem a děti tedy nejsou jeho. Až po Dušanově tragické smrti během důlního neštěstí vyjde najevo, že kvůli tělesné vadě děti mít nemohl. Sokol-Tůma zde proti sobě postavil dva světy – hornický a panský. V obou se odehrávají milostná dramata. Dušan miluje ředitelovu dceru Hedu a ona jeho, ale jejich láska zůstane nenaplněna. Martínek tvrdí, že do Soukupa vložil Sokol-Tůma hodně ze sebe, ať už v jeho individualismu, politické nevyhraněnosti nebo v jeho jihočeském původu.²⁰¹ Závěrečná část trilogie, *Pan závodní*, líčí spor mladého majitele závodů a pana závodního. Prolínání „sociálního a nacionálního“ v dílech Sokola-Tůmy vidíme na postavě vášnivého německého nacionála – závodního Morgenblütha, který pochází z Pruska a je velmi špatným odborníkem. Navíc jeho manželka je zároveň milenkou majitele závodu, čímž Sokol-Tůma dokládá mravní zkaženost těchto lidí. Protikladem je idealizovaná postava horníka Strouhala. Ani on nepochází přímo z Ostravy, ale z Valašska. V závěru románu je pak popsána stávka inspirovaná událostmi roku 1900.

Poněkud stranou obou hlavních témat Sokola-Tůmy stojí román *Celibát* napsaný v letech 1904 až 1906 a vydávaný nejdříve v USA tamním časopisem *Duch času*. Jako kniha vyšel v Chicagu roku 1909 v nakladatelství Čechoameričana Geringera. Román *Celibát* popisuje církevní poměry za správy arcibiskupa Kohna a jeho spor s částí duchovenstva

---

199 MARTÍNEK, Vojtěch. František Sokol Tůma...c.d., s. 85.

200 SOKOL-TŮMA, František. *Situační přehled dějiště románu ze života ostravských židů V záři milionů [E. Geschäftsmann]*, Moravská Ostrava: Zelinka 1922.

201 MARTÍNEK, Vojtěch. František Sokol Tůma...c.d., s. 77.

představovanou Josefem Hofrem, Dostálem Lutinovem a Josefem Svozilem roku 1903. Dokonale idealizovanou postavu vykreslil Sokol-Tůma ve faráři Hrdličkovi, který je za trest přeložen do valašské vesnice, kde se snaží působit podobně jako učitel Divoký v románu *Na kresách*. Na Valašsku se farář Hrdlička, prototyp dokonalého moderního kněze, střetne s tvrdým klerikálem, arcibiskupem Kohnem. Román prezentuje názory ostře se vymezující proti církevní hierarchii, které Sokol-Tůma zpracoval rovněž na mnoha místech románu *Na kresách*.

Sporně hodnoceným dílem Sokola-Tůmy je román *Mrtvé tajemství*.²⁰² Vystupuje v něm postava ostravského děvčete, které pracuje v německé továrně. I zde je nacionální a sociální úzce spjato – dívčinu morálku ničí kolektiv v továrně, který je navíc nacionálně německý. Dívku povznese spisovatel Vladimír Lipanský, idealizovaná postava všemi oblíbeného umělce, jehož hry se hrají i v Národním divadle, což byl velký, ale nikdy nesplněný sen Sokola-Tůmy.²⁰³ Dokladem této marné touhy je celá řada odmítavých dopisů, které se zachovaly v jeho pozůstalosti. Sokol-Tůma se pokoušel se svými hrami proniknout do Národního divadla v Praze, Městského divadla na Královských Vinohradech i Švandova divadla na Smíchově, avšak bez úspěchu. Hru *Zpod jarma* mělo roku 1908 uvést Lidové divadlo Uranie, nicméně byla zakázána policejním ředitelstvím. Další hry (*Pasekáři*, *Zápas a Na prahu života*) v roce 1910 divadlo Uranie Sokolu-Tůmovi vrací s odůvodněním, že publikum na původní české hry s vlasteneckými motivy nechodí.²⁰⁴

V tvorbě Sokola-Tůmy najdeme v míře větší, než bychom po letném seznámení s autorem očekávali, i díla, která bychom zařadili do žánru sci-fi. Poprvé se tyto prvky objevují v povídkách *Uštvané svědomí* a *Haggard Bermud*, které vyšly v *Ostravanu* v roce 1904 a 1906, a obsaženy jsou i v díle *Hyeny* původně psaném mezi lety 1910 a 1911 jako divadelní hra, později přepracovaném, aby mohl vycházet jako příloha *Národní politiky*.²⁰⁵ Publikování ve známém pražském týdeníku považoval Sokol-Tůma za svůj velký úspěch.²⁰⁶ Román *Hyeny* popisuje tragický osud geniálního vynálezce Weelse, který vynalezl stroj ovládající elektřinu tak, že už na příště budou znemožněny všechny války. Vynálezce je ale ničen vlastní rodinou – lehkomyšlnou ženou, hýřivým synem a záletnými dcerami, jediná kladná postava – další dcera, umírá na tuberkulózu. Děj se odehrává v Dublinu, a byť inspiraci Julesem Vernem nebo Orsonem Wellsem Sokol-Tůma odmítal, alespoň jednoho

---

202 SOKOL TŮMA, František. *Mrtvé tajemství. Román ženy za světové války*, Praha: Julius Albert, 1933.

203 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 94 – 95.

204 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

205 samostatně vyšel román roku 1923, SOKOL TŮMA, František. *Hyeny. Původní román utopistický o třech dílech*, Praha: Julius Albert 1929, 4. vyd.

206 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma ...c.d.*, s. 101.

z uvedených autorů četl.²⁰⁷ O dva roky později, tedy v roce 1913 se Sokol-Tůma k tomuto tématu znovu vrátil tentokrát ve veršovaném románu *Sven Stendal*, který se odehrává v Anglii.²⁰⁸

3.1.2 Divadelní hry a proslovy

Nejúspěšnější hry Sokola-Tůmy, *Soucít*, *Pasekáři* a *Hevička* čerpají námět z Valašska. Hra *Soucít*, knižně vydaná roku 1897, která měla premiéru na prknech brněnského Národního divadla 10. února 1903, ukazuje divákům drásavé scény valašské bídy, která je kladena do kontrastu s idylou Štědrého večera. „Soucít“ je tedy název ironický, protože žádné z postav se ho během hry nedostane. Hra *Pasekáři* měla premiéru, opět na prknech brněnského Národního divadla, o rok později a stala se nejpopulárnější divadelní hrou Sokola-Tůmy, která byla často uváděna ochotníky. Děj je zasazen na Valašsko a stejně jako v povídce *Sudiči* je hlavním tématem sudičství, tentokrát ale zmírněné láskou mladého páru. Divácké sympatie si získali i valašské písně, které jsou nedílnou součástí hry. Sám Sokol-Tůma si v ochotnickém provedení této hry zahrál jednu z hlavních rolí, sedláka Mikulenku.²⁰⁹ Třetí „valašská“ divadelní hra *Hevička* vyšla knižně roku 1916 a s velkým úspěchem byla uvedena v plzeňském divadle o rok později. V této hře zpracoval Sokol-Tůma další velké téma Valašska – alkoholismus. Hlavní hrdinka, Hevička, utíká před svým ženichem, bohatým selským synkem, který propadl alkoholu. Kvůli ní se však své závislosti zbaví a Hevička se k němu vrátí. V *Hevičce* hrály důležitou roli etnografické prvky, konkrétně zpodobnění valašské svatby.

V další hře, nazvané *Gorali*, vydané roku 1913 a poprvé hrané o osm let později, opustil Sokol-Tůma Valašsko a vykreslil temný obraz pověřčivosti, tmářství a alkoholismu na Těšínsku. Hlavní hrdinka hry, Maryčka, je proti své vůli provdána za drsného pilaře, který tak odpustí jejím rodičům dluhy. Po svatbě ji manžel za příspěvní své sestry týrá a zastřelí jejího milence a zároveň otce jejího dítěte. V závěru dramatu zastřelí Maryčka svého nenáviděného manžela. Hra *Staříček Holuša*, jejíž dramatizace se ujalo Národní divadlo v Ostravě 28. prosince 1919, vyšla knižně o rok později a svým dějem se nejvíce blíží románu *Na kresách*. Sokol-Tůma zde opět kritizuje renegátství (národní odpadlictví) na Těšínsku a koncipuje hru jako varovný příklad. Staříček Holuša je postavou statečného sedláka, který se německému náporu, brání na rozdíl od svého syna, který se nechá zlákat sliby Němců, že bude starostou a

---

207 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 103.

208 SOKOL TŮMA, František. *Sven Stendal. Román snahy tvůrců nového lidstva v pěti dílech*, Přerov: E. Dobrovolný 1926[?]

209 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 111.

později snad i poslancem a pomáhá jim agitovat před volbami do obecního zastupitelstva. Ve volbách je však zvolen Němec a Holuša pochopí svůj omyl. V závěru hry slibuje svému otci, staříčkovi, že bude pracovat ve Slezsku vždy už jen pro „českou věc“. Ač hru *Staříček Holuša* v pražském Národním divadle odmítl tehdejší dramaturg Karel Čapek,²¹⁰ v Ostravě se těšila velké návštěvnosti a stala se velmi populární na ochotnických scénách. Nakonec byla uvedena na pražských divadelních prknech, a to 25. listopadu 1938 v Divadle Na Vinohradech, tedy v kontextu neradostné reality nastupujícího období druhé republiky, kdy zřejmě u diváků sehrávala roli tolik potřebné morální vzpruhy. V dobovém tisku se dočítáme, že „jsme zase doma mezi svými a povznášejí nás, povzbuzují a utěšují do nové budoucnosti Tyl, Jirásek[...]*I František Sokol-Tůma je dnes mezi nimi, bývalý zasloužilý menšinový pracovník, který na jazykovém pomezí mezi Čechy, Němci a Poláky, v hornickém a huňářském černém království, v zamilované své Moravské Ostravě, kde působil jako novinář, politický řečník, lidový romancer a dramatik, v obětavém úsilí vytvořil umělecky mnoho dobrého a nedoceněného.*“²¹¹

Národnostní útlak na Slovensku zachytil Sokol-Tůma ve hře *Z pod jarma* a zdramatizoval své romány *Na šachtě*, *Na prahu života* nebo *Hyeny*. Napsal mnoho dalších her, které nakonec nebyly vydány ani se nedočkaly dramatického provedení. Šlo o „hru ze života anglického proletariátu“ *V okovech*, která byla přepracována na román *Sven Stendal*, „fantastickou hru o minulosti, přítomnosti a budoucnosti“ nazvanou *Legenda věků*, „obraz doby pobělohorské“ *Česká Golgota* nebo o hru *Tryzna* napsanou v roce 1924 ke stému výročí narození Bedřicha Smetany.²¹²

Hlavně po roce 1918 se hry Sokola-Tůmy staly velmi oblíbenými a často uváděnými, především ochotnickými soubory. Kromě uměleckého hrál důležitou roli povzbuzovací, mobilizační aspekt těchto děl. Pět her Sokola-Tůmy bylo uvedeno v Národním divadle moravsko-slezském v Ostravě, kde přítel Sokola-Tůmy Vojtěch Martínek působil od jeho otevření v roce 1918 do roku 1923 jako dramaturg. Po příchodu nového vedení došlo k roztržce se Sokolem-Tůmou a uvádění jeho her tím skončilo.

Součástí literární práce Sokola-Tůmy byly bezesporu i jeho proslovy. Dle Martínkových údajů jich napsal celkem 35.²¹³ Některé z nich se objevily i na výstavě k jubileu Sokola-Tůmy v roce 1946,²¹⁴ do současnosti se ale bohužel žádný nedochoval. Martínek uvádí, že jeho

---

210 PALÁK, M. *Jeden neznámý dopis Karla Čapka*. In: Zprávy společnosti bratří Čapků, Praha: Společnost bratří Čapků, 1999, č. 54.

211 *Národní politika*, 27.11.1938, s. 8.

212 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s.148.

213 Tamtéž, s. 62.

214 *František Sokol-Tůma: *1855 +1925: Katalog jubilejní výstavy Život a dílo spisovatele Františka Sokola-Tůmy uspořádané k poctě jeho devadesátých narozenin a dvacátého výročí úmrtí: Od 30. prosince 1945 do*

projevy nebyly vždy nové a formálně uhlazené, ale měly velký vliv na posluchače, pokud byly proneseny k určité příležitosti a právě Sokolem-Tůmou, který zde uplatnil své nesporné herecké nadání. Tyto proslovy byly sepsány u příležitosti sbírek na Národní divadlo roku 1881, při příležitosti otevření Národního domu v Ostravě, k otevření České besedy v Novém Jičíně, k oslavám Svatopluka Čecha, k sokolským večerům, k slovanským a slezským manifestacím, k hornickým jubileím.²¹⁵

3.2 Vznik románu *Na kresách*

Léta mezi cestou do Ameriky roku 1904 a první světovou válkou byla pro Sokola-Tůmu nejnplodnější co do počtu napsaných děl. V letech 1903 – 1904 píše první díl ostravské trilogie *Na šachtě*, v roce 1905 pokračuje románem *Pan závodní* a v roce 1906 dopisuje romány *Lapači* a *Celibát*. V letech 1907 – 1908 přepisuje román *Pan závodní* a v roce 1913 již pracuje na románu *Vystěhovalci*.²¹⁶ Sokol-Tůma v předmluvě uvádí, že román je „psán v době plebiscitního boje o Těšínsko“,²¹⁷ což by odpovídalo letům 1918 a 1919, ale ve skutečnosti byl román napsán už o 10 až 12 let dříve. Sám na nejednom místě románu sděluje, že píše román v roce 1910.²¹⁸ Knihu uzavírá doslov nazvaný *Těm, kdož dočetli až do konce* napsaný v roce 1921. V něm autor děkuje těm, kteří mu pomohli s různými aspekty knihy (s technickou stránkou, s nářečím) a připomíná, že reálie obsažené v knize se vztahují ke konci 19. století.

Přímým podnětem k napsání románu mohla být slezská hospodářská výstava v Dobré u Frýdku, kde se mohl seznámit se životem na Těšínsku, a také časté zájezdy Sokola-Tůmy na Těšínsko, během nichž se mohl s poměry na Těšínsku podrobněji seznámit.²¹⁹ Jedním z jeho průvodců byl i Joža Vochala, který vzpomíná, že spisovatel dával číst celé pasáže románu, jak přímo jemu, Vochalovi, tak jiným osobám na Těšínsku, které měly zájem na tom, aby se jejich osudy do románu dostaly, a tak se román *Na kresách* stal „jakousi kronikou kraje“.²²⁰ Sokola-Tůmu v této oblasti zajímala jak polonizace a germanizace, tak sociální svět tehdejších obyvatel. Připravoval se na psaní románu důkladným studiem tehdejších novin, jak

---

31. ledna 1946 (Výstavu a katalog uspořádal Oldřich Dušek), Moravská Ostrava: Museum města Moravské Ostravy, 1946.

215 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma ...c.d.*, s. 62.

216 Tamtéž, s. 103.

217 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách. Původní román z kraje Bezručova o pěti knihách*, Mariánské hory u Moravské Ostravy: Al. Zelinka 1922[?], 1. vyd., všechny další citace jsou z tohoto vydání.

218 např. SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...c.d.* Díl první, s. 101 – poznámka k faráři Böhmovi: „Šlechetný tento kněz zemřel roku 1909 a dnes za rok (psáno v roce 1910), je skoro zapomenut.“

219 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma...c.d.*, s. 89.

220 Tamtéž, s. 141.

je možno vidět v jeho pozůstalosti.²²¹ Předobrazem vesnice Záhlubku, kde se děj odehrává, měla být vesnice Hnojník, Komorní Lhotka posloužila jako předobraz poněmčilých a popoštěných Doloplaz a Bučinou byla obec Dobratice.²²² Martínek ve svém životopise Sokola-Tůmy píše, že román *Na kresách* „měl být románovým přetvořením skutečných událostí“, ne v jedné ale v mnoha obcích Těšínska²²³ a „programovou výzvou pro práci kulturní, uvědomovací a hospodářskou“.²²⁴

3.3 Obsah

V prvním dílu také nalezneme předmluvu Sokola-Tůmy, kterou nadepsal *Slezskému lidu* a v níž vysvětluje, že román *Na kresách* věnuje Slezanům za jejich obětavý a nepochopený boj na hranicích, využívá zde i parafrázi na slavnou větu „*Poutníče zvěstuj Lakedaimonským, že my tu mrtvi ležíme, jak zákony kázaly nám.*“²²⁵ ale stejně tak i Čechům a Moravanům, aby se o situaci ve Slezsku dozvěděli více. Ve třetím díle nalezneme také věnování památce hudebního skladatele Edvarda Bartonička²²⁶ a v pátém díle věnování agrárníku Františku Zikovi²²⁷.

V prvním díle nazvaném *Pod mrakem* se čtenář prostřednictvím mladého učitele Vladimíra Divokého seznamuje s Valašskem, Těšínskem a Ostravskem jak po geografické, tak po národnostní a jazykové stránce. Divoký přijíždí z Čech na uvolněné učitelské místo ve vesnici Záhlubek a už samotný jeho příjezd do nového působiště slouží Sokolu-Tůmovi k historickému a zeměpisnému exkurzu. Divoký vyjíždí z Prahy a do Brna jede přes Hanou, kde se stále cítí „doma“. Za Kojetínem začnou převládat Němci a němčina. Také přibývají Židé. V Holešově je Divoký svědkem procesí na Hostýn, při kterém jsou poutníci nuceni potupně využívat vozů pro dobytek. Projíždí vlakem přes Hodslavice, rodné místo Františka Palackého, a je nepříjemně překvapen všudypřítomnou němčinou. Náhodou se ve vlaku seznamuje se dvěma příbuznými Palackého, které pracují jako námezdní síly na statku, což je pro Divokého šokující zpráva. Společně jedou přes Frenštát, obdivují majestátní Radhošť a vrch Ondřejník, projedou Kunčice, Čeladnou a Frýdlant nad Ostravicí a dojedou do Frýdku,

---

221 SZM PPB, fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy.

222 MARTÍNEK, Vojtěch. *František Sokol Tůma ...c.d.*, s. 90.

223 Tamtéž, s. 89.

224 Tamtéž, s. 93.

225 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách.. c.d.* Díl první, „*Poutníče, zvěstuj, že my tuto stojíme a bojujeme jakož zákony kázaly nám.*“

226 Tamtéž, „*Památce vzácného pracovníka slezského a milého přítele Ed. Baronička.*“

227 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách.. c.d.* Díl první, „*Váženému panu Frant. Zikovi, presidentu Zemědělské rady slezské, předsedovi Ústřední hospodářské společnosti pro Slezsko, předsedovi různých družstevních a hospodářských organizací atd., jako tvůrci nového hospodářského života ve Slezsku, jimž povznesl se náš lid k vědomí svéprávnosti a tím i k vědomí národnímu.*“

kde se právě koná velká pouť. Divoký se během pouti seznámí s městem a od hostinského se dozví o hospodářském významu pouti, který značně převyšuje význam náboženský. K demonstraci této skutečnosti nestačí Sokolu-Tůmovi rozhovor Divokého s českým hostinským, přidává navíc rozhovor dvou židovských obchodníků vedený v němčině: „*Das sind die ärmste čechiše Dickschädel, aber leben kann man von ihnen doch, wenigstens kaufen Devotionalien von uns.*“²²⁸ Samotný průběh náboženských obřadů Sokol-Tůma líčí v jasně protiklerikálním duchu, jako vnitřně zcela vyprázdněný, kterého se lidé sice účastní jen z povinnosti.

Z Frýdku pokračuje Divoký znechucený frýdeckou poutí povozem do Záhlubku, kde se seznámí s místním farářem Molinkem. Dalším překvapením pro něj je, že škola zde nezačíná podle zákona 15. září, ale až počátkem října. Ve vsi si zpočátku získá pověst zbožného člověka díky tomu, že se zúčastnil frýdecké pouti a že faráři přislíbil účast na pouti do Hrabyně následující sobotu. Všeobecnou úctu obyvatel si Divoký zajistí hned další den díky hře na varhany během mše. Respekt rodiny Fajkošových, u kterých je Divoký ubytován, protože ve školní budově pro něj není byt, si mladý učitel záhy zjedná svou pomocí při ukládání snopů do stodoly před deštěm. Před poutí do Hrabyně se Divoký seznámí se starými zvyky, nebo spíše pověrami, které ve vsi panují. Jednu z nich vypráví Divokému dcera rodiny, u které učitel bydlí, Meda: „*My totiž chodíme na pout do Hrabyně s naší Pannou Marií. Náš dědák, totiž staříčkův staříček, jí vyorali na poli, ona k němu promluvila a prstem zahrozila tam na Maďarskou stranu, co jsou helviti.*“²²⁹ Sokol-Tůma tím ilustruje lidové pobožnůstkářství, které má k opravdové zvnitřnělé zbožnosti daleko.

Samotnou hrabyňskou pout' využívá Sokol-Tůma k dalšímu exkurzu do poměrů v kraji. Průvodcem učitele Divokého se stává farář Molinek. Když se ocitnou na dohled vesnice Tošonovice, o které napsal báseň Petr Bezruč,²³⁰ mluví s ním farář o nebezpečí polonizace a industrializace: „*Blížkost Polska, od století společný styk, spříbuzněná řeč, příliv dělnictva polského do průmyslových krajů Slezska a poslední dobou horečná práce polských šovenů podporovaná Němci a Židy a jejich kapitálem, to vše zatlačuje a škodlivě působí na lid [...]* Blížkost průmyslových středisk o jejichž moci a síle nemáte ani potuchy, v nichž investované stamiliony nesou milionový zisk, má ohromný vliv na celý kraj. Jimi dává se direktiva,

---

228 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...c.d.* Díl první, s. 25, překlad Sokola-Tůmy: „*Toto jsou ti nejbídnější čeští tupohlavci, ale žítí z nich možno přece. V nejhorším jim prodáme aspoň svaté.*“, přesnější překlad poslední věty by zněl: „*přínejmenším od nás koupí svaté.*“

229 Tamtéž, s. 72.

230 V básni potkává básník mladou krásnou dívku z Tošonovic a ptá se jí, zda je Polka. Ona se na něj rozzlobí a odpoví, že je Moravanka. Báseň však končí smutným obrazem popoštěné obce. „Tošonovice“ se tedy v díle Petra Bezruče a následně i Sokola-Tůmy stávají symbolem polonizace.

poněvadž ony jsou majiteli tohoto kraje a co horšího, tohoto lidu. Jimi vylidňuje se kraj, zemědělské dělnictvo mizí v okruhu průmyslu, od něhož závisí vše i charakter a národnost, jelikož dává chléb, suchý chléb, ale dává ho celý rok a naše hory pouze v létě[...] Zapadáme, zanikáme. A Poláci s Němci na postupu. [...] Na jedné straně Poláci, na druhé Němci. Vzali nám půl Slezska horního, vzali nám Frýdek, Těšín i Opavu národnostně a ztratíme ještě více, vlastní řeč i zvyky.²³¹ Během cesty do Hrabyně spatří Divoký poprvé i Ostravu, tehdejší části Vítkovice, Moravskou a Polskou Ostravu, Hrušov, Rychvald, Porubu, Orlovou, Doubravu a opět mu zde farář Molinek ukazuje, které části jsou české a které už polské, přičemž polonizaci dává farář Molinek za vinu polským Židům.²³² Sokol-Tůma zde staví do jasného protikladu nebezpečí modernizace v podobě německého průmyslu a kulturu tradiční české vesnice.

Až v závěru prvního dílu se dostává učitel Divoký k samotnému vyučování, které rozhodně neprobíhá tak, jak si představoval. Dokud je pěkné počasí, děti do školy nechodí, a když se třída koncem října zaplní, vyvstane další problém – Divoký nerozumí dialektu, kterým mezi sebou děti hovoří. S řečí mu pomůže druhá učitelka na škole – slečna Budilová, od nadučitele Vopičky se však Divoký dočká jen chladného přijetí, protože mu závidí jeho úspěch při hře na varhany, která bývala Vopičským přivýdělkem. Dalším problémem ve škole je počet dětí, kterých v jedné třídě bývalo na podzim 70-80,²³³ v zimě dokonce 140,²³⁴ což bylo z hygienického hlediska neúnosné.

Pro další děj románu je důležité upřesnit si místo děje – Záhlubek je česká vesnice orientovaná zemědělsky. K Záhlubku jsou přiřazeny ještě dvě obce vzdálené asi hodinu cesty – Doloplazy a Bučina. Obyvatelé Doloplaz si vydělávají jako dělníci v průmyslových závodech v okolí a jsou mezi nimi početně zastoupeni i Poláci. Jsou to právě tito dělníci, kteří sami žádají pro své děti v obci německou školu. Bučina je naopak vesnice, kde žijí zámožní a vzdělaní lidé, mezi nimi i řada evangelických rodin. U osvíceného sedláka Firkušného v Bučině nalézá Divoký knihy jako *Orbis pictus* Jana Ámose Komenského, nebo díla 18. století – český kancionál *Slaviček rajský* od faráře Božena nebo zpěvník *Cithara sanctorum* od Jiřího Třanovského – a dokonce *Kralickou bibli* z roku 1593.²³⁵

---

231 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl první, s. 83-84.

232 „Pionýři polské kultury, nositelé nových ideí a budoucí majitelé tohoto kraje[...] Takový je tento kraj, prokletý vlastními a ukraden cizími.“ Tamtéž, s. 89.

233 Tamtéž, s. 150.

234 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl druhý, s. 125.

235 Tamtéž, s. 143.

Druhý díl nazvaný *Přehánky* začíná líčením „krmáše“ (posvícení). Během slavnostní mše se nadučitel Vopička chystal konkurovat svou hudbou vychvalovanému Divokému, výsledek byl však naprosto opačný a Vopička byl před celou vsí znemožněn. Slečna Budilová a Divoký po této události debatují o špatných vlastnostech odrodilých českých učitelů ve Slezsku. Rozhovor pokračuje i po příjezdu Jadrníčka, učitele v Tošonovicích a příbuzného Fajkošových. „*Jaká obrana, jaký postup, jaké usamostatnění? V učitelstvu? Nalomené povahy. V lidu? Zakřiknuté duše. V kněžstvu? Jedni odchovaní ideami vlasteneckých snů Wurmů, Sušilů – a druzí odchovaní vzteklým odporem režimu Khonova...*“²³⁶ uvádí postava učitele Jadrníčka, kterou Sokol-Tůma využívá k rozsáhlým vysvětlujícím pasážím. Je to také on, kdo rozvíjí základní ideu díla: „*Polonisace je předvoj germanisace*“. A dále vysvětluje: „*I při naší rozháranosti tato by nás nezdolala, ale polonisace nás prostoupí, německo zkyprí půdu a ona kořeny zapustí, ujme se, vzroste a jako plevel sesílí. Potom jí Němci pomohou uplatnit vládu a když se tam usadí, pomalu se převede do německých kolejí – to už není tak těžké – a německá obec je hotova. Česká obec se ztratila – ale polská též.*“²³⁷ Celá pasáž o národnostních poměrech ve Slezsku zde zabírá plochu čtrnácti stran formátu A5 a je prokládána konkrétními čísly a poznámkami pod čarou s uvedením, že se jedná u skutečné události.

Učitel Divoký se záhy pustí do organizování spolkového života ve vsi. Nejprve založí kostelní sbor, pro který sám složí vánoční mši. Na Vánoce je však Divoký svědkem události, která jím hluboce otřese a utvrdí ho v přesvědčení, že víra zdejších lidí není zvnitřnělá, naopak že se jedná spíše o „středověké“ tmářství a modlářství. V rodině Fajkošů je po staletí uchovávána zázračná soška Madony, kterou jeden z předků vyoral na poli. Po devět týdnů, které mají symbolizovat devět měsíců těhotenství, tato soška putuje každý týden k jiné vesnické rodině, aby se pak vrátila do statku k Fajkošovým, kde se u ní bude modlit nevinná panna (v tomto případě Meda) a pak – jak lidé skutečně věří – se soše narodí dítě. Divoký je tímto obřadem rozrušen a opět cítí svou povinnost vůči slezskému lidu, která vyústí v přímo bojovné zvolání: „*Na stráž, vy čeští Slezané, na stráž, povinnost volá, probud'te se, nejvyšší statky vaše jsou ohroženy: národnost a lidskost, právo vaše k životu, ale životu lepšímu! Vzbud'te se a pozřete – nepřítel již po vás sahá.*“²³⁸ Tato slova uslyší i Meda a otevrou jí oči, takže už sochu nechce uctívat. Současně se naplno rozvine milostný vztah mezi ní a učitelem.

---

236 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách..* c.d. Díl druhý, s. 42.

237 Tamtéž, s. 44.

238 Tamtéž, s. 100.

Po Vánocích pokračuje osvětová činnost Divokého, kterou zahájí v sále pronajatém od „polskému židovského hostinského“, jak Sokol-Tůma zdůrazňuje: „*Bylo to u žida, u pravého polského žida, jenž za peníze sál propůjčil.*“²³⁹ Divoký zde přednáší „O důležitosti výchovy v jazyku mateřském“. Zakládá také místní knihovnu za pomoci pražského spolku „Slezan“, který jim posílá knihy. Divoký sám cestuje po kraji, aby se o lidu a jeho zvyklostech co nejvíce dozvěděl. „Čtenářsko-pevěcký spolek“ narazí na odpor fary, protože Divoký chce odebírat všechny časopisy, tedy i ty, které kritizují církev. I přes tento odpor je spolek založen, Divoký v něm pořádá přednášky a dokonce i divadlo a ples, na kterém uvede tradiční slezské tance. Po těchto úspěších začne Divoký organizovat i hospodářskou osvětu a založí raiffesenku. Při volbách do rady raiffesenky ale dojde k úmyslnému zmanipulování této volby páterem Dominikem, aby v ní Divoký neměl hlavní slovo. Za tuto vlasteneckou činnost je Divoký předvolán na okresní hejtmanství a musí zaplatit pokutu, byť se může prokázat úředně schválenými stanovami spolku. Divoký si získá obdiv místních sedláků, protože hospodářské poměry se skutečně zlepšily – například pole zbavená plevele a opatřená drenážemi dávají lepší seno.

Třetí díl nazvaný *Blýskavice* začíná příjezdem hudebních skladatelů Bartoníčka a Horáka do Záhlubku, od nichž se Divokému dostane pochvaly za sbírku lidových písní a tanců. Jejich návštěva Sokolu-Tůmovi opět poslouží k několika stranám poučujících výkladů o zoufalé národnostní situaci na Těšínsku. Návštěvu hudebních skladatelů završí ukázka oněch zmiňovaných tanců, která je natolik uchvátí, že pozvou členy Čtenářského kroužku, aby své tance předvedli i v Praze. Ještě dříve však Divoký se svým spolkem osadí nevyužívanou část návsi stromy. Tato „stromová slavnost“ přiměje pátera Dominika, aby začal proti Divokému vystupovat i u jinak smířlivého faráře. Páter Divokému přisuzuje účast v jakémsi tajném socialistickém spiknutí, které chce začít organizovat ze Záhlubku. Farář se učitele zastává a vypočítává, co vše již dokázal, ale je na svého kaplana příliš slabý. Páter Dominik navíc vyvolá spor s Divokým kvůli provedení slavnostní poutní mše, na které odmítl Divoký spolu se členy spolku vystoupit, protože se koná v den plánovaného odjezdu do Prahy. Farář Molinek se snaží vše urovnat, ale bez úspěchu – ustoupit nechce ani Divoký ani páter, který navíc začne přesvědčovat účinkující, aby se zájezdu neúčastnili. Před zájezdem uspořádá Divoký přednášku, na které obyvatelům Záhlubku vypráví o dějinách Prahy a promítá obrazy Prahy, které vesničany natolik strhnou, že se pro cestu rozhodnou všichni z těch, kteří na nátlak pátera odvolali. A Divoký, aby dokázal, že se kaplana ani v nejmenším nebojí, odloží odjezd o jeden den, aby „lidé mohli zůstat doma na pout“.

---

239 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl druhý, s. 120.

Před koncem roku sepíše Vopička na Divokého stížnost pro školní inspekci, Divoký se však nedá zastrašit a napíše obhajobu. S Jadrníčkem narazí ještě na další problém – machinace s pozemky, pod kterými se v Doloplazech nachází uhlí. Postup je jednoduchý – nejprve přijíždí komise hledat uhlí a tím ceny pozemků stoupají, pak ale najednou odborníci odjedou se slovy, že tady žádné uhlí není, a tím ceny spadnou a lidé pozemky, které nejsou vhodné pro zemědělství, rádi prodávají nově příchozím neznámým lidem. Ve skutečnosti, ale na pozemcích uhlí je a tito lidé tedy velmi levně prodali hodnotné pozemky.

Samotný zájezd do Prahy je líčen obsírně na téměř 30 stranách. Podrobně vylíčena je jak cesta vlakem do Čech, tak velkolepé přivítání, jakého si jim dostane v Praze, i velký úspěch, který zaznamenají jejich tance při představení na Žofíně, kde také Meda sama přednese plamenný projev, z něž zde úryvek ocitují:

*„Proč přišli jsme? Hor našich život kdysi
jich poesii – zbytek dávných dob,
již dnes pokrývá zapomnění hrob,
jež s cizotou již rodu prach svůj mísí
vám ukázat. Jak předci naši žili,
když v horách v zapomnění dávný život snili.
Chcem lásku ve vás vzbudit k horám Slezska,
kde v zánik dnes je štvána větev česká.“²⁴⁰*

Úspěch slezských tanců byl takový, že představení musí Divoký se svým spolkem ještě opakovat. V Praze navštívili také Národní divadlo a po Vltavě pluli lodí na Zbraslav. Všechny proslovy, které v románu autor uvedl, byly jeho dílem a byly předneseny při různých zájezdech do Prahy, kterých se účastnil.²⁴¹

Ani v době prázdnin nezanedbává Divoký svou vlasteneckou práci a cestuje po Slezsku. Spřátelí se s bratrem Medy, Josefem, který přijel domů na prázdniny z kněžského semináře. Divoký mu půjčuje své vlastní knížky a mladému muži se otevírají do té doby netušené obzory. Navíc vidí, jak se jeho sestra pod vlivem Divokého mění z prosté venkovské dívky ve vzdělanou slečnu, která v obci zakládá ženský spolek. Pozornosti Josefa Fajkoše neujdou ani intriky, které osnuje proti Divokému páter Dominik, který Divokého udá, že před

---

240 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d., Díl třetí, s. 107.

241 Tamtéž, s. 125.

zájezdem do Prahy svolal schůzi na dvoře Fajkošova statku, což neměl úředně povoleno a Divoký tedy musí zaplatit pokutu. Později dokonce páter Dominik Josefa osobně vyzývá, aby se s Divokým nescházel. Díl třetí se uzavírá návštěvou vikáře, u kterého se páter Dominik přimluví pro vyslání misionářů do Záhlubku.

Díl čtvrtý s názvem *Bouře na horách* pokračuje ještě líčením cest Divokého po horách, kde se seznamuje s krajovými zvláštnostmi, ale pak přichází první velmi vypjatá scéna románu – přivítání náboženské misie, kterou do Záhlubku pozval páter Dominik. Slavnostně oblečení vesničané čekají na „svaté muže“ za vesnicí ve velkém letním vedru, ale oni mezitím přijedou do vsi kočárem jinou cestou. Meda a její přítelkyně Lidka a Maryša z horka omdlévají a Divoký se ukáže jako pohotový a především znalý lékařství, když v případě Medy rychle a účinně zasáhne. Lidku ani Maryšu už se ale zachránit nepodaří a obě dívky na následky úpalu umírají. Smrt Lidky hluboce otřese Mediným bratrem Josefem, který se má stát knězem, ale po nesmyslné smrti děvčete, ke kterému vždy cítil náklonnost, se jeho odpor k přeexponovaným církevním obřadům jen dále prohloubí. První den misie se stane ještě další neštěstí – syn dělníka z Doloplaz je zabit srdcem zvonu, které se nečekaně utrhne. Na jeho pohřbu pak dochází ke konfrontaci nešťastného otce a misionářů, které viní ze synovy smrti. Krátce po těchto událostech, ještě stále za přítomnosti misionářů, vypukne ve vsi požár způsobený úderem blesku a během doby, kdy jsou všichni zaměstnání hašením, rozbije někdo okna na faře. Na to povolá páter Dominik četníky, kteří odjedou až po pohřbu obou zesnulých dívek. Otec mrtvého chlapce je obžalován z výtržnosti proti misionářům i z vytlučení oken na faře a obvinění čelí také Divoký. U soudu jsou oba dva díky výpovědi Josefa Fajkoše osvobozeni. Potrestán je nakonec kostelník Kotásek za to, že klukům platil za zvonění a kvůli tomu byli u zvonu, když se mu utrhlo srdce.

Situace ve vesnici se před blížícími se volbami do obecního zastupitelstva dále vyostřuje, páter Dominik nejen káže proti Divokému, ale píše proti němu také do novin. Přijde také s nápadem založit v obci konsum a vybudovat tak spolu s raiffesenkou frontu proti Divokému. Sokol-Tůma zde tedy obvykle pozitivní stereotyp – založení konzumního družstva – překvapivě využívá v negativním smyslu jako nástroj boje „klerikálů“ proti pokrokovému Divokému. Před začátkem školního roku svolá Divoký schůzi, na které přesvědčuje české rodiče, aby dávali své děti do českých škol. Páter Dominik naproti tomu vyzývá, aby lidé šli v den schůze raději na pouť do Frýdku a do Hrabyně. Divoký proti tomu agituje v duchu hospodářského nacionalismu těmito slovy: *„Jaká je to hanba pro nás, že město, kde je na osm tisíc Čechů, tisíc Němců, odrodilců, zde vládne a čtyřicet tisíc Čechů okresu Frýdeckého nemůže tuto vládu zlomit. Proč? Poněvadž my podporujeme těchto 1000 Němců obchodně.*

*Bez českých peněz nemohli by žít. My sami tu tvoříme německo. Poutě do Frýdku udržuje židovské německo a my tyto poutě podnikáme a pro ně horujeme. Nechodte na poutě do zněmčených měst. Jděte do českých míst.*²⁴² Divokému se opravdu podaří přesvědčit mnoho lidí, aby od původního plánu jít na pout' upustili, a ti, kteří jdou, nakonec stejně nedorazí až do Frýdku, protože je cestou pobodá roj rozzuřených včel, což je podle Sokola-Tůmy „spravedlivý zásah shůry“.

Divokého agitace ve prospěch české školy nakonec stejně nepomáhá a děti v české škole ubývá. Ve škole pokračuje Vopičkova šikana Divokého podporovaná páterem Dominikem – vyžádá si od svého podřízeného učební osnovu a zašle ji na soud, který tak Divokého obviní z „urážky církve“ a „štvaní proti národnostem“. Divoký se nenechá zastrašit, dál pracuje a zakládá místní odbor Sokola. U soudu uspěje a je prohlášen za nevinného. Téhož dne přijíždí do Záhlubku školní inspektor, který je se situací obeznámen od zaujatého Vopičky, a proto má nejdříve na Divokého stejný náhled jako Vopička, ale nakonec se na vlastní oči přesvědčí, jak to v záhlubecké škole chodí – Divoký učí za nadučitele, který si zatím doma užívá zabijačku. Divokého výklad školních poměrů zabere Sokolu-Tůmovi téměř deset stran. O deset stran delší je pak rozmluva s farářem o problémech v Záhlubku.

Ke smíru, kterého by laskavý farář Molinek tak rád dosáhl, ale nedojde – naopak páter zaútočí. Z minulosti Divokého vypátrá, že měl přítelkyni – učitelku, která spáchala sebevraždu skokem pod vlak, a při soudní pitvě se zjistilo, že byla těhotná. Učitel Divoký je tedy v článku klerikálního listu označen za vraha a páter o případu mluví během kázání. Meda přímo v kostele omdlí, což usvědčí všechny přítomné v tom, že Meda s Divokým čeká dítě. Divoký se scény odhalení nezúčastní, protože je na jedné ze svých četných poutí po horách. Naneštěstí zabloudí v nepříznivém počasí a zachrání ho až obyvatelé samoty, kteří ho nezištně ošetřují během několika následujících dní. Když se vrátí do Záhlubku, je překvapen chladným přijetím od Medy a teprve od ní se dozvídá o skandálu, který mezitím propukl. Vysvětlí jí, jak to bylo s jeho přítelkyní doopravdy a ona mu uvěří, ne tak ale její otec, který Divokého vyžene ze svého domu. Současně přichází Josef Fajkoš a oznamuje, že vystoupil ze semináře. Po této novině postihne otce Fajkoše mrtvice a ochrne na levou část těla.

Na počátku pátého dílu, který nese název *V ranních červáncích*, se pod vlivem událostí zradikalizuje do té doby mírný farář Molinek. Zlobí se na Vopičku, který za na ním přišel na faru: „*Ubili jste člověka nevinného, jehož by sobě každá obec měla vážit. A kam jste zavedli obec?[...] Jak pracujete pro udržení této obce v českých rukou ve chvíli tak důležité, jaká je*

---

242 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d., Díl čtvrtý, s. 103.

dnes, krátce před volbami?“²⁴³ Podobně se rozčílí také na Dominika, který faráře vzápětí obviní, že je otcem Bětušky, která žije na faře jako farářova neteř a schovanka. Farář Molinek mu dosvědčí, že otcem Bětušky není on, ale farář Rediga z Dolního Buku u Prahy. Kvůli tomu, že je kněžské dítě, Bětušku opustí její snoubenec – učitel z Chodska, se kterým se seznámila při zájezdu do Prahy. Divoký během této doby bydlí u Firkušného v Bučině, která se právě tehdy odtrhne od Záhlubku a Firkušný pracuje na tom, aby zde byla zřízena také česká škola. Za Divokým do Bučiny přijíždí jeho přítel z Prahy, skladatel Horák, a jeho návštěva zde znovu poslouží k desetistránkovému vysvětlení „hrozných“ poměrů, které ve Slezsku panují. Učitel také podá na pátera trestní oznámení za kázání, ve kterém zmínil jeho přítelkyni a její tragickou smrt.

Do školy v Záhlubku přichází nový učitel – Tresstigg, který si vesničany získá tím, že jim platí v hostinci pití. Navíc frýdecká Sparkasse zaplatí za vesničany dluhy, které měli v raiffesence. V židovských hospodách se po večerech zpívá německá nacionalistická píseň „Wacht am Rhein“. Nový učitel Tresstigg se také zaslouží o rychlé svolání voleb do obecního zastupitelstva, byť je to v zimě neobvyklé. Farář se ještě snaží alespoň některé občany přesvědčit, aby volili Čechy, ale je to marné. Přesto se nevzdává naděje: „*Toho Bůh dopustit nesmí. My, česká obec, a padnout za obět' Židům a Němcům.*“²⁴⁴ V den voleb přijíždí řada zcela neznámých lidí, Němců a polských Židů, kteří nakoupili pozemky v Záhlubku a mohou tedy volit. Farář Molinek se zděsí, když vidí, že na kandidátce jsou dvě třetiny zcela cizích jmen. Firkušný ve volební místnosti proti těmto „novotám“ vystupuje, ale četníci, které sem Tresstigg pozval, ho zatknou. Po skončení voleb se rozhorlí Josef Fajkoš: „*Němci a Poláci nevyhrávají a neberou nám obce naše, ale naše hloupost jim je sama cpe.*“²⁴⁵

Firkušný půjčí Divokému peníze na cestu do Středozeří. Ten se na lodi do Egypta dozvídá od bohatých německých spolucestujících, že pod pozemky v Záhlubku je obrovské množství uhlí a že tyto pozemky lze snadno koupit. Divoký však hned z dalšího přístavu telegrafuje Firkušnému, aby nikdo nic neprodával. Po návratu se snaží sjednat úvěr u českých finančních institucí, ale žádná mu na dolování nechce přispět, všude po něm chtějí alespoň potvrzení o tom, že uhlí v Záhlubku skutečně je. Na zhruba pěti stranách uvažuje Sokol-Tůma ústy Divokého nad tímto neúspěchem a dochází k různým závěrům: „*Daleko je z Prahy na Moravu a ještě dále na Slezsko; z Moravy do Prahy je cesta zarostlá a do Slezska z Čech cesta neznáma.*“²⁴⁶ Z Prahy jede Divoký do Moravské Ostravy, kde mu komisař horního

---

243 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl pátý, s. 11.

244 Tamtéž, s. 82.

245 Tamtéž, s. 100.

246 Tamtéž.

revírního úřadu, jeho bývalý spolužák, vysvětlí všechny náležitosti, které je nutné k dolování zařídit.

Zároveň je podán protest proti volbám v Záhlubku, Němci se ale „vychytrale“ vzdají svých zvolených míst ve prospěch Poláků a čekají, až „převychovají“ dost dětí. Sokol-Tůma vkládá do úst Firkušného tato slova: „*Zde platí vůle Němců, zde je kulturou útisk slovanského plemene, zde jedinou větou je rozkaz: vykynozit Čechy, zde je, můj milý, jediný zákon: bezpráví a násilí a utlačování všechno českého jakýmkoliv způsobem. Zde je všechno dovoleno, přípustno, beztrestno, co přičí se jinde zákonům, jenom když to slouží prospěchu němectví.*“²⁴⁷ Záhlubek je přejmenován na Zahlbock, Doloplazy na Thalenpass a Bučina na Pautschen. Do obecního zastupitelstva je zavedena jako úřední řeč němčina a ve škole jako vyučovací jazyk polština.

Divokému už delší dobu zraje v hlavě plán na skoupení oněch pozemků, pod kterými se nachází naleziště uhlí, ale nemá dostatek prostředků. Neví ale, že Meda objevila v mariánské soše spořitelní knížku, na které bylo 15 tisíc rakouských korun. Je to dědictví po zemřelém dědečkovi, které před všemi utajil a jen jí těsně před smrtí naznačil, že má hledat nějaký odkaz. Tyto peníze Meda vybere a pozemky společně zakoupí a začnou na nich stavět vily, čímž se pozemky zhodnotí a Němci je již nemohou nakupovat lacino. Brzy se koná i soud, který očistí Divokého z nařčení, že zavinil smrt své přítelkyně a byl otcem jejího dítěte. Fajkošovi zbohatnou na prodeji pozemků, kde se vzápětí začne těžit uhlí. V Bučině zatím pracuje Divoký pro národnostní věc – zřídí zde odbor Matice osvěty lidové, Čtenářsko-pěvecko-hudební spolek, Tělocvično-hasičský spolek, Sokol, Občanskou záložnu a ochotnický spolek. Otec Fajkoš se smíruje s Divokým a souhlasí, aby si vzal Medu. Josef mezitím požádal o ruku Bětušku a tak se chystají dvě svatby. Na faru je ale místo faráře Molinka dosazen polský kněz, který káže polsky a zruší letošní pouť do Hrabyně. Divoký s Medou i Josef s Bětuškou odmítnou svatbu v polštině a proto se obě svatby konají v Polské Ostravě²⁴⁸. První pár oddá farář Molinek a druhý farář Rediga, otec Bětušky.

Posledních dvacet stránek díla je věnováno doslovu s názvem *Po čtyřech letech*. Bětuška s Josefem, čerstvě zvoleným obecním zastupitelem, mají už dvě děti. Josef si zařídil své hospodářství moderními stroji a hospodaří moderními metodami. Ve všech třech vsích se mnoho změnilo – spolu s těžbou uhlí vyrostla nedaleko dělnická kolonie, byl vystavěn sirotčinec, hudební škola, záložna, veřejná čítárna, knihovna s pěti tisíci svazky i spolkový dům („*Dnes je to nejhledanější hostinec z celého okolí. V něm se soustředil český život. Stal*

---

247 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl pátý, s. 131.

248 Sokol-Tůma zde má na mysli Slezskou Ostravu.

se baštou.“²⁴⁹) a také Hospodyňsko-mateřská škola pro ženy. V Bučině také vystavěli nový kostel, kde s velkou slávou přivítali nového faráře – Molinka. Tento fakt ilustruje, že Sokol-Tůma nebyl protináboženský, vadily mu jen některé aspekty církevní praxe, ctil však tradiční zbožnost venkovského lidu.

Divoký koupil pole, koně a vozy hospodáři, který ho kdysi ve vánici v horách zachránil před smrtí. Sokol-Tůma se nespokojil jen s těžbou uhlí a nechal v Záhlubku těžit navíc železnou rudu a křemen a rýžovat zlato. I Divoký s Medou jsou již rodiče dvou dětí. Budilová zůstala učitelkou a její manžel se stal účetním firmy Divoký, Fajkoš a Firkušný, která představuje zrod českého kapitálu. Divokého přátelé z Prahy ho takto chválí: „...je učitelem lidu, učí ho samostatnosti, sebezpoznání. Naučil lid spořivosti, odvaze, vzdornosti a sebevědomí. To je základ úspěchu celého jeho díla.“²⁵⁰ Sám Divoký se posléze ujme slova a vysvětluje, jak se mu taková změna podařila a toto líčení zabere posledních deset stran románu. I bez velkého kapitálu se mu podařilo otevřít rudné doly a zbývající půdu proměnili v zelná, ovocná, zeleninová, květinářská a semenářská pole. Jejich zelí dokonce vytlačilo z trhu zelí pruské. Zásobují celý ostravsko-karvinský revír zeleninou díky tomu, že se elektrickou dráhou připojili na státní dráhu z Frýdku. Kromě zeleniny začali i s produkcí ovocných vín, sušených hub a medoviny. Sokol-Tůma se tedy nestaví proti modernizaci, naopak v ní spatřuje naději.

Dále Sokol-Tůma líčí, že to byla jejich nová neústupnost, která nakonec ze Záblubku vyhnala nadučitele Vopičku i polského kněze. „...[lid se naučil] jednat, tlouci na vrata veřejnosti a žádati právo za nimi skryté, a neotvírají-li se – tož umět je rozrazit.“²⁵¹ Podařilo se najít smír i s Poláky – ti našli u Čechů pracovní místa a Češi jim neupírali jejich národnostní práva. Hlavní oporu češství vidí Sokol-Tůma v českém sedlákově: „Českost Slezska nikdo jiný neuhájí než uvědomělý slezský sedlák. V jeho povznesení spočívá záruka přítomnosti i budoucnosti.“²⁵² Vyzdvihuje také úlohu ženy: „...pochopili jsme, že nám je v tomto boji za společnou věc potřebí ženy. Neodstrkovat ji. Neodpuzovat od práce společné, ale postavit ji na stejný stupeň s mužem a vzdělat jí za hospodyně, ženu a matku.“²⁵³ Mezi jejich úspěchy patří i to, že se jim podařilo vymýtit alkoholismus a počet nemanželských dětí klesl na nulu.

---

249 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl pátý, s. 208.

250 Tamtéž.

251 Tamtéž, s. 214.

252 Tamtéž, s. 215.

253 Tamtéž, s. 216.

3.3.1 Typ „hraničář“: Vladimír Divoký

Sokol-Tůma v románu *Na kresách* vykreslil typizované osobnosti. Mezi idealizované typy patří na prvním místě učitel Divoký. Výjimečná osobnost – dobrý vlastenec, vynikající pedagog, nadaný varhaník i houslista (vlastní stradivárky ze 17. století), který na pražské konzervatoři navštěvoval hodiny mimo jiné u Antonína Dvořáka, vzdělaný také v hospodářské oblasti, abstinent, za studií chodil navíc na přednášky na lékařské fakultě a také na přednášky věhlasných profesorů Karlovy univerzity Františka Krejčího, Františka Drtiny a Tomáše Garrigua Masaryka, čte odborné knihy a časopisy z různých oborů (filozofie atd.), samozřejmostí je znalost „slavné české“ historie. Navzdory tomuto „intelektuálskému profilu“ se ukáže být zdatným pomocníkem, protože pochází ze statku na Chodsku. I přes své nesporné znalosti a dovednosti, kterých si je vědom, byť je nepřeceňuje, chce být Divoký především dobrým služebníkem svého národa, kterému by mohl dle svého přesvědčení nejvíce prospět právě ve Slezsku. Ukáže se být schopným organizátorem a manažerem, který zvládne vést svou vlastní firmu. Protínají se v něm tedy rysy venkovana, vzdělance i podnikatele, který rozumí modernizaci.

Idealizací se Divoký podobá jiným postavám z děl Sokola-Tůmy, například Juříkovi z *Lapačů*, faráři Hrdličkovi z *Celibátu* nebo závodnímu Dušanovi z románu *Na šachtě*. Jméno Divoký si Sokol-Tůma vypůjčil od skutečného učitele z Valašska²⁵⁴, odkazuje ale bezesporu i k „divokosti“, s jakou učitel ve Slezsku působí.

3.3.2 Typ „emancipující se protagonistka národní společnosti“: Meda Fajkošová

Meda je od počátku líčena jako prosté děvče z hor, v době Divokého příchodu sedmnáctileté, kterému se dostalo pouze ročního vzdělání v hospodyňské škole v Kateřinkách. Divoký jí začne půjčovat knihy a učí ji přemýšlet nad věcmi, které ona bere jako samozřejmost. Meda navíc rozvine svůj hudební talent, naučí se hrát na klavír a pomáhá učiteli se sběrem lidových písní a tanců, které také předvede spolu s ostatními záblubeckými na zájezdu v Praze. Díky Divokému začne Meda pociťovat odpor k církevnímu dogmatismu a stane se vlastenkou.

Meda projevuje od počátku na venkovské děvče podivuhodnou sebereflexi, co se týče vlastní nevzdělanosti, kterou chápe v širším kontextu nevzdělanosti celého slezského lidu. O tomto problému také dokáže skvěle mluvit, až přednášet, a volí slova, která by při svém

---

254 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl druhý, s. 162.

původu a vzdělání zcela určitě nevolila. Takto prosí Divokého, aby se ujal jejího vzdělání: „*Budu tou nejučenlivější žačkou. Vím, že mi mnoho schází, ale dovedu to rychle dohonit. Vysvětlete mi něco jiného, jiný život, jiný svět mi ukažte, abych vybredla z tohoto ovzduší, v němž drží mne tma nevědomosti.*“²⁵⁵

Později se Divokému svěčuje: „*Něco jsi mi vzal, je pravda, něco jsi odehnal z těch dětských snů, snad jsi mne záhy probudil k životu jinému, lepšímu, životu, který těší. Jako balvan bys mi s hrudi odvalil, tak je mi lehké a spokojeno. Lépe, jasněji vidím před sebe. Vzal jsi mi něco z oné nevědomosti, již mne obklopilo prostředí, v němž žiji, ale jak nevýslovně mnoho jsi mi dal: jasný rozhled do života a na život, smysl pro krásno, umění, ba i samo umění.*“²⁵⁶ Celkový obraz výjimečné venkovské dívky doplňuje i její zdůrazňovaná přirozená krása a dojemná starostlivost, s níž pečuje o nemocného Divokého v posledním díle románu. Mezi podobně idealizované ženské postavy Sokola-Tůmy patří i Helena Malinová, hlavní hrdinka románu Valašská světice.

3.3.3 Typ „úspěšný moderní sedlák“: Josef Fajkoš

Bratr Medy je zde líčen jako mladý venkovan, jakési „zdravé jádro českého venkova“. Matčiny přání je mít ze syna kněze, „panáčka“, a Josef se zpočátku přizpůsobí. Po zkušenostech z olomouckého semináře, pod vlivem Divokého a po smrti dívky, kterou měl od dětství rád, postupně změní názor. Josef opouští seminář, studuje tříměsíční hospodářskou školu v Místku a posléze se vrací na rodný statek, aby zde hospodařil podle nejmodernějších zásad. Oprostí se tak od svazujícího tradicionalismu a to mu přinese bohatství a obdiv vesničanů. Sám o své nové situaci říká: „*Jsem-li na poli a táhnu brázdu a kolem ne žijící vesmír, nade mnou slunce a pode mnou prst' rodné půdy, mého vlastnictví, již probouzím k obrodě, jsem tak šťastný, že bych zavýskal[...]* Zde sloužím bohu a prospívám lidem.“²⁵⁷

3.3.4 Typ „tradiční český sedlák“: Firkušný

Postava vzdělaného evangelíka a radního v Bučině Firkušného se sice objevuje už na počátku románu, kdy ho Divoký navštívuje při svých cestách po kraji a nachází u něj staré hodnotné knihy. Nicméně plně vyniknout nechává Sokol-Tůma Firkušnému až v posledních dvou dílech, kdy u sebe na statku ukryje Divokého po jeho vyhnání z Fajkošova statku pro podezření, že Divoký byl příčinou sebevraždy své přítelkyně. Firkušný je protikladem renegátských nebo lhostejných obyvatel Záhlubku. Stejně jako Divoký je schopný

---

255 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl druhý, s. 100.

256 Tamtéž, s. 125.

257 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl pátý, s. 168.

organizátor, umí vést schůzi a pracovat ve spolcích. Takto reflektuje situaci ve Slezsku: „*Ve Slezsku žijeme proti království²⁵⁸ o padesát let později. A proto vzdor únorovce i prosincovce²⁵⁹ jsme zde v době Bachově. Všecko pod policejní dohlídkou.*“²⁶⁰ Neohroženě vystupuje proti Němcům během zmanipulovaných obecních voleb v Záhlubku, za což je vykázán z volební místnosti. Je to také Firkušný, kdo usiluje o odtržení Bučiny od Záhlubku, aby se tak mohla stát čistě českou obcí.

3.3.5 Typ „osvícený kněz“: Farář Josef Molinek

Farář je na rozdíl od svého pátera smířlivou, nicméně slabou osobností. Sokol-Tůma Molinka vykreslil jako vlastence „starého typu“, který příliš nevěří v osvětovou a spolkovou práci a oproti snahám učitele Divokého vyzdvihuje katolickou víru jako ochránkyni českého národa ve Slezsku. Problémů Slezska si je dobře vědom, je to ostatně on, kdo Divokého zasvěcuje do místních poměrů. Postupně se stane zastáncem Divokého proti páteru Dominikovi, se kterým se naopak čím dál tím víc odcizuje. Snaží se spory urovnávat, nechápe však, že veřejné mínění je již natolik zjitřené, že jeho „otcovské“ snahy nemohou účinně působit. V závěru románu musí faru v Záhlubku opustit a na jeho místo přichází polský kněz. Nicméně po čtyřech letech se triumfálně vrací, tentokrát do kostela nově zřízeného i zásluhou Divokého v Bučině, příkladně české obci.

3.3.6 Typ „nerozhodnutá vlastenka“: Bětuška Smýkalová

Neteř faráře Molinka vystupuje na začátku románu jako charakterově nepevná „slečinka z fary“. Na rozdíl od Medy se jí dostalo vzdělání a navštěvovala divadla i koncerty a městské prostředí, ve kterém se pohybovala, ji také „zkazilo“, proto je frivolnější a s nově příchozím Divokým koketuje. V průběhu románu se však pod vlivem intrik pátera Dominika, kterých je na faře svědkyní, stává přesvědčenou vlastenkou a obětavou pomocnicí Divokého a Medy. K jejímu rozhodnutí přispěje vlastenecká činnost učitele Divokého, která jí „otevře oči“ a přivede ji k zájmu o „českou věc ve Slezsku“, přednáší v ženském spolku v Záhlubku a v posledním díle je dokonce několik dní vězněna za to, že se vzbouřila proti polské bohoslužbě v záhlubeckém kostele. V závěru románu se stává ženou Medina bratra, Josefa Fajkoše, a příkladnou hospodyní na statku moderního typu.

---

258 „Královstvím“ jsou zde míněny Čechy.

259 Tzv. únorová, Schmerlingova ústava z roku 1861 a tzv. prosincová ústava z roku 1867.

260 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl druhý, s. 123.

3.3.7 Typ „skeptická vlastenka“: Učitelka Budilová

Budilová je poněkud rozporuplnou postavou. Je to žena bezesporu vzdělaná, která má pochopení pro národnostní situaci na Těšínsku, ale zároveň Divokého zrazuje od jeho idealistických plánů a k možnosti zlepšení se staví vždy velmi skepticky. V románu slouží spíše jako další postava, která popisuje a komentuje situaci ve Slezsku. Divokému vysvětluje, jak je to se školní docházkou: „*Ano. Půjdeme do kostela. Děti zazpívají k Duchu svatému. Dovedeme je zpět do školy, pustíme je domů a ony přijdou, až nastanou podzimní deště. Totiž několik jich přijde. Druzí jiné věci mají na starosti: pašu [pastvu], to je důležitější a prospěšnější než škola.*“²⁶¹ V ději nemá, na rozdíl od faráře Molinka, který také často a dlouho Divokému místní poměry popisuje, žádnou zásadní roli. V závěru románu se její manžel stává účetním ryze české firmy, kterou Divoký založil s Mediným bratrem a Firkušným.

3.3.8 Typ „klerikál“: Páter Dominik Malchar

Kaplan v Záhlubku je postava přímo démonická. Ctižádnostivý a panovačný zarytý klerikál, který Divokému, stejně jako nadučitel Vopička, závidí a intrikuje proti jeho vlasteneckým a pokrokovým snahám. Přitom je sám hluboce lidsky nešťastný, protože touží po schovance svého faráře Bětušce, která se má stát jeho „kuchařkou“ po té, co mu bude přidělena fara. V „souboji“ s Divokým se neštítí žádného prostředku, který by mohl vlasteneckému učiteli uškodit. Píše proti němu do novin a o sebevraždě učitelky – domněle kvůli Divokému – mluví dokonce na kazatelně. Ve své osobní nenávisti jde tak daleko, že využívá důvěřivých lidí v Záhlubku, kteří mu jako božímu služebníku bezmezně věří, faráře Molinka se mu však o nebezpečnosti Divokého nepodaří přesvědčit. V závěru posledního dílu však uznává svůj omyl a žádá Divokého o odpuštění. Sokol-Tůma líčí motivy pátera Dominika jako zapříčiněné jeho fanatickou oddaností církevním dogmatům, případně jeho osobními pocity. Jako takový se stává neuvědomělým nástrojem germanizace a Sokol-Tůma tak dává příklad „zhoubného vlivu kněžstva ve Slezsku“, které místo aby pomáhalo „české věci“, stává se pomocníkem Němců.

3.3.9 Typ „přísluhovač germanizace“: Nadučitel Vopička

Učitele Vopičku vykreslil Sokol-Tůma jako jednoznačně negativní postavu prospěchářského národního odrodilce, který není ani dobrý pedagog, natož hudebník, a proto na Divokého žárlí a žádný způsob, jak mladému kolegovi uškodit, pro něj není dost nízký.

---

261 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl první, s. 134.

Později se proto spojí i s páterem Dominikem a sám Divokého ve škole šikanuje tím, že vyžaduje plnění i těch nejnesmyslnějších příkazů. Nutí Divokého, aby po celou dobu vyučování zůstal ve třídě, aby za něj přebíral všechny hodiny, které nadučitel učil nad povinných patnáct hodin týdně, aby na začátku hodiny proběhla kontrola docházky, což zabíralo nesmyslně mnoho času, neustále ho chodil kontrolovat do hodin a vytýkal mu každou maličkost – že žák při zkoušení vstává, že je na zemi papírek, že se děti při vyučování pošťuchují. Přestože je Čech, čte Vopička německý list *Silesia* a posílá své děti do německých škol, syna Josefa na německé gymnázium do Frýdku, které studuje s nevalným prospěchem, a dceru Mařku na vychování do německého kláštera, kde se vyučuje jen německy a kde Mařka dostane nové jméno – „Jenofefa“ a od obyvatel Záhlubku se dočká nepříliš lichotivé zdobněliny – „slečna Ňofy“.

3.3.10 Skutečné osobnosti v románu *Na kresách*

Pro zvýšení iluze autenticity prostředí vystupuje v románu *Na kresách* řada skutečných osobností tehdejšího kulturního života, které navíc slouží jako „vzory“, jako příkladní „hraničáři“, kteří pečují o český (nejen) kulturní život ve Slezsku. Bezesporu nejvíce prostoru je věnováno postavě hudebního skladatele **Edvarda Bartoníčka**, který je plnohodnotnou postavou jako přítel učitele Divokého. Sám Sokol-Tůma se skladatelem Edvardem Bartoníčkem pořádali zájezdy do Čech, které v románu organizuje Divoký. **František Zíka**, kterému je věnován pátý díl *Na kresách* vystupuje už ve druhém díle jako tajemník Hospodářské společnosti. Je zde míněna Ústřední hospodářská společnost v Opavě, ve které Zíka působil od roku 1897 a od roku 1909 byl jejím předsedou. Zíka byl všestranný organizátor v agrární oblasti, přednášel, psal do časopisu *Zemědělské a družstevní rozhledy*, který sám založil, a stál u založení mnoha družstev a hospodářských škol ve Slezsku. Od roku 1911 byl předsedou agrární strany ve Slezsku, za kterou byl jmenován členem Národního výboru a posléze zvolen členem Národního shromáždění.²⁶² Jmenován je i učitel Kallus z Čeladné, který píše o Valašsku,²⁶³ což je skutečná postava **Josefa Kaluse**, autora básní *Zasněžená země*, *Bezkydám* a *Píseň* a dlouholetého řídícího učitele v Dolní Čeladné.²⁶⁴ Zmiňován je i **František Sláma**, národní pracovník a spisovatel, který psal především regionální historickou beletrii. Učitel Divoký četl jeho knihy²⁶⁵ a v Praze také navštěvoval přednášky předních slezských národních pracovníků. Mezi nimi jmenuje i **Otakara Skýpalu**,

---

262 *Biografický slovník Slezska a severní Moravy...* c.d., sešit 6., s. 132 – 133.

263 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl první, s. 11.

264 SLAVÍK, Bedřich. *Písemnictví na moravském Valašsku*, Olomouc: R. Promberger, 1947, s. 274.

265 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl první, s. 18.

původem učitele, posléze redaktora, prozaika (román *Černá země*), nakladatele a sokolského funkcionáře.²⁶⁶ Zmiňován je i **farář Böhm**, který proslul jako vynikající kazatel, český vlastenec a organizátor českého kulturního života v Hrabyni. Byl také propagátorem kultu Panny Marie hrabyňské, které nechal roku 1887 vystavět nový poutní kostel.²⁶⁷ Zajímavé je, že na několika místech neváhá uvést Sokol-Tůma i sám sebe, ať už jako řečníka nebo spisovatele, a nechává divadelní spolek v Záhlubku hrát svou vlastní hru *Soucít*.

3.3.11 Typizace postav – nástroj národní mobilizace

Sokol-Tůma používal typizované postavy, aby inspirovaly, mobilizovaly a sloužily jako vzory. Práce s „obrazy druhého“ je typická pro německý „Grenzlandroman“, ve kterém najdeme prokreslené postavy „zlých Čechů“. Naopak Sokol-Tůma se soustředil na příslušníky vlastního etnika. Čechy líčil trojím způsobem – jako aktivní vlastence, „smíšené“ či nerozhodné typy a veskrze negativní „renegáty“, odpadlíky a přísluhovače Němců. Kladné postavy angažovaných postav měly sloužit jako inspirace pro ony vlažné, aby se také připojili k práci pro národ. Hlavní typizovanou postavou je zde učitel Vladimír Divoký jako typ „národního organizátora“, „osvíceného učitele“ a strážce národností pozice, tedy „hraničář“. Jeho pomocnicí se stává idealizovaná ženská postava, Meda, která představuje typ „emancipující se ženy a členky národního společenství“. Mezi idealizované postavy lze zařadit ještě Medina bratra Josefa jako „představitele modernizačních tendencí v zemědělství“ a sedláka Firkušného, který zastupuje typ „tradičního českého vzdělaného sedláka“. V románu se vyskytuje i řada „neutrálních“ či „smíšených“ typů. V ději hraje významnou roli Bětuška, na počátku pasivní a egoistická, v závěru románu však již přesvědčená vlastenka, slečna Budilová, učitelka, která si problémy Slezska uvědomuje, ale k možnosti jejich řešení se staví skepticky, a v neposlední řadě farář Molinek, moudrý a dobrý člověk, kterému však chybí odvaha. Protipól idealizovaných postav tvoří postavy „démonizované“. Přísluhovači germanizace Vopička a páter Malchar, který navíc slouží i jako příklad typu „klerikála“. Volba jmen postav zřejmě také nebyla náhodná. Příjmení Divoký mohlo odkazovat k „divokosti“ s jakou se mladý učitel pustil do osvětové práce ve Slezsku. Slečna Budilová je jednoduše „buditelka“, páter Dominik je fanatický „inkvizitor“ a renegát Vopička se po Němcích „opičí“.

---

²⁶⁶ *Biografický slovník Slezska a severní Moravy...c.d.*, sešit 5., s. 106.

²⁶⁷ *Biografický slovník Slezska a severní Moravy...c.d.*, sešit 6., s. 17.

3.4 Román *Na kresách* – český „hraničářský román“

Sokol-Tůma není ve své práci příliš originální, což pro žánr „hraničářského románu“ není typické ani nutné. Naopak pro účely, které Sokol-Tůma sledoval, bylo velmi vhodné vycházet vstříc předpokládané klientele. Na mnoha místech románu se objevují odkazy na díla klasika slezské literatury Petra Bezruče a citovány jsou celé sloky Bezručových básní. Sokol-Tůma zjevně předpokládal, že čtenáři jeho děl dílo Petra Bezruče znají a s románem se lépe identifikují. Celonárodní srozumitelnost a nesporná umělecká kvalita Bezručových děl umožnila Sokolu-Tůmovi proniknout do širších vrstev české společnosti i mimo oblast Slezska a přilehlých částí severní Moravy. Text je plný odkazů na jednotlivé skutečné události, často doplněné i konkrétním datem jejich zveřejnění v novinách. Sokol-Tůma čerpal také z odborných publikací, k čemuž se hlásí například v případě Denisových *Čech po bitvě na Bílé hoře*. Pro celý román je typické, že se Sokol-Tůma snaží vyvolat ve čtenáři pocit bezprostředního nebezpečí, které hrozí jak ze strany Němců, tak Poláků. Sokol-Tůma v čtenáři vyvolává pocit, že stačí jen málo a český jazyk ve Slezsku zcela zanikne. Sokol-Tůma nezřídka přechází ve svém díle k nepokryté agitaci za „české národní zájmy ve Slezsku“. Tato „mobilizační“ složka je v celém románu přítomná velmi silně, sám autor si toho byl velmi dobře vědom, stejně jako jeho čtenáři.

Pro práci Sokola-Tůmy, stejně jako pro ostatní „hraničářské“ spisovatele, je typické množství dlouhých mnohastránkových monologů, které navíc často s dějem bezprostředně nesouvisejí. Sokol-Tůma popisuje, vysvětluje, poučuje a tím děj neúměrně zpomaluje, navíc některé pasáže opakuje víceméně ve stejném znění. Na některých místech si autor vypomáhá vcelku nepravděpodobnými „náhodami“ a zjednodušením složitějších problémů, především ve čtvrtém a pátém díle. Poslední dva díly jsou také nejvíce zatíženy sklonem Sokola-Tůmy k dramatickým scénám plným vypjatých emocí a protikladů. V knize je vše přexponované – situace ve vesnici Záhlubku je více než neutěšená, naopak v Bučině se podaří vybudovat obec zcela ideální, učitel Divoký je naprosto dokonalý, páter Dominik zlý apod.

Pro Sokola-Tůmu je klíčová otázka jazyková. „Kresy“ označují jazykové pomezí česko-polské. Při příjezdu na Těšínsko se učitel Divoký nejprve seznamuje s valašským dialektem, který se mu velmi zamlouvá, považuje jej za „slovanský“, obsahující podle učitele Divokého ještě některá slova ze staročeštiny. Ve Frýdku, jen o pár kilometrů dál, poznává naprosto jiný dialekt, plný německých a polských slov. Úzce spjatá s jazykovou, je otázka nacionální. Sokol-Tůma tvrdí, že ve Slezsku neexistuje české národní vědomí, jenom vědomí kmenové – moravské. Sokol-Tůma však bojuje proti moravismu a slezskému regionalismu. Svou činností

a literární tvorbou se snaží budovat vědomí české. Dále naráží i na to, že kněží neznají dobře specifické slezské nářečí, a proto nerozumí zpovědi a za domnělé prohřešky žádají pak větší pokání.²⁶⁸ V tom vidí Sokol-Tůma velký přínos hrabyňského faráře Böhma, který mluvil „ponašmu“, což znamená slezským nářečím. Poláci dle Sokola-Tůmy tento frýdecký dialekt považují za polštinu a na tom staví svůj argument, že Poláci žijí až daleko za Ostravou.

3.5 „Obraz druhého“

V románu *Na kresách* nacházíme několik různých „obrazů druhého“. Hned v úvodu prvního dílu se učitel Divoký setkává s teritoriální charakteristikou Čechů. Divoký „čískuje“, tedy mluví bez valašského přízvuku, a je označen za „zlatýho pána“, tj. člověka z Prahy, který místo spisovné výslovnosti „zlatý, dobrý atd.“, říká „zlatej, dobrej“. Pochází z „království“, jak se na Valašsku říká Čechám.

Obyvatele Slezska Sokol-Tůma líčí jako lidi mírné, poddajné, ve své podstatě dobré, ale až příliš náchylné k ústupkům a ovládnání ze strany kněží, byť jejich víra je jen velmi povrchní. Slezané navíc často podléhají alkoholismu. Chybí jim pocit národní příslušnosti a hrdosti na svou zem, historii a mateřštinu. Neumí se sami rozhodnout, jsou pasivní, zvyklí se podřídit a se vším souhlasit. „...*lid si zvyká, aby zaň myslil, jednal, prosil, orodoval někdo druhý, jenž by mu zabezpečil alespoň slávu nebeskou, když má bídu pozemskou. A tím se stává nástrojem bez vlastní vůle, změkčenou hmotou z níž uhněteš jakoukoliv formu,*“ říká k tomu Sokol-Tůma.²⁶⁹

Typem „druhého“, který je v díle Sokola-Tůmy tematizován, jsou Němci a „němectvo“ vnímané jako odhodlaná a dobře organizovaná skupina, ve které nejsou jednotlivci dobře čitelní. Nejvýmluvnější doklad o tom, jak si Sokol-Tůma představoval Němce a „němectvo“ je vylíčení událostí, které předcházely zřízení německé školy v Doloplazech, vesnici, ve které převládalo dělnické obyvatelstvo: „*[v Doloplazech] pracovalo němectvo frýdecké a těšínské veškerou silou a smělostí. Agenti prolézali byty, slibovali rodičům lepší práci, úlevu školní návštěvy na škole německé, zaopatření dětí prací v továrně Landsbergově nebo ve Vítkovicích, nadílku vánoční, potřeby školní – vše, až se hlava od slibů točila. [...]* Aby Němci navnadili rodiče, podarovali děti o Vánocích v mnohých obcích různými věcmi: šaty, boty, knihy i peníze rozdávali a svedení lidé volali: *Vidíte, takoví jsou Němci. Srdce by rozdělili.*“²⁷⁰ Po té, co je německá škola v obci skutečně zřízena, pokračují Němci ve svém

268 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d. Díl první, s. 118.

269 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d., Díl třetí, s. 31.

270 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...* c.d., Díl druhý, s. 140.

předem promyšleném a připraveném plánu, který jim pomáhá uskutečňovat „Šulferein“²⁷¹:
„Stalo se, že přijel do Záhlubku kočár, v němž byli dva, tři páni. Pili v hospodě u žida Himelbeina nebo Schindufta a za chvíli tam bylo veselo. Pil, kdo přišel. Páni platili. Lidé posílali pro své známé, aby honem přišli „do pantaty Heimlbeina“, že je tam „pití od boha“. A lidé tam spěchali, rychleji než do kostela... [...] A páni před odjezdem vyšli před hospodu, kde si hrály děti. Zavolali je a každému děcku do ruky vtiskli niklový peníz. ‘Až budete chodit do německé školy, dostanete více,’ řekli. [...] To víte, Německo je veliké, mnoho zmůže, více než Češi, kteří vás zapomínají. [...] ...a s důvěrou dodali: ‘My jsme také Češi, ale chodili jsme do německých škol. A to je něco jiného. Proto se nám vede. Jsme páni.’“²⁷²

Sokol-Tůma pracuje se stereotypem velmi chytře zorganizovaného spiknutí místních obecních voleb: „*Ach guten Tag Herr Tresstigg*“, zašveholil v elegantním kožichu oděný pán vstupuje do hostince. *‘bdieehre, Herr Direktor*’, a učitel se přátelsky vítal s Direktorem a jako starému známému ruku podával. Mluvili německy. [...] *Tož komedie může počít? ‘Co nejdřív zatáhnu za šňůru, opona se vtáhne a marionety na provázku počnou svoji pimprlovou komedii, již jsem jim napapouškoval.’ Řeč je dále i o odměně za službu, kterou Tresstigg němectvu prokázal: ‘Mluvil jsem už s centrálním. Vše je připraveno. Pro vás místo ředitele na uprázdněné škole – ovšem až po výsledku dnešního dne.’“* V románu *Na kresách* se neobjevuje žádné pozitivní hodnocení Němců nebo jejich činnosti. Do děje nevstupuje žádná postava Němce, která by měla jméno a vlastní charakterové rysy. Buď jsou to pouze „oni“ nebo jen velmi nezřetelně vykreslené postavy „pánů z Frýdků“, „neznámých lidí, kteří přijížděli na saních a v kožiších“. Naproti tomu českým odrodilcům (Vopička, Tresstigg) je věnováno mnoho pozornosti.

„Obraz druhého“ Sokol-Tůma buduje i v případě Židů, kteří jsou v díle Sokola-Tůmy líčeni jako bezcitní hostinští nebo majitelé obchodů, kterým záleží jen na zisku. Nejen, že zdarma pronajímají své hostince pro účely německé a naopak od Čechů si nechávají platit, jsou navíc „zrádci“: „*Židé svlékají českou kůži. Hadové.*“²⁷³ Po vítězství Němců v Záhlubku totiž odmítají Čechům hostinské místnosti pronajímat zcela. Židé nejsou jen hostinští ale také lichváři a připravují o peníze české sedláky, jak to dokládá scéna z posledního dílu románu:

---

271 resp. Schulverein, německý spolek na podporu německojazyčných škol v českých zemích, který vznikl roku 1880 a v reakci na něj byla založena česká Ústřední matice školská, která si za cíl vytkla podporu a zakládání českých škol, především v jazykově smíšených oblastech.

272 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...c.d.*, Díl třetí, s. 108.

273 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...c.d.*, Díl pátý, s. 134.

„Muroně hnal ten židák z ferloku²⁷⁴, Himmleben, na buben. Muroň mu kdysi – jak mi vyprávěl – podepsal v opilosti směnku na obnos 300 K.“²⁷⁵ V podání Sokola-Tůmy jsou to tedy zakuklení Němci, o to horší, že jim nejde o žádné ideály, ale jen o vlastní prospěch. Bohatí němečtí Židé v románu představují nebezpečí také svou ekonomickou silou, jak Sokol-Tůma čtenáři ilustruje na příkladu Vítkovic: „...náleží firmě milionáře Guttman, za níž stojí Rotschild[...] Guttman žid, Roschild žid....“²⁷⁶ [...] Doly patří Němcům a židům, velkoobchody židům a Němcům, lepší řemesla, větší dílny – židům a Němcům...“²⁷⁷ Hospodářství ostatně akcentuje Sokol-Tůma i na jiných místech románu: „Nám by pomohla hospodářská odvislost lidu od českého průmyslu a závislost na českém kapitálu.“²⁷⁸ Zde Sokol-Tůma používá argumenty typické pro hospodářský nacionalismus, které ve svých dílech uvádějí i ostatní čeští „hraničářští“ spisovatelé, ale i Alois Jirásek ve své novele *Na ostrově*.²⁷⁹ Proti německým továrnám by měli Češi stavět své továrny a stát se tak stejně hospodářsky silnými jako Němci či je dokonce předejít.

Velmi podobné je v díle Sokola-Tůmy hodnocení Poláků. Také oni jsou přísluhovači Němců, často však neuvědomělí, neboť si myslí, že získali výhody pro svou národnost, nicméně ve skutečnosti pouze posloužili německým záměrům. Poláci nejsou pro Sokola-Tůmu „slovanští bratři“, ale nebezpečný předvoj germanizace. „Germanisace by tu sama mnoho nepořídila. Jejím nástrojem je polonisace, po níž následuje germanisace. Polonisace oslabí, germanisace dorazí.“²⁸⁰ Židé a Poláci mají s Němci v díle Sokola-Tůmy společné to, že ani jedna národnost nemá v pětisvazkovém románu *Na kresách* žádnou plnohodnotnou postavu, „člověka z masa a kostí“. Sokol-Tůma čtenářům předkládá spíše figurky, případně typizované jedince, nejčastěji však jakousi těžko identifikovatelnou masu. Němci, potažmo Židé a Poláci, jsou pro Sokola-Tůmu apriorním nebezpečím. Toto nebezpečí je „odvěké“ a všem srozumitelné, proto není potřeba jejich obraz vykreslovat, rozpracovávat ani zdůvodňovat. Nepřátelé jsou v díle Sokola-Tůmy popsáni jen velmi povrchně a nenápaditě, jsou nezřetelní. Z hlediska žánru „hraničářské románu“ tedy dochází k paradoxní situaci –

---

274 Podle vlastní poznámky Sokola-Tůmy je „verlok“ sklad piva a kořalky. Poznámka viz SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...c.d.*, Díl první, s. 76.

275 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...c.d.*, Díl pátý, s. 169.

276 Tamtéž, s. 121.

277 Tamtéž, s. 123.

278 Tamtéž, s. 61.

279 viz Kubů, Eduard. *Nad povídkou Aloise Jiráska „Na Ostrově“: Stereotypy hospodářského nacionalismu v díle klasika české literatury* in: Pocta profesoru Zdeňku Kárníkovi: Sborník příspěvků k jubilantovým sedmdesátinám, Jiří Štaif (ed.), Praha: Karolinum, 2003, s. 109 – 118.

280 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách...c.d.*, Díl pátý, s. 184 – poznámka ke scéně, kdy učitelka Budilová vysvětluje Divokému dialekt.

Sokol-Tůma nepracuje ani tak s obrazy druhého jako s protikladem aktivních a pasivních Čechů, aby dobrým příkladem vyburcoval nerozhodnuté Čechy k aktivitě.

3.6 Čtenáři Sokola-Tůmy

František Sokol-Tůma se řadí mezi autory dobově omezené literatury. Dnešnímu čtenáři se jeho díla zákonitě jeví jako poněkud přepjatá, často příliš zdlouhavá, leckomu jednoduše nesrozumitelná. Boje, kterými tehdejší společnost žila, kterým rozuměla a o nichž chtěla číst, jsou dnes už dobojovány a jejich ohlas je minimální. V první polovině 20. století však patřil Sokol-Tůma k nejčtenějším autorům. Jak ukazuje následující tabulka, v roce 1926 se Sokol-Tůma ještě neumístil na předním místě.²⁸¹ Metodika tohoto průzkumu byla jednoduchá. Každá knihovna v obci s více než dvěma tisíci obyvateli zaslala výkaz, ve kterém jejich zaměstnanci uvedli pět nejpůjčovanějších autorů. Cílem bylo pouze zjistit jména autorů, o které je největší zájem. Celkem výkaz vyplnilo 304 knihoven v Čechách a následující tabulka uvádí, kolikrát se ve výkazech objevilo jméno autora.

---

²⁸¹ *Co se čte ve veřejných knihovnách* in: Česká osvěta. Lidov ýchovný obzor, roč. XXIII. (1926-1927), Praha: Státní nakladatelství v Praze 1927, s. 293.

Autor	Počet výskytů
Alois Jirásek	278
Karel Václav Rais	138
Filip Balek-Brodský	129
Ignát Herrmann	125
Karel Klostermann	106
Alexandr Dumas	78
Jindřich Šimon Baar	58
Jules Verne	42
Václav Beneš Třebízský	42
Henryk Sienkiewicz	41
Karolina Světlá	36
Jack London	33
Émile Zola	31
Josef Svátek	22
<i>František Sokol-Tůma</i>	<i>21</i>
Božena Němcová	16

Podrobnější průzkum byl proveden o čtyři roky později²⁸² a zde již Sokol-Tůma bezkonkurenčně vedl jako nejoblíbenější autor. Dotazník byl rozeslán knihovnám v obcích s více než 2 tisíci obyvatel, tedy asi 600 knihovnách, získat relevantní výsledky se podařilo pro 460 z nich. V tomto dotazníku byla Československá republika rozdělena na Čechy (v mé tabulce zkratka **Č**) a Moravskoslezskou zemi (zkratka **M**). Čtenáři byli rozděleni do tří kategorií, do kategorie označené **I** patřili kvalifikovaní, nesamostatně zaměstnaní dělníci (v Čechách jich vyplnilo dotazník celkem 256, v Moravskoslezské zemi 168). Do kategorie

282 FRIDRICH, František. *Co a proč se čte. Příspěvek k psychologii čtenářů* in Česká osvěta. Lidovýchovný obzor, roč. XXVII. (1930-1931), Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1931, s. 297 – 309.

označené **II** se počítali živnostníci nebo střední obchodníci (v Čechách celkem 232, v Moravskoslezské zemi 161) a v kategorii **III** byli zastoupeni veřejní zaměstnanci se středoškolským vzděláním (v Čechách celkem 233, v Moravskoslezské zemi 163). Inteligence často v dotaznících uváděla, že do obecních knihoven příliš často nechodí, protože má mnoho knih doma. Sokol-Tůma byl jako autor unikátní také tím, že o něj projevíly nadprůměrný zájem všechny tři kategorie čtenářů. Dotázaní uváděli, že na jeho knihách je nejvíce zajímavá národní a sociální stránka, styl a prostředí. Vlasteneckým motivům dávali přednost před slohem. Tehdejší čtenáře evidentně oslovovala nacionální konfrontace, která byla stále živá a která sice nikdy neutichla, byla jen utlumena, ale pod vlivem hospodářské krize a zostřující se politické situace ve 30. letech 20. století se znovu vyhrtila.

Autor	Kategorie I		Kategorie II		Kategorie III		Celkem
	Č	M	Č	M	Č	M	
<i>František Sokol-Tůma</i>	45	38	22	16	15	13	149
Alois Jirásek	24	16	21	9	10	10	90
Jan Vrba	15	5	19	6	18	9	72
Jindřich Šimon Baar	12	3	24	7	11	5	62
Josef Kopta	14	4	12	5	15	10	60
Erich Maria Remarque	3	4	4	7	13	15	46
Rudolf Medek	10	2	5	4	8	4	33
Upton Sinclair	6	7	3	2	4	7	29
Jan Václav Rosůlek	4	5	5	3	5	3	25
Ignát Herrmann	3	3	13	1	3	-	23
Karel Václav Rais	7	5	5	3	-	-	20

Pro přehlednost uvádím v následující tabulce díla Sokola-Tůmy tak, jak se objevovala v dotaznících. Co se týče autorů, kteří se umístili za Sokolem-Tůmou, můžeme konstatovat, že nejčtenějším dílem Aloise Jirásky bylo *Temno* (37 výskytů), nejúspěšnějším románem Jana Vrby byla *Chodská rebelie* (17 výskytů), od Jindřicha Šimona Baara se nejvíce četla *Trilogie* (27 výskytů), od Ignáta Herrmanna *Kondelík* (14) a od Karla Václava Raise *Zapadlí vlastenci* (6 výskytů).

Román	Kategorie I		Kategorie II		Kategorie III		Celkem ve všech kategoriích
	Č	M	Č	M	Č	M	
Celibát	2	3	2	2	1	1	11
Černé království	2	1	-	-	-	-	3
Lapači	-	-	-	2	-	1	3
<i>Na kresách</i>	24	12	14	8	12	8	78
Na šachtě	1	9	2	-	1	-	13
Pan závodní	4	-	-	-	1	-	5
V záři milionů	5	10	3	4	1	1	24

Závěr

František Sokol-Tůma se stal významnou osobností Slezska a přilehlých oblastí severní Moravy navzdory tomu, že vyšel ze skromných poměrů a nebylo mu dopřáno formální vzdělání. Svůj čtenářsky nejúspěšnější román, pětisvazkové dílo *Na kresách*, koncipoval Sokol-Tůma jako varovný příklad. Čtenář je v průběhu románu znovu a znovu zklamáván v naději, že Češi se semknou a budou postupovat jednotně. Vyvrcholením je pak „šokující“ výsledek obecních voleb, které končí naprostým vítězstvím Němců. V samotném závěru se román naopak stává návodem na řešení národnostních problémů Slezska. Lidem nezatíženým tradicionalismem se podaří v sousední vesnici Bučině vybudovat příkladné společenství. Zemědělci zde pracují moderními metodami, které jim přináší blahobyt. Ani průmysl nehraje v Bučině negativní roli, je totiž v rukou Čechů. Modernizaci technickou a sociální harmonicky propojil Sokol-Tůma ve svém díle s nacionální emancipací českého národa ve Slezsku a popsal zrod českého kapitálu, který je pro Sokola-Tůmu klíčem k nezávislosti Čechů.

Sokol-Tůma v tomto díle, které se řadí do žánru „hraničářského románu“, „Grenzlandromanu“, nesledoval umělecké cíle, jak je to pro daný žánr typické. Sám se k nedostatku uměleckých ambicí přiznával a zcela vědomě sledoval osvětové, až výchovné cíle. Děj románu za tímto účelem na mnoha místech přerušoval obsáhlými vysvětlujícími a poučujícími pasážemi, které mají jednoznačnou nacionálně mobilizační funkci a mnohdy se opakují v takřka totožném znění. Osu děje tvoří vývoj české vesnice ve Slezsku na počátku 20. století. Společnost této vsi je nejprve pasivní a nacionálně neuvědomělá, v průběhu románu se stane „bojištěm“, na kterém se odvíjí zápas mezi Čechy, Němci a Poláky. Postavy románu a jejich osudy jsou často až na druhém místě, podřízeny „vyšším cílům“. Sokol-Tůma nezavrhuje náboženství, naopak oceňuje lidovou zbožnost, kterou se však snaží zbavit pověr a „pobožnůstkářství“. Národně uvědomělý venkovan přístupný modernizačním tendencím v zemědělství je ideálem Sokola-Tůmy, „zdravým jádrem českého národa ve Slezsku“.

Díky časopisu *Česká osvěta* má historik ojedinělou možnost zjistit, jak se romány Sokola-Tůmy četly. Z průzkumu provedenému v roce 1930, v době zostřujících se nacionálních třenic, se zachovala data, ze kterých jasně vyplývá, že Sokol-Tůma a jeho romány stály na samém vrcholu pomyslného žebříčku čtenářské oblíbenosti. Z jeho děl to byl román *Na kresách*, který více než dvacet let od svého vzniku poutal čtenářskou pozornost nejvíce. O velké popularitě románu svědčí i počet jeho vydání. Do roku 1949 byl vydán celkem třináctkrát. Nicméně nesporný fakt, že román je dobově omezen svým obsahem dokládá i

skutečnost, že poslední vydání románu se uskutečnilo v roce 1972²⁸³ a to navíc ve značně osekané verzi, kde například chybí celý doslov *Po čtyřech letech*.

Román sám má velmi dramatický děj, byť pro dnešního čtenáře až příliš přímočarý a plný vypjatých scén divadelního typu. Situace v románu jsou často přexponované a zjednodušené – například Záhlubek se podaří „poněmčít“ během několika měsíců, za pouhé čtyři roky je z Bučiny „vzorová obec“. Současníci Sokola-Tůmy v jeho románu bezpochyby hledali na prvním místě pobavení a možná i útěchu v neutěšené době a také román četli se zaujetím pro popis kraje a jeho zvyků. Boje, které Sokol-Tůma ve svém díle tematizoval, nebyly na počátku 30. let ještě zdaleka dobojovány, a proto současníci literatury Sokola-Tůmy rozuměli, chápali ji a ztotožňovali se s ní. Román *Na kresách* pro ně byl vykreslením „skutečné“ situace a také povzbuzením pro „boje další“. Sokol-Tůma pro potřeby mobilizace vhodně využívá instrumentů typu zmanipulovaných voleb, prodeje cenné půdy důvěřivými občany, lákání českých voličů na levnou kořalku. Být v románu *Na kresách* využíval stereotypních „obrazů druhého“, tedy Němců, Poláků či Židů, mnohem více však pracoval s propracovanými typizovanými postavami příslušníků vlastního etnika. Jako hlavní instrument Sokolu-Tůmovi sloužila typizace postav, která je stejně důležitá jako dějová linka. Z pasivních, nerozhodnutých nebo „smíšených“ členů etnika se pod vlivem událostí stávají aktivní příslušníci národního společenství, kteří mají čtenářům sloužit jako pozitivní vzory chování a jednání.

---

283 SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách: Román z Bezručova kraje*, Praha: Práce, 1972, 13., opr. vyd.

Seznam použité literatury a archivních pramenů

Archivní prameny

Památník národního písemnictví Praha

Fond František Sokol-Tůma

Slezské zemské muzeum, Památník Petra Bezruče Opava

Fond Pozůstalost Františka Sokola-Tůmy

Tištěné prameny

Katalog jubilejní výstavy Život a dílo spisovatele Františka Sokola-Tůmy uspořádané k počtě jeho devadesátých narozenin a dvacátého výročí úmrtí: Od 30. prosince 1945 do 31. ledna 1946 (Výstavu a katalog uspořádal Oldřich Dušek), Moravská Ostrava: Museum města Moravské Ostravy, 1946.

Literární prameny

SOKOL-TŮMA, František. *Na kresách. Původní román z kraje Bezručova o pěti knihách*, Mariánské hory u Moravské Ostravy: Al. Zelinka 1922[?], 1. vyd.

Memoárová literatura

František Sokol Tůma: Člověk a dílo, Brno: Moravské kolo spisovatelů, 1926.

František Sokol-Tůma. Člověk a dílo: ze vzpomínek přátel autorových, Praha: Julius Albert, 1935.

RECLÍK-FREMANSKÝ, Adolf. *Ze života spisovatele-novináře Františka Sokola-Tůmy. Hrst příběhů*, Moravská Ostrava: nákladem vlastním, 1936.

Periodika

Česká osvěta. Lidovýchovní obzor, roč. XXIII. (1926-1927), Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1927.

Česká osvěta. Lidovýchovní obzor, roč. XXVII. (1930-1931), Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1931.

Národní listy, roč. 1926.

Národní politika, roč. 1926, 1938.

Literatura

BAKALA, Jaroslav a Karel JIŘÍK. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993.

BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 7, Okresy: Valašské Meziříčí, Vsetín, Holešov, Gottwaldov (Zlín)*. Ostrava: Profil, 1980.

BEK, Pavel: *František Sokol Tůma - život a dílo*. In: *Studia iuvenilia MMIII*. Sborník studentských prací. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2004, s. 193 – 211.

Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Ostrava: Ostravská univerzita, 1993 – 2011.

BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan, PROFANTOVÁ, Naďa, ČORNEJ, Petr BOBKOVÁ, Lenka a KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země koruny české*. Praha: Paseka, 1999 – 2008.

BOHÁČOVÁ, Marie. *František Sokol-Tůma a jeho postoj k národnímu hnutí na Ostravsku v letech 1894 – 1904*. Havířov, 1983, s. 2 – 78.

BUDŇÁK, Jan. *Vzájemný obraz Čechů a „jejich“ Němců v románech z pomezí*, In: *Euroletteraria a Eurolingua 2007*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, s. 87 – 92.

Člověk v Ostravě v XIX. století. Milan Myška, Aleš Zářický (eds.) Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě v nakl. Kazimierz Gajdzica, 2007.

DOBEŠ, Jan, BAHLCKE, Joachim, EBERHARD, Winfried a POLÍVKA, Miloslav. *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Argo, 2001.

FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998.

GRACOVÁ, B. *Život učitele na Těšínsku v Tůmově románě Na kresách* in: *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické*, 1992, s. 172.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan a JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky, 1918-1938*. Praha: Libri, 2000 – 2003.

KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918*. Praha: Academia, 1990.

KUBŮ, Eduard. *Nad povídkou Aloise Jiráska „Na Ostrově“: Stereotypy hospodářského nacionalismu v díle klasika české literatury* in: *Pocta profesoru Zdeňku Kárníkovi : Sborník příspěvků k jubilejním sedmdesátinám* Praha Jiří Štaif (ed.) Karolinum, 2003, s. 109-118.

- MACHAČOVÁ, Jana, MATĚJČEK, Jiří DOBEŠ, Jan a JANÁK, Jan. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Praha: Karolinum, 2010.
- MARTÍNEK, Vojtěch: *František Sokol-Tůma. Život a dílo*, Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě, 1957.
- MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*. Praha: Votobia, 2000.
- MLEZIVA, Štěpán a KUČA, Karel. *Historický lexikon městysů a měst: vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti*. Praha: Baset, 2006.
- Monografie města Benešova a okolí*, Ladislav Kliment (ed.), Praha: Václav Horký, 1938.
- Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859 – 1945)* Drahomír Jančík, Eduard Kubů (eds.) Praha : Dokořán, 2011.
- O hospodářskou národní državu : úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*. Jan Hájek, Drahomír Jančík, Eduard Kubů (eds.) Praha: Karolinum, 2009.
- PALÁK, M. *Jeden neznámý dopis Karla Čapka*. In: Zprávy společnosti bratří Čapků, Praha: Společnost bratří Čapků, 1999, č. 54.
- RINAS, Karsten. *Die andere Grenzlandliteratur. Zu einigen tschechischen Romanen mit antideutscher Tendenz*. In: Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei. Neue Folge 16, 2008, č. 1 – 2, s. 115 – 163.
- RODAN, Kamil. *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848-1914: (základní vývojové tendence)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2008.
- SLAVÍK, Bedřich. *Písemnictví na moravském Valašsku*, Olomouc: R. Promberger, 1947.
- SUCHÁNEK, J.: *Vzpomínky na Františka Sokola-Tůmu* in: Pod Blaníkem, vlastivědný sborník školního okresu benešovského, roč. XI., 1932.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka, 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- ŠÚSTKOVÁ, Hana. *Židé v díle Františka Sokola-Tůmy* in: *Židé a Morava: sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska 13. listopadu 2002*. Petr Pálka (ed.) Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003.

TOMÁŠEK, Martin. *Zrod českého naturalismu a ostravské prózy Františka Sokola-Tůmy* in: *Region a jeho reflexe v literatuře*. Jiří Svoboda (ed.) Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1997.

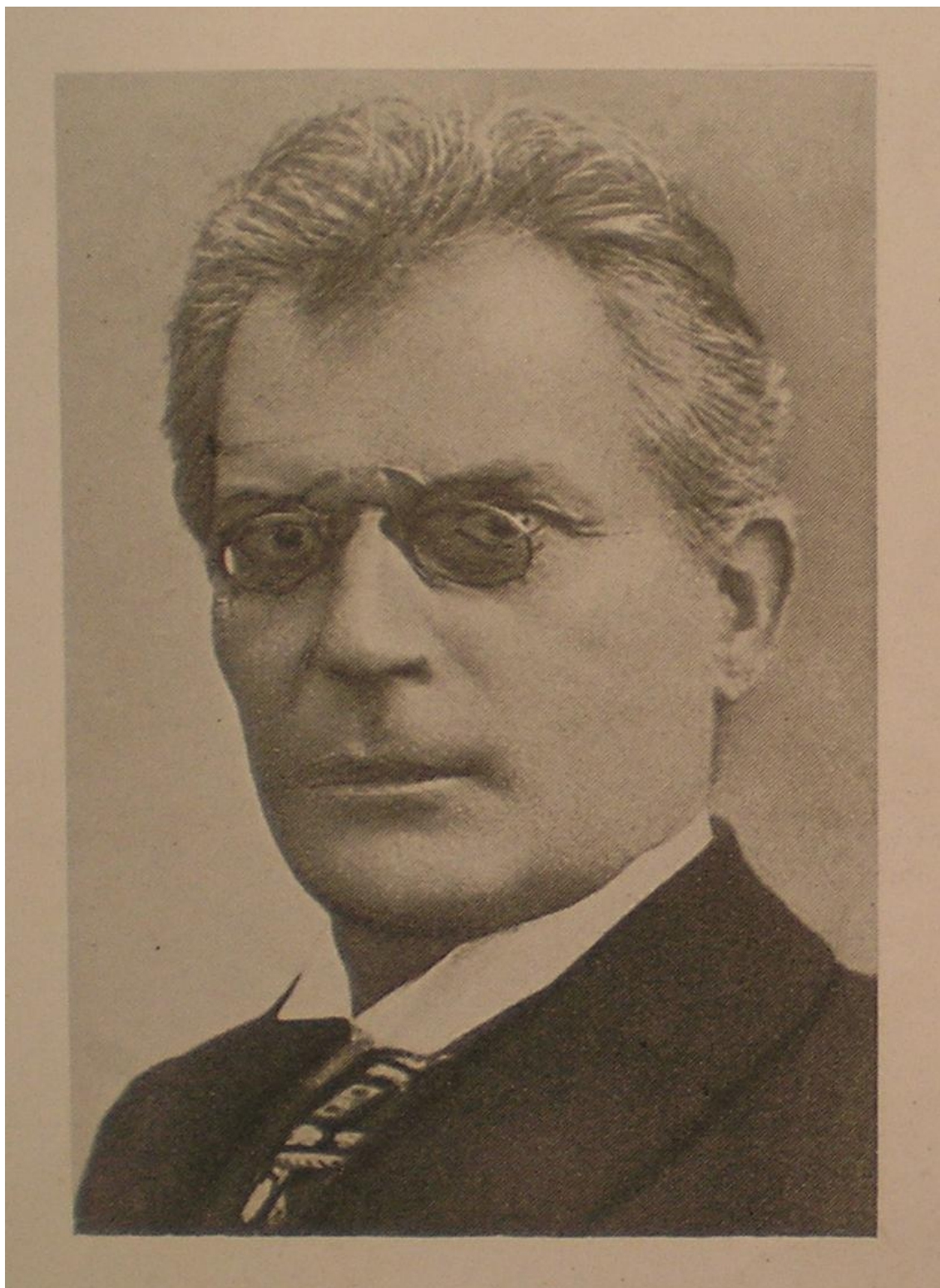
ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Libri, 2004.

Seznam příloh

Obrázek 1: František Sokol-Tůma	81
Obrázek 2: Pohřeb Františka Sokola-Tůmy	82

Přílohy

Obrázek 1: František Sokol-Tůma

Obrázek 2: Pohřeb Františka Sokola-Tůmy